

1000

ЗНАМЕНИТИХ

ЛЮДЕЙ
УКРАЇНИ

100 знаменитых

Оксана Очкурова

100 знаменитых людей України

«Фолио»

2004

Очкурова О. Ю.

100 знаменитих людей України / О. Ю. Очкурова — «Фолио»,
2004 — (100 знаменитых)

Україна подарувала світу багато яскравих і цікавих особистостей. І сто героїв цієї книжки — лише невеличка частина з них. Автори намагалися представити в ній найвидатніші постаті минулого і сучасності, які своєю працею і талантом прославили країну, вплинули на хід її історії. Тому поряд із життєписами тих, хто здавна вважався символом української нації (Б. Хмельницький, Т. Шевченко, Леся Українка, І. Франко, М. Грушевський), тут вміщено нариси про тих, хто тривалий час залишався ізгоєм для своєї країни (І. Мазепа, С. Петлюра, В. Винниченко, Н. Махно, С. Бандера). Є у книзі і біографії героїв політичного небосхилу, учасників «помаранчевої» революції — В. Ющенко, Ю. Тимошенко, О. Мороза, В. Литвина, П. Порошенка, чий імена нині стали візитною карткою України у світі.

Содержание

Від авторів	5
Айвазовський Іван Костянтинович	7
Амосов Микола Михайлович	11
Антонов Олег Костянтинович	16
Бандера Степан Андрійович	21
Бердяєв Микола Олександрович	26
Биков Леонід Федорович	30
Блохін Олег Володимирович	35
Боровиковський Володимир Лукич	39
Бубка Сергій Назарович	43
Булгаков Михайло Опанасович	47
Вакарчук Святослав Іванович	52
Вернадський Володимир Іванович	56
Винниченко Володимир Кирилович	63
Віктюк Роман Григорович	67
Володимир Великий	73
Володимир Мономах	78
Гоголь Микола Васильович	82
Гонгадзе Георгій Русланович	87
Грінченко Борис Дмитрович	91
Грушевський Михайло Сергійович	95
Гурченко Людмила Марківна	100
Данило Романович (Галицький)	105
Дерюгіна Ірина Іванівна	110
Конец ознакомительного фрагмента.	113

Оксана Очкурова, Т. Н. Харченко, И. І. Рудичева

100 знаменитих людей України

Від авторів

Україна дала світу чимало яскравих і цікавих особистостей. І сто героїв цієї книги – лише децима з їх числа. Автори намагалися представити в ній найбільш видатні постаті минулого і сучасності, тих, хто своєю працею і талантами прославив країну, вплинув на хід її історії.

«Нація виявляє себе не лише в людях, яким вона дає життя, але й у тім, яким людям вона віддає почесні, яких людей пам'ятає», – говорив Джон Кеннеді. Якщо звернутися до історичної пам'яті української нації, то протягом тривалого часу головними її символами незмінно залишалися Богдан Хмельницький, Тарас Шевченко, Леся Українка, Іван Франко, Михайло Грушевський. При цьому варто зазначити: життєписи були настільки ідеалізовані й оповиті всілякими міфологічними нашаруваннями, що скоріше нагадували історичні архетипи, ніж біографії реальних людей. Тому, розповідаючи про цих видатних особистостей, автори прагнули зняти з їхніх портретів хрестоматійний глянець і познайомити читача з маловідомими фактами їхнього життя і діяльності.

Ще більш далеким від історичної правди було представлено в біографічній літературі життєвий шлях таких державних і політичних діячів, як Іван Мазепа, Симон Петлюра, Нестор Махно, Степан Бандера. Тривалий час їхня роль в історії України викликала суперечливі оцінки, які робили з цих людей не національних героїв, а ізгоїв суспільства. Суперечки навколо них тривають і сьогодні, але навіть їхні супротивники не можуть не визнати того, що всі вони, безсумнівно, є неабиякими особистостями, які виявили чимало сили волі й мужності в найтрагічніші періоди життя країни.

Донедавна українці вкрай мало знали про своїх видатних співвітчизників, які з різних причин були змушені залишити батьківщину. Більшість із них забуто. Така ж доля випала й тим, хто став жертвою сталінських репресій, представникам дисидентського руху, борцям за права людини в Україні. А тим часом саме ці люди сприяли зростанню авторитету української науки і культури далеко за межами країни. От чому в сучасній галереї видатних людей України гідне місце посідають Михайло Драгоманов і Олександр Архипенко, Серж Лифар і Володимир Винниченко, Дмитро Чижевський і Микола Бердяєв, Василь Стус і В'ячеслав Чорновіл.

Серед героїв цієї книги – не лише українці, але й представники інших національностей. Їхні імена тут не випадкові, оскільки для одних Україна була малою батьківщиною, інші тривалий час жили і працювали на українській землі вже в зрілі роки. Не можна не погодитися з російським ученим, академіком Д. Лихачовим, який стверджував, що «національні особливості зближують людей... а не вилучають їх із національного оточення інших народів, не замикають народи в собі». Тож не варто дивуватися тому, що в історичній пам'яті українського народу почесне місце завжди посідатимуть імена Шолом-Алейхема, Івана Айвазовського, Архипа Куїнджі, Миколи Пирогова, Іллі Мечникова, Сергія Прокоф'єва і багатьох інших видатних «неукраїнців». До речі, вони були набагато мудріші за деяких своїх нащадків і ніколи не відокремлювали свою долю від української землі і того народу, серед якого жили і діяли. Варто згадати хоча б рядки з листа М. Гоголя, адресовані А. О. Смирновій-Россет: «Скажу вам одне слово щодо того, яка в мене душа, хохляцька чи російська. Я сам не знаю, яка в мене душа. Знаю тільки, що ніяк би не віддавав переваги ні малоросіянину перед росіянином, ні росіянину перед малоросіянином. Обидві природи надто щедро обдаровані Богом, і, як нав-

мисно, кожна з них порізно містить в собі те, чого немає в іншій...» Ці слова, написані в середині ХІХ століття, залишаються актуальними й сьогодні.

Айвазовський Іван Костянтинович

Справжнє ім'я – Ованес Костянтинович Гайвазовський (народ. 1817 р. – пом. 1900 р.)

Видатний російський художник-мариніст і баталіст. Академік живопису, професор Академії художеств, член Амстердамської академії мистецтв. Живописець Головного морського штабу. Володар багатьох почесних нагород, серед яких золота медаль від папи Григорія XVI («Хаос», 1839р.), золота медаль на виставках у Луврі («Буря біля берегів Абхазії», 1843р.), орден Почесного легіону (1857р.). Засновник Музею старожитностей (1871 р.), художньої майстерні, картинної галереї, концертного залу у Феодосії.

Вірменська сім'я Айвазянів давно оселилася в Криму і з роками навіть прізвище предків набуло іншого звучання – Гайвазян. 17 липня 1817 р. у Феодосії з'явився на світ Ованес, якому судилося стати знаменитим художником-мариністом і нині гордістю двох держав – України і Росії. Його родина жила бідно: батько писав скарги і прохання на базарі, мати господарювала і сліпнула над вишивкою. Нестаток змусив їх віддати старшого сина Гарика купцю-вірменину для влаштування його у вірменський монастир в Італії. А молодший Ованес (по-нашому Іван) уже в 10 років працював «хлопчиком» у міській кав'ярні. Він прекрасно грав на скрипці й співав, але найбільшою радістю для нього було малювати самоварним вугіллям на стінах будинків. Цей «настінний живопис» помітив архітектор Кох, який подарував Ованесу перші олівці і папір, а потім показав малюнки градоначальнику О. І. Казначєєву. Олександр Іванович, ставши губернатором, забрав підлітка з собою до Сімферополя, поселив у своєму будинку, віддав до гімназії.

1833 р. Гайвазяна було прийнято казенним пансіонером до Петербурзької академії художеств у клас М. Н. Воробйова. Підліток із легкістю переносив напівголодне існування. Він учився пильно спостерігати натуру, вгадувати її «душу і мову», передавати настрій у пейзажі. Іванові було всього 17 років, коли він до найменших деталей міг скопіювати пейзажі Сильвестра Щедрина і Клода Мореля. Заданий на другому році навчання ескіз «Зрадництво Іуди» привернув загальну увагу, і президент О. М. Оленін оголосив Гайвазовського (його прізвище знову змінили) кращим учнем, майбутньою зіркою і гордістю академії.

1835 р. Іван потрапив в учні до французького художника-мариніста Філіппа Таннера. Учитель виявився менш талановитим, але дуже заздрим і, очорнивши роботу Гайвазовського – етюд «Повітря над морем» – перед Миколою І, накликав на юного художника царську немилість. Протягом року Оленін, Одоевський, Томілін, Жуковский, які брали участь у його долі, не могли нічого змінити. І лише відомий художник-баталіст О. І. Зауервейд реабілітував Гайвазовського і переконав царя відправити юнака разом з Ф. П. Літке в літнє плавання по Балтиці. За кілька місяців офіцери навчили Івана розбиратися в складному пристрої й оснащенні кораблів російського та іноземного флоту. Моряків підкупила щира любов юнака до морської стихії і кораблів. Екіпаж прозвав його «морським вовчентям». Написавши в цьому плаванні перші п'ять марин, Гайвазовський нерозривно пов'язав свою долю з морем і російським флотом.

Заняття з К. Брюлловим і М. Воробйовим дали свої плоди. Двадцятирічний юнак став майстром, чудовим художником-мариністом. Спілкування з О. Пушкіним і М. Глинкою налаштувало його розум на урочисте оспівування природи. «Прекрасне має бути величним». Гайвазовський рано усвідомив, що служіння мистецтву – це не смиренність і не спокійне споглядання життя, а дія, кропітка щоденна праця. Рада Академії скоротила йому термін навчання на два роки, а золота медаль першого ступеня (1837 р.) за успіхи в живописі дозволяла вирушити за кордон, але Гайвазовського послали в Крим «писати з натури морські види». Подорожуючи Кримом і Кавказом (генерал Раєвський, начальник Чорноморської берегової лінії, запросив його спостерігати бойові дії флоту проти турків), він зробив безліч ескізів і написав такі відомі полотна, як «Вид Керчі», «Морський берег», «Місячна ніч у Гурзуфі», «Десант у Субаші». Серце юного художника було повне подяки людям (М. Лазареву, П. Нахімову, В. Корнілову і простим матросам), які поділилися з ним знаннями про море та своїм душевним багатством. Прекрасна зорова пам'ять допомагала Гайвазовському переносити свої спогади на полотно. У дощовому Петербурзі він міг написати будь-який пейзаж Криму, а за розповідями очевидців створити мальовничу баталію, чітко знаючи, який вигляд має кожен корабель.

1840 р. художник здійснив пенсіонерську поїздку до Італії. У монастирі він відшукав брата-ченця, який порадив йому змінити прізвище, щоб воно було ближчим до первісного вірменського. З тих пір Іван Костянтинович усі свої картини підписував прізвищем Айвазовський. Молодий художник увесь час присвячував живопису, а з майстерні виходив лише до музеїв, для роботи на природі або для зустрічей з М. В. Гоголем і О. А. Івановим. Айвазовський помітив, що його ретельно виписані на пленері полотна залишають байдужими глядачів, зате написані по пам'яті викликають замилювання. Адже в такі пейзажі він вносив свої яскраві враження, свій захват перед неповторністю кожної миті в природі. Художник почав писати лише в майстерні, де були тільки голі стіни, а на полотно наносив спогади про гру світла й тіней на морській поверхні, на вершинах гір і на зелені дерев, про рух хвиль і нескінченні відтінки води, райдужне сяйво морських бризок у променях сонця. Писав на одному подиху, жагуче, із захопленням і не відходив від мольберта, поки не завершував картину. «Неаполітанська ніч», «Буря», «Хаос» привернули до його творчості загальну увагу, а коли папа Григорій XVI придбав «Хаос» для картинної галереї Ватикану й особисто познайомився з автором, Європа визнала, що Айвазовський – кращий у світі художник-мариніст. Тепер уже його твори копіювали юні учні, і морські види «а-ля Айвазовський» з'явилися в кожній крамниці.

У душі художника поряд із рідною Феодосією та Чорним морем міцно, на все життя посіла своє місце Неаполітанська затока. А серце Івана Костянтиновича зіграла зустріч з балериною Марією Тальоні, жінкою, яка назавжди залишилася в його пам'яті і жила там, оповита серпанком нездійсненої мрії. Вона була старша за Айвазовського на 13 років і не зважилася відкрити своїх почуттів, а він навіть не сподівався на взаємність.

1843 р. Іван Костянтинович став єдиним російським художником, якого французький уряд запросив виставити картини в Луврі. Після цього почалася тріумфальна хода його картин містами Європи. Ними милувалися Лондон і Лісабон, Мадрид і Гренада, Севілья і Барселона, Гібралтар і Мальта... Скрізь він робив численні замальовки для майбутніх картин: будинки, кораблі, скелясті береги. За 4 роки Айвазовський створив 80 картин, в основному марин, із зображенням морських бур і корабельних аварій, тихого моря, місячних ночей. Його картини розійшлися по всій Європі. У Голландії, на батьківщині морського живопису, він був удостоєний звання члена Амстердамської академії мистецтв.

Наприкінці літа 1844 р., завоювавши європейські столиці, Айвазовський повернувся до Петербурга, де його чекали пошана і слава, звання академіка живопису. У званні першого живописця художник був зарахований до Головного морського штабу і за його дорученням писав види російських північних портів і приморських міст. Він став модним художником, разом зі славою з'явилися й гроші, але Іван Костянтинович відчував, що справжню радість йому приносять праця і творчість, і вирішив повернутися до Феодосії. У рідному місті він побудував маєток Шейх-Мамай на березі моря, у якому працювалося йому легко й радісно. Усі городяни любили Івана Костянтиновича і з радістю вшановували майстра на 10-літньому ювілеї художньої діяльності. Севастополь відправив ескадру з шести військових кораблів вітати свого головного живописця. Честолюбство Айвазовського було задоволено: колись бідний хлопчисько став щедрим батьком рідного міста.

Звістка про майбутнє одруження видатного художника з бідною гувернанткою-англійкою сколихнула світське товариство 1847 р., але Айвазовський відвіз свою обраницю Юлію Яківну Гревс од пересудів до Феодосії. Однак молодій дружині не сподобалося жити в глушині, незабаром почалися докори, й Айвазовському довелося усвідомити абсолютну несхожість їхніх характерів і поглядів. На дванадцятому році подружнього життя Юлія залишила чоловіка, забравши із собою чотирьох дочок: Олександру, Олену, Марію і Жанну. І хоча вона тільки зрідка дозволяла їм відвідувати батька, всі дівчата згодом повернулися в батьківський дім. Проте ніякі сімейні негаразди не змогли відірвати художника від творчості. У ці роки він створив безсмертне полотно «Дев'ятий вал» (1850 р.), у якому зіткнув стихію шторму та мужність і волю людини, яка відстоює своє життя.

Нахімов, відвідавши виставку картин про перемоги Чорноморського флоту, сказав художнику: «Дивуюся вашому генію... Не можу зрозуміти, як можна, не будучи на місці, правильно все зобразити». 1854 р. кілька днів Айвазовський перебував в обложеному Севастополі, коли англійці штурмували місто. Він був присутній при затопленні російських кораблів і захисті Мамаєвого кургану і все життя повертався до зображення героїчних подій тих грізних днів. Серед найбільш відомих картин – «Облога Севастополя», «Оборона Севастополя» (1859 р.) і «Мамаїв курган» (1893 р.).

Тільки зрідка на нетривалий час Айвазовський залишав рідне місто, щоб показувати свої роботи в Петербурзі, Москві, Тифлісі, Флоренції. І його марини були різноманітні, як і саме море – «Крижані гори» (1870 р.), «Веселка» (1873 р.), «Неаполітанська затока» (1874 р.). А мешканці Феодосії пишалися земляком не лише як художником зі світовим ім'ям. Айвазовський вибудував у місті Музей старожитностей і сам займався розкопками. У своєму маєтку відкрив художню майстерню і картинну галерею. Домігся будівництва у Феодосії торгового порту і залізниці й провів туди воду від свого джерела. У батька міста постійно було багато справ і турбот. І найголовніше – у життя Івана Костянтиновича знову прийшло кохання. Шлюб із

молодою вдовою Ганною Микитівною Саркізовою зробив його знову щасливим. Вона стала вірною супутницею і доброю господинею у величезному будинку, заповненому дітьми, онуками і картинами.

Айвазовський ні на день не припиняв роботи. Виставлена в Галереї Третьякова картина «Чорне море» (1886 р.) змушувала завмирати відвідувачів перед первозданною стихією, якій І. М. Крамської дав найвищу оцінку: «Дух Божий, що носить над безоднею». Картини, написані на одному подиху, художник виношував роками. «Починаючи писати будь-яку картину, я не створюю її відразу на полотні, а тільки копіюю з можливою точністю ту картину, що раніше склалася в моїй уяві і вже стоїть перед моїми очима. У картинах моїх завжди бере участь, крім рук і фантазії, ще й моя художня пам'ять».

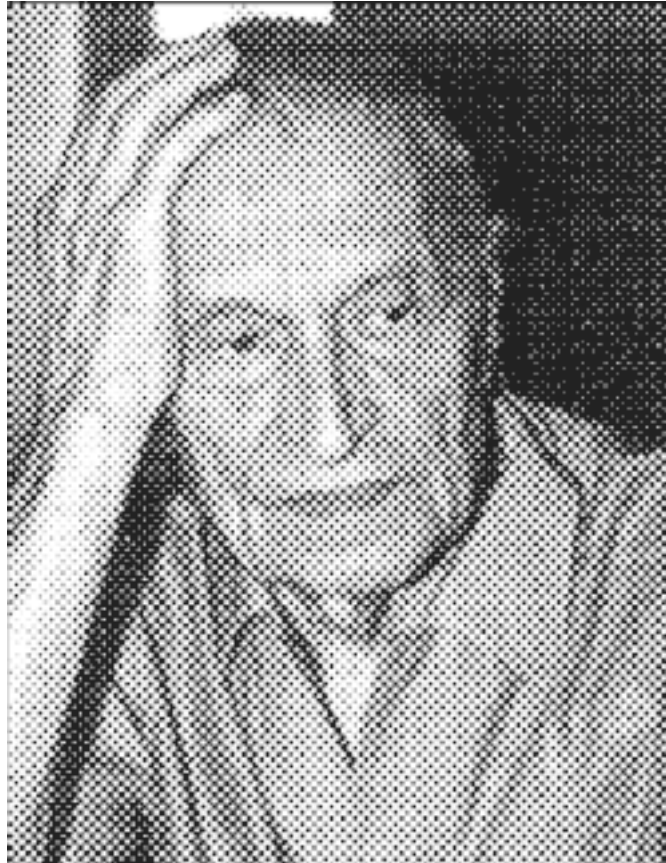
Одного разу, 1895 р., після відкриття своєї 120-ї персональної виставки, Айвазовський на прохання Куїнджі дав урок в Академії. Вражені учні спостерігали, як, відібравши всього 4 фарби, за 1 годину 50 хв. художник перетворив сіре полотно на бурхливе море, легкими штрихами виписавши корабель із повною оснасткою, що бореться зі штормом. Тому ніхто не сумнівався, коли рознісся слух, що Айвазовський за 10 днів написав колосальних розмірів картину. Стоячи перед полотном «Серед хвиль» (1898 р.), будь-який учень і художник розумів: для того щоб створити таку картину, потрібне ціле життя. «Усе моє попереднє життя було підготовкою до картини, яку ви бачите», – слова, сказані художником про цей шедевр, можна було б віднести до багатьох його полотен.

Почалося ХХ століття. Айвазовський зустрів його щасливим, в оточенні великої родини, що включала не лише рідних і близьких, але й усіх, хто мав потребу в його допомозі, кому він робив добро. «Країною Айвазовського» називали земляки Феодосію, і він як добрий геній не тільки допомагав процвітанню міста, а ще й у половини феодосійських родин хрестив дітей і майже всіх бідних наречених обдаровував посагом. Художник раптово помер на 83-му році життя, 19 квітня 1900 р., не встигнувши дописати картину «Вибух турецького корабля». Вся Феодосія йшла за його труною. У годину похорону весняний день потьмянів, почав накрапати дощ, море сумно билось об берег.

Шуми, негодою хвилюйся:
Він був, о море, твій співець.

Амосов Микола Михайлович

(народ. 1913 р. – пом. 2002 р.)

Відомий кардіохірург, біокібернетик, учений-експериментатор, громадський діяч. Директор Інституту серцево-судинної хірургії, завідувач відділу біологічної кібернетики в Інституті кібернетики. Академік Національної академії наук України, член-кореспондент Академії медичних наук, професор. Герой Соціалістичної Праці (1973р.), лауреат Ленінської (1961р.) і Державної (1973р.) премій СРСР і трьох Державних премій УРСР, нагороджений багатьма урядовими нагородами. Автор наукових і науково-популярних книг.

«Старіти – погано, але це єдиний спосіб пожити довше», – полюбляв повторювати Микола Амосов – людина, діянням і оптимізмом котрої можна тільки позаздрити. Він боявся не смерті, а лише старості, оскільки бачив у ній ворога, що заважає повнокровно думати і діяти, – а саме цьому він присвятив усе своє життя від народження і до самої смерті.

Народився Микола 6 грудня 1913 р. в селі Вільховому, недалеко від Череповця. Матин акушерка була нарозхват на кілька сіл. І вдень і вночі породіллі вимагали допомоги Кирилівни, – і першими спогадами дитинства для її сина стали довгі години чекання. Хлопчик фактично виховувався без батька, тому що той після повернення з фронту почав пити, завів іншу родину і назавжди залишився для нього «чужим». Микола ріс кволим і нетовариським, гуляти не любив, був незграбним і дуже боявся видатися смішним, завжди відчуваючи свою неповноцінність. «Так і в школу пішов – самотній». Жили дуже бідно, недоїдали: мати заробляла небагато, а подарунків не брала і до того ж намагалася дати гарну освіту своїй старшій незаконнонародженій дочці Марії. І Микола з дитинства пізнав увесь тягар нелегкої селянської праці.

Щойно хлопчик навчився читати, він закохався в книги і вже ніколи не розлучався з ними. Микола закінчив початкову школу в селі, а середню – у Череповці. Навчався легко, був записаний одразу до трьох бібліотек, а от ким бути далі, за нього вирішила держава: 9-й клас несподівано закрили (1930 р.) і учням запропонували на вибір – механічний технікум у місті або навчання на лісника під Ленінградом. Коштів на життя вдалині від домівки в Амосова не було, і він став студентом-«техніком», а по закінченні технікуму працював в Архангельську змінним механіком на електростанції при великому лісопильному заводі. Тут же він уперше закохався й 1934 р. одружився із симпатичною бухгалтеркою Галиною Соболевою.

Роботу на виробництві Микола вважав справою нудною. Він завжди мав пристрасть до вигадкування, конструювання і тому вступив до Всесоюзного заочного індустріального інституту в Москві на енергетичний факультет (1934 р.), мріючи зайнятися суто наукою. А дружина витримала іспити в Архангельському медінституті. Але коли на обрії «замаячила» армія, Амосов, склавши на відмінно всі вступні іспити, опинився в одному інституті з Галею. Щоб не відставати від дружини, за перший рік навчання проштудював програму відразу двох курсів. Навчання, як і раніше, не завдавало проблем: залишався вільний час, аби заробити викладанням у фельдшерській школі та зайнятися «наукою».

У цей час Амосов близько познайомився з професором фізики Лашкарьовим, який відкрив студенту дивний світ парапсихології. Саме йому й показав студент креслення штучного серця. «Дурниця, але ідея логічна, – згадував потім академік. – Тепер за принципом такого насоса створили протези серця, деякі працюють уже по декілька місяців, поки донора для пересадки підбирають».

1939 р. Амосов з відзнакою закінчив інститут і вирішив продовжити заняття фізіологією, проте місце в аспірантурі було тільки з хірургії. А для диплома в Заочному інституті, який він через «недовантаження» так і не кинув, зробив проект великого аероплана з паровим котлом і турбіною. Ідея була цікавою, і хоча до виробництва її не прийняли, Амосов 1940 р. одержав іще один диплом з відзнакою як інженер «паросилових установок електростанцій».

На той час подружжя вирішило пожити окремо (розлучилися 1940 р.), і Микола, «утікши з аспірантури», почав працювати ординатором-хірургом у Череповецькій міжрайонній лікарні, а також викладати анатомію й улюблену фізіологію у фельдшерській школі. Однак армія та хірургія прийшли за ним самі. З перших днів війни Амосов працював у комісії з мобілізації, а потім був призначений провідним хірургом у польовий пересувний госпіталь «ППГ-2266 на кінній тязі». У цьому госпіталі й на цій посаді він прослужив усю війну і зустрів День Перемоги в німецькому місті Ельбінгу. Спогади про цей період життя лягли в основу повісті «ППГ-2266, або Записки військового хірурга» (1974 р.). Амосов назавжди запам'ятав це «море страждань людських», навчився досконало оперувати будь-яку частину тіла і лікувати будь-які ускладнення. Особливо добре він опанував тактику і методику операцій при пораненнях грудей, суглобів і переломів стегна. Для вирішення головної проблеми – поранення грудей – хірург розробив свою операцію і «добряче насобачився на судинах!». Але кожна смерть солдата була для нього трагедією, і Амосов одного разу навіть спробував покінчити життя самогубством.

На фронті Микола Михайлович одружився з прекрасною операційною сестрою – українкою Лідією Денисенко, яка пішла на війну добровільно після третього курсу педінституту і служила в медсанбаті, а після виходу з оточення була відряджена до його госпіталю. Але якщо для більшості солдатів війна закінчилася, то для подружжя Амосових продовжувалася до вересня 1945 р. у Маньчжурії. Служити в армії Микола Михайлович страшенно не хотів. Але піти йому, майору, відзначеному багатьма бойовими нагородами, було дуже непросто. Допоміг другий диплом – інженерний. Амосов одержав призначення від Міністерства медичної промисловості завідувати головним операційним корпусом Інституту Скліфосовського й упорядковувати техніку. «Сумний і неприємний період життя... Не прижився я тоді, у 46-му, в Москві. І не

тому, що кімната була чотири метри, їжа погана і короста на голові. Роботи не було, хірургії... І дивитися чужу роботу набридло. Отруєний самотійністю: дай мені, і я зроблю».

Та й науковим працям Амосова довго не давали ходу: він одержав негативні відгуки на три дисертації, а вісім наукових статей навіть не ризикнув відсилати. Замість столичного неробства Микола Михайлович віддав перевагу напруженій роботі завідувача відділення в Брянській обласній лікарні, ставши одночасно головним хірургом області. За шість років виконав багато нових і вже знайомих із фронту операцій: на шлунку, стравоході, нирках. Але найважливішими були резекції легень – при абсцесах, раку і туберкульозі. Доти він ніколи їх не робив, тому сам розробив методику і за чотири роки прооперував хворих більше за всіх у країні – понад три тисячі.

1948 р. Микола Амосов захистив кандидатську дисертацію і вже через рік вибрав тему для докторської: «Резекції легень при туберкульозі». У 1952 році дисертація була готова й дістала позитивний відгук академіка Бакулева. Того ж року Амосов був запрошений на роботу до Києва керівником клініки грудної хірургії Київського науково-дослідного інституту туберкульозу і грудної хірургії. Переїжджати йому не хотілося. «Брянські роки, з 47-го по 52-й, – найясніші в моєму житті. Випробував хірургічне щастя, дружбу з підлеглими. Потім такого вже не було, – згадував Амосов і зізнався: – Хірургом мене зробила війна, але справжнім – Брянськ». Однак на переїзді наполягала дружина. Вона на той час закінчила педінститут і вирішила стати... хірургом, для чого і вступила до Київського медінституту. І з цього часу життя потомственного росіянина було пов'язане з Україною, і він увійшов до першої десятки особистостей, які визначали її обличчя у ХХ ст. Микола Михайлович у березні 1953 р. захистив докторську дисертацію і був обраний завідувачем кафедри в Київському медичному інституті.

Звичайно, Амосов не всім припав до душі. Про його нелагідний характер, безкомпромісність і різкість і дотепер пам'ятають ті, хто з ним співробітничав. Але він був унікальний в усьому: у роботі, спілкуванні, виборі захоплень. Ця людина ще за життя стала легендою – талантище, яскрава особистість, дивовижний життєлюб і працелюб. Сам Микола Михайлович вважав себе людиною неемоційною, «сухарем». Але коли 1956 р. народилася дочка Катя, він, хто «за двадцять років сімейного стажу потреби в дітях не відчував, побачивши цю маленьку, червоненьку, кволу істоту, зрозумів: скінчилася свобода, вже не втечу». Дочку він виховував за власною методикою: дисципліна, навантаження, три останніх шкільних роки – екстерном за один. Катерина Миколаївна стала доктором медичних наук, членом-кореспондентом АМН України.

1955 р. Амосов організував і очолив клініку серцевої хірургії, перетворену в 1983 р. на Інститут серцево-судинної хірургії АМН України. Восени 1957 р. він їздив на конгрес хірургів до Мексики, де вперше побачив операцію на серці із застосуванням апаратів штучного кровообігу (АШК) і дуже зацікавився цим. Купити апарат було неможливо, та для інженера Амосова це не було проблемою. Він розробив власний проект, але необхідні трубки і, найголовніше, гепарин проти зсідання крові в Союзі було важко знайти. І тоді Микола Михайлович на мізерні 15 доларів, що залишилися від виданих грошей за відрядження, купив мінімум необхідного. Апарат було випущено на одному з підприємств Києва. А 1958 р. в Інституті кібернетики створили спеціальний відділ, де Амосов об'єднав навколо себе колектив ентузіастів. У його лабораторіях і відпрацьовувалися схеми операцій з АШК, потім додалися фізіологічні дослідження серця за участю інженерів і математиків. 1959 р. було вдало проведено операцію хлопчикові з важким уродженим пороком серця – так званою «Тетрадою Фалло». А 1960 р. Амосов очолив відділ біоенергетики Інституту кібернетики Академії наук України, в якому займався розвитком ідей, що зародилися в нього ще в Череповці: регулюючі системи організму – від хімії крові, через ендокринну і нервову системи до кори мозку; механізми розуму і штучний інтелект, психологія та моделі особистості, соціологія й оптимальні моделі суспільства,

глобальні проблеми людства. Робота відділу тривала аж до 1990-х рр., коли колектив розпався й у відділі залишилася тільки група зі штучного інтелекту.

Микола Амосов був напрочуд різнобічною людиною. Основоположник радянської кардіохірургії став учителем практично всіх провідних українських і російських кардіохірургів. Коли 1962 р. на перше місце вийшла проблема протезів серцевих клапанів, Амосов розробив свою модель – із напівсфери, доповненої спеціальною обшивкою корпусу, що перешкоджала утворенню тромбів. І саме з цього часу, як вважає Микола Михайлович, «почалося зростання моєї кар'єри відразу по декількох лініях». Він став незмінним учасником усіх міжнародних з'їздів і конференцій кардіохірургів. Його обрали членом-кореспондентом АМН, відзначили Ленінською премією. 19 років він чесно виконував обов'язки депутата Верховної Ради СРСР. Особливо важкими були прийоми громадян: «Горя наслуховався понадміру, на додаток до хірургічних нещастя». І якщо стосовно себе Амосов свято дотримувався правила М. Булгакова: «Ніколи нічого не проси», – то для простих людей він добивався багато чого і поза хірургією.

Одне з найяскравіших світил сучасної медицини, автор робіт із медичної і біологічної кібернетики («Моделювання мислення і психіки») був талановитим популяризатором ідей і письменником, читав лекції по всьому Союзу. Його книги «Думки і серце», «Записки з майбутнього» і «Голоси часів» видані мільйонними накладами і перекладені більше ніж 30 мовами світу. «Енциклопедія Амосова», що вийшла 2002 р., відразу стала бібліографічною рідкістю. Коли у США довідалися, що кардіохірург, кібернетик і письменник Амосов – одна й та ж людина, журнал «Look» відправив до Києва кореспондента і фотографа, а газета «Нью —

Йорк таймс» назвала Амосова правдошукачем, від пронизливих слів якого волосся стає дибки.

Ще 1952 р., коли хірурга так «схопив» хребет, що він не міг оперувати, Амосов створив власну теорію здоров'я і довголіття. Головне в ній – збільшення навантажень на організм. Щоденна зарядка – близько трьох тисяч рухів, біг, сувора дієта. Колеги вважали це самокатуванням, Амосов – експериментом. Результати він завжди записував і публікував у наукових журналах, а пізніше вони вийшли в окремих книгах («Роздуми про здоров'я», 1976 р.; «Книга про щастя і нещастя», 1979 р.). Але якщо від інфаркту втекти вдалося, то численні хвороби серця завзято намагалися вибити його з колії, обмежити працездатність. Цього людина справи дозволити собі не могла.

1986 р. Миколі Михайловичу вшили кардіостимулятор, через місяць він з'явився в клініці і «народу оголосив: “Засідання продовжується”». І знову директорство, операції, біг, щоденна зарядка. Коли 1987 р. у країні почалися економічні експерименти, Амосов перший в Україні домігся госпрозрахунку. «Результат – кількість операцій з АШК майже подвоїлась і наблизилася до двох тисяч. У півтора рази підвищилася зарплата. Працювати стало цікавіше». 1988 р. він вважав кращим у своїй кардіохірургічній біографії. «І взагалі, якраз би поставити крапку. Так ні – жадібність: давай 5 тисяч операцій, 2 тисячі – з АШКом. Слабка людина!» Амосов все-таки залишив посаду директора, та оперувати продовжував.

Микола Михайлович знову погодився було на висування до Верховної Ради, та зрозумів, «що ускочив у клопіт: не зможу задовольнити народ», – і відмовився від депутатства. 1992 р. він зробив свою останню операцію з протезування клапана. «Відразу відчув: тепер – старий». Роки приносили багато засмучень: ішли з життя давні друзі, дружина перенесла кілька інсультів. Почесний директор, який давно відмовився від зарплати у власному інституті, одержував мізерну пенсію, всі заощадження, як і в більшості простих людей, пропали. «Серцевий лікар», що врятував тисячі життів, змушений був звертатися до спонсорів, аби ті оплатили операції на його серці: 1993 р. було замінено стимулятор, а через п'ять років – поставлено штучний клапан і накладено два аортокоронарні шунти. Микола Михайлович не піддавався депресивному настрою, намагався бути «при справі». Він був справжнім життєлюбом. Можливо, почастіло тому, що ніколи не вірив у загробний світ. Був переконаний у тому, що жити потрібно тут

і зараз. І не заради власних утіх, а на благо людям. Про одне лише шкодував Амосов: що так і не зважився на операції з пересадки серця. Розумів, що необхідно, але «не зміг переступити через життя. “Поки серце працює – людина жива”. Знав, що це забобон, що життя в мозку, а не в серці. А в душу, яка нібито в серці – живому, не вірив... А все-таки – гріх!» Рішучим хірургам заздрих: «Недавно кубинці серце пересадили, до цього – чехи, поляки. У нас у країні – нуль. Напевно, є і моя частка провини. Але явно переступити через конкретні життя не міг».

Звичка до самоаналізу спонукала Амосова придивитися до стану своїх однолітків. Картина була драматичною, зів'янення охоплювало підступно і неминуче. І знову, як і колись, він зважився на штурм твердинь, тільки тепер як одинак, почавши у 80 років унікальний експеримент з протистояння неблаганному старінню. Цими думками він поділився в книгах «Експеримент» і «Подолання старості», а своїми філософськими ідеями – у збірнику «Розум, людина, суспільство, майбутнє». Експеримент тривав до 12 грудня 2002 р. Обширний інфаркт обірвав життя видатного кардіохірурга. На особистому рахунку Амосова – вісім тисяч урятованих хворих і п'ятдесят тисяч пацієнтів, зцілених в інституті під час його діяльності. Ціле місто зцілених. В Україні цю російську людину ще за життя називали совістю нації і «Людиною сторіччя», як гетьмана Б. Хмельницького, поета Т. Шевченка і вченого В. Вернадського. Титули йому ніколи не були потрібні. Шкода тільки, що амосівський вислів «людина помирає, коли вона вичерпана» відносно самого Амосова не виправдалася.

Антонов Олег Костянтинович

(народ. 1906 р. – пом. 1984 р.)

Видатний авіаконструктор. Генеральний конструктор літаків серії Ан. Один із засновників промислового планеризму. Член-кореспондент АН УРСР (1960р.) і АН СРСР (1981р.). Доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри конструкцій літаків Харківського авіаційного інституту (1977р.). Заслужений діяч науки УРСР (1976р.), лауреат Державних премій СРСР (1952р.), УРСР (1976р.) і Ленінської премії (1962р.). Герой Соціалістичної Праці (1966р.). Нагороджений трьома орденами Леніна, Вітчизняної війни 1-го ступеня, Трудового Червоного Прапора, Золотою медаллю ім. А. М. Туполева та ін. Його ім'я присвоєне механічному заводу й аероклубу м. Києва. Автор книги «Десять разів спочатку».

Літаки «сімейства» Ан у світі називають «елегантними» і «породистими». В них відчувається стиль їхнього творця – Олега Костянтиновича Антонова, який любив повторювати, що «некрасивий літак не полетить». Ця людина, що вдихнула життя в українське літакобудування, народилася 7 лютого 1906 р. за тисячу кілометрів від Києва, у Підмосков'ї, де його батько, інженер-будівельник, будував Канатчикову дачу. Костянтин Костянтинович Антонов і його дружина Ганна Юхимівна Бикорюкіна (померла, коли сину виповнилося дев'ять років) перший час і жили там же, на території споруджуваної психіатричної лікарні. А 1912 р. родина остаточно переселилася до Саратова, де мешкало багато родичів. Літо вони звичайно проводили в бабусі в дачному селищі Савіному, і тут Олегу і його старшій сестрі Ірині жилося привільно.

Хлопчик ріс романтиком і мрійником. Почувши якось від двоюрідного брата про легендарний переліт Луї Блеріо через Ла-Манш, він назавжди занедужав небом. Але Олег не тільки

по-дитячому стрибав з парусиновою парасолькою з даху, він підійшов до своєї мрії ґрунтовно – збирав і систематизував усе, що тією чи іншою мірою стосувалося авіації: фотографії з журналів, малюнки, книги, моделі. Згодом великі пізнання з історії літакобудування у світі стали йому в пригоді.

Наступною сходинкою до неба, як думав Олег, мало стати реальне училище, де віддають перевагу технічним наукам. У перші учні він не вибився, зате досконало опанував французьку мову. Потім спалахнули війна і революція, училище закрилося, коли Олегу виповнилося 14 років, а в школу для дорослих приймали тільки з 16-ти. Антонов прилаштувався до старшої сестри і, тихенько сховавшись на задній парті, жадібно вбирав знання. До зразкового учня незабаром звикли, а через два роки видали свідоцтво про закінчення школи. Свою мрію про польоти Олег плекав як і раніше, весь вільний час проводив на аеродромі 33-го загону червоних військових льотчиків, щось майстрував із літакових деталей, знайдених на звалищі. А ще разом із друзями він створив «Клуб аматорів авіації», і вони з ентузіазмом приєдналися до роботи щойно створеного Добровільного товариства друзів Повітряного флоту (ТДПФ). І якщо шлях до літної школи сину службовця був закритий, то будувати моделі і планери ніхто заборонити не міг.

Креслення і загальний рисунок свого першого планера «Голуб» ОКА-1, розфарбовані для більшої переконливості акварельними фарбами, 17-річний Олег надіслав на московський конкурс. Він виявився єдиним молодим ентузіастом, який ризикнув представити на суд фахівців своє дітище, і був премійований пробним польотом на німецькому гідролітаку «Юнкерс-12». Як активіст і керівник авіамайстерні, Антонов за рекомендацією ТДПФ вступив до Саратовського університету. Щоправда, Олега туди не хотіли приймати, тому що кароокий хлопчисько через постійне недоїдання і перенесений висипний тиф мав вигляд років на 13—14. Але колійний факультет, на щастя для Антонова, закрили, і через рік він уже був студентом відділення гідроавіації в Ленінградському політехнічному інституті (1925 р.). Навчався Олег легко й із задоволенням, а як досвідченого планериста його відразу було обрано секретарем технічного комітету ТДПФ. На той час він написав дві брошури – «Найпростіші моделі планера з паперу» і «Навіщо нам потрібні планери», взяв участь у зльоті планеристів у Коктебелі. Щоправда, «Голуб» так і не злетів, але модель викликала інтерес самотужню конструкторською розробкою.

В інституті Антонов часу не марнував: працював інструктором авіамodelьного гуртка, готував дописи в газету, робив макети літаків для науково-фантастичного фільму «Наполеон-газ», заробляючи таким чином на їжу. Він багато встигав, очевидно, допомагало гасло: «робити повільні дії без проміжків між ними». Цікаво, що антоновський планер ОКА-3 випробував під час своєї опали уславлений льотчик В. Чкалов, він же навчав майбутнього конструктора тримати штурвал літака. А на одному з перших зльотів у Коктебелі Олег познайомився ще з одним завзятим планеристом, який мріяв установити на аероплан без мотора (планер) не мало не багато, а ракетний двигун, – С. Корольовим. Абсолютно несхожі за характером люди зберегли юнацьку дружбу на все життя.

У 25 років Антонов став одразу головним конструктором у КБ Московського планерного заводу. Ще за роки навчання він побудував ОКА-3, «Стандарт-1», «Стандарт-2» і ОКА-6 – могутній планер «Місто Леніна». Завдання «від моделі до планера, від планера – на літак» молодий конструктор успішно виконав: протягом восьми років завод випускав до двох тисяч машин на рік. Величезна зацікавленість молоді планеризмом була зумовлена майже повною відсутністю в той період літаків, і кожен майбутній льотчик навчався літати саме на планерах. Та й сам Антонов неодноразово визнавав, що «будував планери, щоб літати». Усього серійно випускалося близько тридцяти типів його планерів і серед них: «Упар», «Рот-Фронт-7» (на ньому 1939 р. О. Клепикова встановила міжнародний рекорд дальності – 749 км за 8 год. 25

хв., багато років не перевершений), БС-3 («Буксирувальний серійний»), «Масовий-4» та експериментальний мотопланер ЛЕМ-2.

Незважаючи на величезну завантаженість, молодий конструктор наполегливо займався спортом. Це був своєрідний протест проти туберкульозу, що постійно підточував здоров'я. Особливу увагу Антонов приділяв тенісу і грав майже на рівні професіоналів. На кортах він і познайомився зі своєю першою дружиною Лідією Сергіївною Кочетковою і повіз її у весільну подорож на зліт планеристів до Коктебеля (1930 р.). Елегантний, завжди добре одягнений, ввічливий, Антонов вирізнявся на тлі однолітків підкресленою інтелігентністю і нескінченною відданістю своїй мрії. Лідія Сергіївна признавалася: «Я була вражена польотами і людиною», і незабаром справа чоловіка стала і її справою: вона сконструювала найменший планер у Союзі – «8 Березня». 1936 р. у подружжя народився син Роллан, а за рік родина розпалася. Олег Костянтинович закохався в прекрасного розраховувача міцності Єлизавету Аветівну Шахатуні. Відбулися зміни не лише в його особистому житті. Сталін наказав закрити планеризм через утечу на навчальному літаку інструктора планерної справи в Коктебелі. Коли Антонова зняли з посади, генеральний авіаконструктор О. С. Яковлев запропонував йому посаду провідного конструктора у своєму КБ (1938—1940 рр.).

1940 р. Антонов одержав власне КБ у Ленінграді, де через вісім місяців блискуче сконструював, побудував і випробував досліду модель літака зв'язку. Його серійному випуску перешкодила війна. Олега Костянтиновича знову викликали до Москви. Тепер він випускав для фронту свій знаменитий транспортно-десантний планер А-7, що забезпечував харчуванням, зброєю, боєприпасами партизанські загони, скидав десант у глибокий тил супротивника. Тому медаль «Партизану Великої Вітчизняної війни» конструктору було вручено не випадково. Цілком оригінальною була ще одна робота О. К. Антонова – буксирувальний планер-біплан КТ «Крила танка» для перевезення повітрям танка, приєднаного до планера, з керуванням ним з танка. Але важкі буксирувальники для його розгону з'явилися лише наприкінці війни, і планер серійно не випускався.

У 1943—1946 рр. Антонов як перший заступник головного конструктора в ОКБ Яковлева брав безпосередню участь у створенні Як-3, але мріяв про самостійну роботу. Це здійснилося, коли в Новосибірську було відкрито нове КБ, яке й очолив Олег Костянтинович. Війна закінчилась, і конструктор розробив проект одного з найбільш популярних і масових літаків вітчизняної авіації – унікальний багатоцільовий Ан-2, прозваний у народі «кукурузник». Дочку, яка народилася в період роботи над «Аннушкою», батьки назвали Ганною, немов визнавши її майбутнє – вона стала доцентом Київського інституту цивільної авіації.

Працювалося в Новосибірську легко. Своєрідне позитивне біополе Антонова притягало до нього людей творчих, ентузіастів літакобудування. А от клімат серйозно загрожував здоров'ю, і, за підрахунками лікарів, жити йому залишалося півтора року. Тому, коли уряд вирішив почати серійний випуск Ан-2 (Державна премія СРСР) на Київському авіазаводі, Олег Костянтинович погодився на переїзд. Завод був у поганому стані: кваліфікованих кадрів не вистачало, родини співробітників іноді жили прямо в цехах. Але літаком зацікавився М. С. Хрущов, у той час перший секретар ЦК КП(б)У, і пообіцяв, що колектив житиме як у Христа за пазухою. Тільки 1952 р. КБ остаточно переїхало до Києва, де теплий клімат цілком вплинув на здоров'я Антонова.

Днем народження сімейства Ан вважається 6 вересня 1949 р., коли в небо злетіла перша серійна «Аннушка». Навряд чи у світі є ще така невибаглива й універсальна машина, «що опанувала 18 професій», була випробувана в Африці й Антарктиді і випускалася протягом 30 років. Усі літаки Антонова в першу чергу відзначалися корисністю, високою економічністю перевезень, величезним запасом міцності і, отже, довговічністю.

В Олега Костянтиновича завжди був «надзвичайний нюх» на технічні новинки. Він впровадив у літакобудування композиційні матеріали, монолітні конструкції, точкове зварю-

вання на клейовій основі. А скільки нових несподіваних конструкторських рішень генерував його мозок! Ан-8 став першою в транспортній авіації машиною нового вигляду. За широкий фюзеляж її прозвали «повітряним дельфіном» і «літаючим китом», а патріарх радянського авіабудування А. М. Туполєв схвально хмикнув: «Гарний сарай». Але практично не було жодної машини, випуск якої Антонову не довелося б відстоювати з боєм. Директор заводу Шелест недолюбував самостійного конструктора. Одного разу на партійних зборах при всіх він зазначив: «Ви думаєте, що після “кукурузника” вам вдасться створити такий серйозний літак?». Шелест уставляв палиці в колеса й обійнявши посаду секретаря ЦК КПУ. І хоча «міністерські ігри» відняли в Антонова багато сил і нервів, у небо злетіли: Ан-12 (Ленінська премія), Ан-22, Ан-26, Ан-32 (Державна премія УРСР), Ан-72, Ан-124, що вирішували проблеми військово-транспортної авіації, повітрянодесантних військ і забезпечення вантажних перевезень аерофлоту; багатоцільові Ан-2, Ан-14, Ан-28, які відзначаються здатністю базуватися на непідготовлених майданчиках довжиною до 550 м; пасажирські Ан-10 і Ан-24, які мають високу економічність перевезень; суцільнометалеві планери А-11, А-13, А-15, мотопланер Ан-13 і дельтаплани «Славутич».

Антонов говорив: «У кожного літака своя доля. Одні народжуються легко, при загальному схваленні, під оплески. Це улюбленці долі». Але деякі літаки розбивались, і це були найстрашніші моменти в житті конструктора. Після загибелі Ан-10 (Золота медаль Всесвітньої виставки) під Харковом Олег Костянтинович поділився бідою зі своїм другом, знаменитим хірургом М. Амосовим: «Ні, не буду більше будувати великих пасажирських літаків. Я не переживу одночасну загибель багатьох людей... Після катастрофи з “десяткою” я не раз прокидався вночі в холодному поту і тремтячою рукою знімав трубку – невже аварія з моїм літаком?». Сам Амосов вважав, що Антонов був «занадто чутливою людиною для генерального конструктора, і в той же час це було щастям для народу».

Олег Костянтинович справді був людиною неординарною: неабиякий художник, поет, прозаїк, спортсмен, садівник. На все вистачало сил і часу, все робив на високому професійному рівні з величезною віддачею. Умів дружити, умів любити. У 56 років він одружився втретє, і Ельвіра Павлівна, що була молодша за нього на 31 рік, подарувала чоловікові двох дітей – Олену і Андрія. Як Антонову вдалося втримати складний баланс взаємин у трьох родинях, напевно, є своєрідною чоловічою таємницею, але діти і дружини товаришували, а легендарна фігура антоновської фірми Єлизавета Аветівна Шахатуні – лауреат Ленінської премії, орденоносець – була заступником генерального конструктора з міцності. Незвичайна особистість Антонова вражала і притягала не тільки жінок. Його дружбаю пишалися багато гідних людей. Депутат, лауреат, орденоносець був щирою людиною, умів подбати про всіх і кожного, радів чужим прозрінням і відстоював їх як свої. Коли готувалися документи до нагородження Антонова другою Золотою зіркою Героя Соціалістичної Праці за створення «Антея» (першу йому вручили на честь 60-річчя 1966 р.), Олег Костянтинович відмовився на користь свого заступника А. Я. Белолипецького. Говорять, що Брежнєв, прочитавши письмову відмову Антонова, дуже здивувався: «У наш час ще трапляються люди, які відмовляються від нагород...»

Любив Олег Костянтинович і робити сюрпризи. Одним із них став крилатий гігант «Антей» – Ан-22, що вразив відвідувачів Всесвітнього салону авіації в Ле-Бурже. «Літаючий собор», «потяг у повітрі», «мегалітак», «нова епоха в літакобудуванні» – які тільки епітети не придумували захоплені журналісти. Таке ж враження справив у світі і «Руслан» – Ан-124 (1985 р.), останній літак, створений під керівництвом Антонова. Потім поголос розніс легенду про те, що конструктор зашифрував у його назві аббревіатуру слів «Русский лайнер Антонова». Цьому велетню лише стоянка потрібна розміром з футбольне поле. У середині кожного з чотирьох двигунів людина може стояти на повний зріст. У кабіні льотчиків і змінного екіпажу треба дертися сходами на висоту третього поверху. Він здатний піднімати в повітря вантаж

вагою 150 тонн. Фахівці вважають, що втілена в «Руслані» конструкторська думка настільки випередила час, що цей літак буде вважатися сучасним іще років 20—30.

В останні роки життя здоров'я все частіше підводило генерального конструктора. 1979 р. він переніс складну операцію з видалення пухлини кишечника, 1982 р. різко загострився туберкульозний процес у легенях. Але не це підкосило Олега Костянтиновича, а людська заздрість і підлість. Хтось після першого випробування «Руслана» написав анонімку, почалися розгляди «у верхах». Емоційний Антонов, який завжди болісно сприймав несправедливість, помер 4 квітня 1984 р. від інсульту.

Ім'я видатного конструктора продовжує жити не тільки в літаках, створених за його особистої участі: його носить і молодша сестричка «Руслана» – «Мрія» – Ан-225, розроблена генеральним конструктором П. В. Балабуєвим. У салоні Ле-Бурже цей супергігант з'явився, несучи на спині космічний корабель багаторазового використання «Буран». «Видовище надзвичайне, такого ще не було, – писали французькі журнали. – Це літаючий ангар, у який можна запхати що завгодно – усе влізе... В Антонова з'явилися талановиті послідовники, цілком гідні покійного конструктора. Це вже не школа – це справжній університет конструювання».

Бандера Степан Андрійович

(народ. 1909 р. – пом. 1959 р.)

Український політичний діяч, один із лідерів Організації українських націоналістів, керівник українського національного опору (1939—1954рр.).

Степан Бандера – значна й суперечлива особистість в історії України. Його ім'я з ненавистю вимовляли польські й німецькі окупанти, а для радянської влади «бандерівці» стали втіленням найнебезпечніших і запеклих злочинців. Це слово на довгі роки ввійшло у мову народів, які населяли СРСР, і оцінювалося нарівні із «сепаратистами», «націоналістами» і навіть «фашистами». Породжене в надрах радянської пропагандистської кухні поняття «бандерівщина» успішно впоралось із завданням розколу українського народу на «своїх» і «чужих». І навіть у сучасній Україні воно продовжує виконувати таку функцію. Одні вважають Степана Бандеру визволителем і борцем за незалежність, інші – терористом, який для досягнення своїх цілей не щадив мирного населення.

Майбутній лідер ОУН народився 1 січня 1909 р. у селі Старий Угринів Калуського повіту Галичини, що входила тоді до складу Австро-Угорської імперії, у сім'ї греко-католицького священника. Степан був другою дитиною. Крім нього, у батьків – Андрія і Мирослави Бандер – було ще шестеро дітей.

Якщо родичі з боку батька займалися землеробством і політикою не цікавилися, то з боку матері було чимало свідомих борців за права українців: Павло Глодзинський, дядько Степана, був одним із засновників «Маслосоюзу» і кредитного товариства «Сільський господар». Ще один дядько, Ярослав Веселовський, став депутатом Віденського парламенту.

Степан ріс у будинку, де панувала атмосфера українського патріотизму, живих національно-культурних традицій. Його батько брав активну участь у відродженні Української держави в 1918—1920 рр., був депутатом парламенту Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР).

На той час хлопчику виповнилося 10 років, і варто було подумати про гімназію. Початкову освіту він здобув удома за допомогою матері і прихожих учителів, а 1919 р. склав вступний іспит до класичної гімназії м. Стрия.

Степан міг учитися лише завдяки матеріальній допомозі діда і бабусі. До тієї ж гімназії пішли його брати і сестри. На канікулах вони працювали в господарстві батька, а під час навчання – у діда. З 14 років Степан заробляв власні гроші, даючи уроки молодшим гімназістам. Навчання в гімназії проходило під наглядом польської влади, але деякі вчителі змогли вкласти в обов'язкову програму український національний зміст.

Однак головне патріотичне виховання гімназисти діставали в шкільних нелегальних молодіжних організаціях. У той час серед підлітків популярною була організація «Пласт» (на зразок скаутських). Звичайно, і Бандера не міг її оминати. Кілька років через слабе здоров'я його не приймали в «пластуни». Він завзято тренувався, зміцнював здоров'я і нарешті був зарахований до загону ім. Ярослава Осмомисла. «Пласт» займався підготовкою підлітків до майбутньої збройної боротьби за незалежність України, патріотичним вихованням і поширенням забороненої літератури.

1927 р., успішно закінчивши гімназію, Степан мав намір поїхати на навчання до Української господарської академії в Поде-брадах (Чехословаччина), але не зміг одержати паспорт для виїзду. Довелося залишитися вдома на рік. У рідному селі займався господарством і культпросвітньою діяльністю: керував театральним гуртком і хором, заснував військово-спортивне товариство «Луг», брав участь в організації кооперативу. Міцна сільська школа в Стариому Угринові з'явилася теж завдяки старанням Бандери.

На той час Степан уже був членом Української військової організації (УВО), утвореної в 1920 р. із загонів Січових Стрільців на чолі з Євгеном Коновальцем. За дорученням УВО Бандера вів пропаганду в рідному і сусідніх селах. У стихію підпільної роботи він занурився, ледь вступивши на агрономічний факультет Львівського політехнічного інституту. Хоча Степан чесно намагався навчатись, диплом інженера-агронома він так і не отримав: перешкодила політична діяльність і арешт.

1929 р. завершився процес об'єднання всіх націоналістичних організацій Західної України в єдину Організацію українських націоналістів. Провідником (керівником) ОУН був обраний Євген Коновалець, а створена раніше УВО увійшла до ОУН як один з підрозділів. Членом нової організації Бандера став з початку її існування. Уже маючи досвід революційної діяльності, він керував поширенням підпільної літератури, яку друкували за межами Польщі. На цей період припадають його перші арешти, що стали школою політичної боротьби.

Незабаром Степан Бандера увійшов до складу Крайової езекутиви (виконавчого органу) ОУН, посівши посаду секретаря відділу пропаганди в Західній Україні. Він дійсно підніс пропаганду національної ідеї на високий рівень. Почалися масові акції, що мали на меті пробудження політичної активності народу. Зокрема, Бандера задумав і провів «Шкільну акцію», коли учні викидали зі шкіл польські герби і прапори, відмовлялися відповідати польською мовою і бойкотували вчителів-поляків. «Антимонопольна акція» являла собою відмовлення українців купувати горілку і тютюн. ОУН закликала: «Геть з українських сіл і міст горілку і тютюн, тому що кожен гріш, витрачений на них, збільшує фонди польських окупантів». Польські газети негайно подали це як черговий доказ українського антисемітизму: адже власниками питних закладів, як правило, були євреї.

Для проведення таких акцій були потрібні чималі кошти. Тому бойовики ОУН, перебуваючи у стані війни з польською державою, часто грабували банки і поштові відділення. При

цьому іноді гинули випадкові перехожі. Звичайно, такі дії завдавали удару по іміджу організації. Зрозумівши це, Степан Бандера заборонив акції експропріації. Вирішено було зосередитися на політичній пропаганді.

На початку 1933 р. конференція Проводу ОУН у Празі затвердила Степана Андрійовича на посаді крайового провідника. Почалася серйозна робота з розширення структури ОУН і організації підпільного навчання кадрів. Щоб іще раз нагадати про цілі боротьби з режимом, було проведено серію каральних акцій проти представників польської влади. Два найбільш відомі політичні вбивства того часу набули широкого розголосу у світі. 21 жовтня 1933 р. 18-річний студент Микола Лемик убив співробітника радянського консульства у Львові О. Майлова, заявивши, що прийшов помститися за голодомор в Україні, улаштований більшовиками. Цим політичним убивством керував особисто Бандера. Суд над Лемиком дав можливість стверджувати, що голод в Україні – дійсний факт.

Ще однією жертвою помсти ОУН став міністр внутрішніх справ Польщі Броніслав Перацький. Рішення про його усунення було прийнято на спеціальній конференції ОУН у Берліні, де був присутній Андрій Мельник, представник Проводу українських націоналістів, і крайовий провідник Степан Бандера. Убивство було актом відплати за проведену в 1930—1932 рр. під керівництвом Перацького операцію «пацифікації» (умиротворення), коли внаслідок дій польської поліції й армії було зруйновано і спалено сотні сіл, убито кілька тисяч жителів Галичини і Волині. План замаху розробив Роман Шухевич, приводив його в дію Микола Лебідь, загальне керівництво здійснював Степан Бандера. Організатора і виконавця замаху було арештовано, а крім них – іще 10 осіб, обвинувачених у підготовці злочину.

Два роки тривало слідство. Бандеру тримали в окремій камері закутим у кайдани. На суді у Львові обвинувачувані відмовлялися говорити польською мовою, віталися словами «Слава Україні!» і перетворили зал процесу на трибуну пропаганди ідей ОУН. Степана Бандеру, Миколу Лебедя і Ярослава Карпинця суд засудив до страти. За амністією, оголошеною раніше, вищу міру замінили на довічне ув'язнення. Кілька спроб підготувати втечу Бандери з в'язниці не мали успіху. За ґратами він просидів до 1939 р. Коли Німеччина напала на Польщу, містечко, в якому була в'язниця, було бомбардоване. Тюремна охорона розбіглась, а Степана Бандеру випустили з камери звільнені в'язні-українці.

Опинившись на волі, Бандера приїхав до Львова. За кілька днів до цього місто було зайняте Червоною Армією. Спочатку перебувати там було відносно безпечно. Протягом декількох тижнів відбувалася розробка стратегії майбутньої боротьби. Продумувався план дій у разі масових репресій і депортацій радянськими військами населення України.

НКВС уже під час львівського процесу 1936 р. виявляв цікавість до ОУН і самого Бандери. Адже тоді Степан Андрійович заявив: «ОУН бореться з більшовизмом тому, що більшовизм – це система, за допомогою якої Москва поневолила українську націю, знищивши українську державність... Більшовики застосовують методи фізичного знищення – масові розстріли і голод, тому і ми в боротьбі з ними застосовуємо фізичні методи».

Тепер організації випала реальна можливість показати, що вона виступає проти будь-яких окупантів України, чия б форму вони не носили. Після звільнення з польських в'язниць більшості оунівців почалося формування густої мережі ОУН по всій Україні, налагодження широкомасштабної діяльності. Незабаром Бандера прибув до Кракова для узгодження подальших планів. Було потрібне також термінове лікування хвороби суглобів, що загострилась у в'язниці. Довелося нелегально перетинати радянсько-німецьку демаркаційну лінію.

На той час в організації були внутрішні конфлікти: між молодими і більш досвідченими, між керівництвом, що комфортно живе в еміграції, і основною масою членів ОУН, що працювали за умов підпілля і поліцейського переслідування.

Лідер ОУН Євген Коновалець, використовуючи свій дипломатичний і організаційний талант, умів гасити суперечності. Загибель його 1938 р. у Роттердамі стала важкою втратою для

націоналістичного руху. Спадкоємцем Коновальця став його найближчий соратник, полковник Андрій Мельник – людина добре освічена, стримана і толерантна. Подальші події прийняли драматичний оборот для українського національно-визвольного руху.

Після нарад у Кракові і Відні Бандеру було делеговано до Рима для переговорів з Мельником. Головна розбіжність між Проводом ОУН і Крайовою ексекutiveю полягала в стратегії національно-визвольної боротьби. Бандера і його однодумці вважали за необхідне підтримувати контакти з усіма воюючими сторонами, не зближаючись ні з яким угрупованням, розраховуючи лише на власні сили, оскільки в незалежності України не був зацікавлений ніхто. Фракція Мельника вважала, що потрібно робити ставку на Німеччину.

Не зумівши домовитися, кожне з двох угруповань проголосило себе єдиним законним керівництвом ОУН. Надалі антагонізм між ними досяг такого загострення, що вони нерідко боролись одне проти одного з такою жорстокістю, як і проти ворогів України.

Ставлення німецького керівництва до ОУН було суперечливим. Користуючись цим, бандерівцям удалося створити «Легіон українських націоналістів», що складався з двох батальйонів – «Нахтігаль» (соловей) і «Роланд». Німці планували використовувати їх у підривних цілях, а Бандера сподівався, що вони стануть ядром майбутньої української армії.

30 червня 1941 р., відразу ж після відступу Червоної Армії, Національні збори у Львові проголосили Акт відновлення Української державності. Було утворено український уряд у складі 15 міністрів на чолі з Ярославом Стецьком. Слідом за фронтом на схід було відправлено загони ОУНівців по 7—12 осіб (усього близько 2 тис. осіб), що мали формувати українські органи самоврядування на захоплених німцями територіях.

Німеччина, однак, зовсім не була зацікавлена в незалежній Україні. Гітлер доручив Гімлеру терміново ліквідувати «бандерівську диверсію». До Львова негайно прибула команда СД і спецгрупа гестапо. Стецька і Бандеру заарештували. Українські батальйони «Нахтігаль» і «Роланд» було розформовано, їхніх командирів арештовано.

Нацисти кинули до концтаборів і в'язниць сотні українських борців за незалежність. Почався масовий терор. У концтаборі Освенцім були по-звірячому замучені брати Степана Бандери – Олекса і Василь. Декількома місяцями раніше органами НКВС у Львові був арештований і пізніше розстріляний і батько – Андрій Бандера. Сестер Марту й Оксану відправили на вічне поселення в Красноярський край.

Бандера пробув у таборі Заксенхаузен до кінця 1944 р.

Восени 1942 р. з партизанських загонів бандерівців, мельниківців і «Поліської січі» було сформовано Українську повстанську армію (УПА) на чолі з Романом Шухевичем. УПА вела боротьбу з радянськими військами, червоними партизанами, польською армією і фашистами.

Відчувши на своїй шкурі силу УПА, німці почали шукати в ній союзника проти Москви. У грудні 1944 р. Бандеру і декілька його сподвижників було звільнено. Йому так і не вдалося потрапити до України. Центральні органи ОУН розташували на заході Німеччини. На засіданні ради керівництва Степана Андрійовича було обрано керівником закордонної частини ОУН. На конференції 1947 р. Бандеру обрали керівником усієї Організації українських націоналістів. На той час у закордонних частинах виникла опозиція Бандері. Йому дорікали за диктаторські нахили і неокомуністичну ідеологію. Після тривалих дискусій Бандера подав у відставку і збирався їхати до України. Однак відставку прийнято не було. Ще двічі – у 1953 і 1955 рр. – конференції ОУН обирали його головою керівництва.

Після війни родина С. Бандери опинилася в зоні радянської окупації. Під вигаданими іменами його дружина і двоє дітей ховалися від агентів КДБ. Часто родина недоїдала, діти росли хворобливими. З початку 1950-х рр. мати з дітьми оселилася в маленькому селі Брайтбрун. Тут Степан міг бувати частіше; незважаючи на зайнятість, батько приділяв час для занять з дітьми українською мовою. 1954 р. родина переїхала до Мюнхена, де вже жив Степан Андрійович.

В останні 15 років життя Степан Бандера опублікував велику кількість теоретичних праць, у яких аналізувалася політична ситуація у світі, у СРСР, в Україні, намічалися шляхи подальшої боротьби. Ці статті не втратили свого значення й нині. Так, у праці «Слово до українських націоналістів-революціонерів за кордоном» Бандера писав: «Самостійної держави український народ зуміє домогтися шляхом боротьби і праці. Без активної боротьби найсприятливіші ситуації не дадуть нам ніколи державної незалежності – тільки заміну одного поневолення іншим. Як звільнення, так і захист самостійності України може в основі своїй спиратися лише на власні українські сили, на власну боротьбу і постійну готовність до самозахисту».

15 жовтня 1959 р. Степан Бандера відпустив охорону і ввійшов до під'їзду будинку, в якому жив разом із родиною. На сходах його зустріла молода людина. Зі спеціального пістолета вона вистрілила в обличчя провідникові ОУН струменем розчину ціаністого калію. Сталася зупинка серця.

Це вбивство було заключним актом 15-річного полювання на лідера українських націоналістів. Убивцею виявився агент КДБ, 30-літній українець Богдан Сташинський. За виконане завдання шеф КДБ Шелепін вручив йому в Москві орден Червоного Прапора.

Ім'я Степана Бандери для багатьох його співвітчизників не лише на західноукраїнських землях стало символом іще за життя, символом і прапором боротьби за незалежність і соборність України.

Бердяєв Микола Олександрович

(народ. 1874 р. – пом. 1948 р.)

Релігійний філософ, публіцист, автор творів: «Зміст творчості», «Філософія вільного духу», «Про призначення людини», «Доля Росії», «Джерела і зміст російського комунізму», «Філософія нерівності», «Самосвідомість» та ін.

У себе на батьківщині він був менш відомий, ніж на Заході. За кордоном його краще прочитали і зрозуміли освічені інтелектуали, які назвали Бердяєва «російським Гегелем ХХ ст.», «одним з універсальних людей нашої епохи». Це був мислитель, який зумів поєднати дух культури, історію двох систем – Сходу і Заходу – і який сказав про необхідність людської свободи більше, ніж будь-хто із філософів усього світу.

Бердяєв походив зі старовинного роду. Батько майбутнього філософа, штаб-ротмістр у відставці, предводитель дворянства, голова Київського земельного банку Олександр Михайлович Бердяєв був одружений із князівною Аліною Сергіївною, уродженою Кудашевою, французькою по матері. Їхній первісток Сергій згодом став відомим поетом-сатириком. А другий син, Микола, народився на п'ятнадцять років пізніше, 18 березня 1874 р.

Дитинство Миколки було розміреним і щасливим. Безжурне життя в багатій дворянській садибі при люблячій нянці, турбота батьків, поїздки з ними на закордонні курорти створювали особливу атмосферу, характерну для більшості дворянських родин. Здобувши домашню освіту, 14-річний Микола був відданий у престижний закритий навчальний заклад – Київський

кадетський корпус, після закінчення якого вступив до Київського університету, на природничий і юридичний факультети одночасно.

Початок навчання в університеті припав на час виникнення в Росії марксистських гуртків. Членом одного з них – Центрального гуртка саморозвитку – Бердяев став у 1895 р. Його наставником був сам Плеханов, а майбутній більшовицький нарком освіти Луначарський – товаришем по боротьбі. Незабаром трапився перший арешт Миколи за участь у студентських демонстраціях. Удруге його заарештували навесні 1898 р. – за приналежність до київського Союзу боротьби за звільнення робітничого класу. Виключений із університету і випущений із в'язниці під заставу, Бердяев в очікуванні вироку основний час присвячував публіцистиці. У цей період він написав першу серйозну статтю про німецького соціаліста Ф. Ланге і критичну філософію.

Основою оригінальної філософської системи Бердяева була свобода. Він вважав, що «весь світовий процес є будівлею теми про свободу, є трагедією, пов'язаною з виконанням цієї теми». Трагедія походить від того, що тягар свободи не кожному під силу. Ці думки пролунали в його першій книзі «Суб'єктивізм і індивідуалізм у суспільній філософії», що, ледь вийшовши з друку, відразу ж принесла досі невідомому літератору майже всеросійську славу.

Щоправда, сам філософ-революціонер у цей момент уже перебував під гласним наглядом поліції у Вологодській губернії, куди його було вислано на три роки за вироком суду. Філери місцевого охоронного відділення зазначали, що влітку 1901 р. вони бачили, як він катався на велосипеді, читав книжечки в міському саду або в публічній бібліотеці, проводжав «панночку років 19, розкішно одягнену, з якою увесь час ходив під руку».

По закінченні заслання Микола оселився в Петербурзі й 1904 р. одружився з Лідією Трушевою, дочкою відомого петербурзького адвоката, яка прожила з ним довгі роки в любові й злагоді. За його зізнанням, «Лідія була людиною надзвичайної духовності, перед смертю вона наблизилася до святості».

У цілому 1900-ті рр. були бурхливими в житті Миколи Олександровича: редагування журналу «Новое время», робота в «Союзі звільнення», участь у петербурзьких релігійно-філософських зборах, літературних «середах» у В'яч. Іванова, де Бердяев був беззмінним головою. На цих «середах» збирався весь цвіт російської літератури і філософії срібного століття – Ф. Сологуб, О. Блок, В. Брюсов, А. Бєлий, Л. Шестов, С. Франк.

1909 р. ознаменувався виходом у світ збірника статей про російську інтелігенцію «Віхи» – книги, яка так чи інакше розбурхала всіх мислячих людей у Росії. Варто сказати, що в результаті чотирьох перевидань наклад збірника досяг 16 тис. примірників. Величезному на той час накладу відповідала безпрецедентна кількість відгуків у періодичній пресі (250 дописів за рік). На спростування основних думок збірника публікувалися замітки, статті і навіть цілі книги, у тому числі й далеких від філософії авторів, які нещадно критикували Бердяева, Булгакова і Франка.

До речі, Бердяев був знайомий із С. Булгаковим ще по Київському університету. Саме Сергій Миколайович увів його до гуртка Новосьолова, де проходили палкі дебати на релігійні теми. Разом з новими друзями Микола побував у Зосимовій пустині, у шанованих старців Германа й Олексія. Ця поїздка виявилась якоюсь мірою вирішальною для філософа. Він згадував пізніше: «У будь-якому разі, мені було зрозуміло, що я не належу до людей, які віддають свою волю духовному керівництву старців. Мій шлях був інший і, можливо, важчий... я не міг упорити своєї волелюбності».

У ці роки Бердяев був тісно пов'язаний із Релігійно-філософським товариством у Москві, де робив доповіді та виступав опонентом інших філософів. На початку 1910-х рр. він на якийсь час одійшов від справ, пов'язаних із релігійною та видавничою діяльністю, цілком присвятивши себе книзі, що по праву вважається однією з вершин філософської думки Росії. Праця, що вийшла 1916 р., називалася «Смисл творчості. Досвід виправдання людини». У ній автор

стверджував, що людина є творінням за образом і подобою Творця. І виправданням людського життя, основним змістом його і шляхом до спасіння є творчість: «Творчість... є виявлення надмірної любові людини до Бога, відповідь людини на Божий заклик, на Боже чекання».

Займаючись філософськими роздумами, Микола Олександрович не залишався осторонь і від подій сучасності. За газетну статтю на захист ченців Афонського Свято-Пантелеймонового монастиря, звинувачених у ересі, його віддали до суду, і погроза вічного поселення в Сибіру залишалася реальною аж до революції, яка скасувала всі політичні процеси.

Лютий і жовтень 1917 р. Бердяєв зустрів у Москві: «Я пережив російську революцію як момент моєї власної долі, а не як щось ззовні мені нав'язане. Ця революція відбулася зі мною, хоча я ставився до неї дуже критично й обурювався проти її злих проявів». У перші пореволюційні роки філософ повернувся до громадської діяльності. Восени 1918 р. він організував у Москві Вільну академію духовної культури, де читали свої курси А. Бєлий, В'яч. Іванов, С. Франк, улаштовувалися семінари, публічні збори з дебатами. Сам Бердяєв вів семінар за Достоевським, читав курси «Філософської релігії» і «Філософії історії». На ґрунті останнього курсу він видав книгу «Смисл історії. Досвід філософії людської долі», що поряд із «Смислом творчості» цінував понад усе написане ним у доемігрантський період.

Діяльність Бердяєва, який став помітною фігурою в більшовицькій столиці, почала привертати увагу нової влади. 1920 р. він був заарештований у зв'язку зі справою «Тактичного центру», допитаний особисто Ф. Дзержинським і звільнений без будь-яких наслідків. 1922 р. стався другий арешт, а у вересні – вислання за межі РРФСР з ідеологічних причин у складі 160 представників інтелігенції, опозиційно налаштованих до нового ладу.

Першим місцем проживання родини Бердяєвих став Берлін, а з літа 1924 р. вони оселилися в робітничому передмісті французької столиці – Кламарі, де спочатку наймали квартиру, а потім переїхали до власного будинку, отриманого у спадщину від друга родини англійки Флоренс Вест. Жили вони скромно, за висловом Миколи Олександровича, «як у монастирі: ніяких розваг, візитів, поїздок (крім необхідного лікування)». У Парижі Бердяєв відновив діяльність заснованої ним ще в Берліні релігійно-філософської академії. З 1925 р. він видавав «орган російської релігійної думки» – журнал «Путь». Постійно брав участь у міжнародних конгресах і симпозіумах, організовував зустрічі представників католицької, протестантської і православної релігійно-філософської думки.

1940-ті рр. виявилися для родини Бердяєвих надзвичайно важкими: війна, німецька окупація, нестача палива і харчів, хвороби, серйозна операція, перенесена Миколою Олександровичем 1942 р. Під час Другої світової війни загострилось і його патріотичне почуття, що змусило одного разу визнати: «Я не націоналіст, але російський патріот». Така позиція загрожувала арештом, але, як з'ясувалося після війни, хтось із вищого німецького командування вважав себе знавцем і захисником філософії, і це врятувало Бердяєва від переслідувань гестапо.

Через кілька місяців після закінчення війни Бердяєв пережив велике горе – у вересні 1945 р. поховав дружину, яка протягом майже сорока років була для нього єдиною коханою жінкою, її пам'яті присвячена одна з останніх книг філософа – «Екзистенціальна діалектика божественного і людського». Наприкінці життя він здобув учений ступінь доктора Кембриджського університету, був навіть представлений до Нобелівської премії, але одержати її не встиг. 23 березня 1948 р. Микола Олександрович помер.

Філософська і літературна творчість Бердяєва широка і різноманітна. Його перу належить понад 450 робіт. Але про що б не писав філософ, він завжди був вірний головному напрямку, що визначив для себе ще в юнацтві: «Мене називають філософом свободи... Свобода для мене – первинне буття. Своєрідність мого філософського типу насамперед у тому, що я вважаю підвалинами філософії не буття, а свободу. У такій радикальній формі цього,

здається, не робив жоден філософ. По суті, я все життя пишу філософію свободи, намагаючись її вдосконалити і доповнити».

Биков Леонід Федорович

(народ. 1928 р. – пом. 1979 р.)

Видатний актор, режисер, сценарист. Народний артист УРСР (1974р.). Заслужений артист РРФСР (1965р.). Лауреат Всесоюзного кінофестивалю (1974р.) у номінаціях за кращу акторську роботу і фільм «Убій ідуть лише «старики»» і Державної премії УРСР (1977р.) за фільм «Ати-бати, йшли солдати».

Леоніда Бикова народ не просто любив. У ставленні до нього в людей назавжди залишилась особлива інтонація, близька до його творчості і найточніше визначається словами «ніжність» і «теплота». Друг актора І. Миколайчук у нарисі «Душа актора» згадував, як одна жінка, в якої Биков зупинявся під час зйомок, якось сказала: «У Леоніда Федоровича душа як окраєць хліба – хоч до рани прикладай!»

Леонід народився 12 грудня 1928 р. у селі Знаменському Слов'янського району Донецької області, через рік родина переїхала в робітниче селище Прокатку під Краматорськом. Тямущий, веселий хлопчисько стати актором і не думав. Він марив небом і мріяв вступити до льотного училища. Тому 1943 р. у Барнаулі, куди батьків евакуювали разом із заводом, Леонід з'явився у військкомат, додав собі три роки і попросив відправити його на фронт. Його хитрощі відразу викрили через маленький зріст і обличчя вічного підлітка, тому довелося школу закінчувати. Але 1945 р. у Ленінграді Биков усе-таки вступив до 2-ї спецшколи для льотчиків. Провчитися йому довелося лише місяць: відрахували знову ж через маленький зріст. Тоді Леонід і вирішив стати артистом, маючи невеликий досвід на аматорській сцені Палацу куль-

тури ім. Леніна. Конкурс до Київської школи актора він не витримав. А от екзаменатори Харківського театального інституту виявилися більш далекоглядними, ніж київські, і вже з першого курсу Биков грав Павку Корчагіна на сцені Харківського театру ім. Шевченка – випадок, що не має прецеденту. Після закінчення навчання, з 1951 по 1960 р., він уже був постійним членом трупі цього театру: його репертуар російською і українською мовами складався практично з ліричних і комедійних ролей, властивих акторському амплуа Леоніда.

Паралельно з навчанням почалась і робота Бикова в кіно. Відомий режисер Ф. М. Ермлер, який першим зняв його в картині «Переможці», сказав Леонідові після декількох дублів: «Ти приречений бути кіноартистом. Є люди, які можуть приходити в кіно і йти з нього. Ти вже нікуди не підеш». На жаль, фільм так і не вийшов на екрани, проте актора помітили і запропонували невелику, але дуже теплу, милу роль колгоспного кучера Сашка у фільмі «Доля Марини» (1953 р.). Глядацька любов прийшла до Бикова після комедії «Приборкувачка тигрів» (1954 р.), де без нього просто неможливо уявити всі перипетії любовного трикутника. Леонід уніс у картину зворушливо-гумористичну ноту, якою відзначалися згодом майже всі його роботи. Нерозділене кохання, непутящість, завзятість – ось основні характеристики биковських героїв. Фільм мав величезний успіх у публіки, а ім'я актора стало відомим усьому Союзу. Коли ж на екрани вийшов «Максим Перепелиця» (1955 р.), де Биков зіграв головну роль – такого собі молодшого, непутящого брата Василя Тьоркіна, – народ визнав його кінозіркою.

Запам'яталися глядачам і образи, створені актором у фільмах «Чужа рідня», «Дорога моя людина», «Добровольці», «Сварка в Лукашах», «Травневі зірки». Погоджуючись на нові пропозиції, він намагався вибирати ролі різноманітного плану, щоб не повторювати привабливий, але швидко набридлий йому тип Максима Перепелиці. Майстерність актора зростала від фільму до фільму, і в «Альошчиному коханні» (1961 р.) він використовував зовсім інші барви, показав нескінченну цілісність почуття закоханого хлопчика. Усі друзі Леоніда Федоровича визнавали, що Альошка – «це вилитий Льоня».

З театром 1960 р. Бикову довелося розпрощатися: керівництво заборонило брати участь у зйомках гоголівської «Шинелі». Ця роль, запропонована йому О. Баталовим (нічого подібного ніхто з кінематографістів йому не пропонував), уже в ті роки змогла б змінити амплуа актора. Але відому фразу Акакія Акакійовича на адресу нестерпних чиновників-колег: «Облиште мене, навіщо ви мене кривдите?» – вимовив інший Биков – Ролан. «Страшенно хотілося, щоб театр був кафедрою, яскравою, захоплюючою, але кафедрою, – писав Леонід Федорович своєму харківському другу і колезі М. Борисенку. – Із глядачем треба говорити на теми, які хвилюють його, не брехати, пристрасно, захоплюючи міркувати, сперечатися... Я живу дотепер цими ідеалами, точніше, намагаюся жити, тому що життя ламає їх і порушує на кожному кроці. Але це найсвятіше, без цього нудно і марно буде жити».

Биков із дружиною Тамарою Костянтинівною та двома дітьми Олексієм і Мар'яною переїхав до Ленінграда, де на «Ленфільмі» йому дали можливість спробувати себе в кінорежисурі. Після спільної з Г. Раппопортом короткометражки «Як мотузочка не в'ється...» він зняв свій перший художній фільм – ліричну комедію «Зайчик» (1964 р.), де виконав головну роль. Картина про наївного і боязкого гримера зі зворушливою і делікатною душею більше року пролежала на полиці. Тема маленької людини була неактуальна в роки, коли був потрібний герой – оптиміст, переможець, будівник комунізму. Критика фільм дружно лаяла. Утім, і Биков-режисер вважав його не дуже вдалим. У розмові з Симоновим він заявив: «На мені весь середній радянський кінематограф тримається». Керівництво «Ленфільму» до режисури його більше не допускало, та й сам він туди вже не рвався і навіть відмовлявся від численних пропозицій зніматися в картинах. За дев'ять років, проведених у Ленінграді, глядачі побачили актора лише в декількох фільмах: «На сімох вітрах», «Коли розводять мости», «У місті С», «Розвідники», «Обережно, бабуса!»). Биков також писав сценарії і грав крихітні, але все-таки яскраві ролі

в сатиричному кіножурналі «Фитиль». В одному з листів до Борисенка він зізнався: «Уже майже рік не знімаюся. Не хочу. Відмовився від 9 сценаріїв. Не хочу брати участь у брехливих і антихудожніх речах. Звичайно, довго не протримаєшся, треба виконувати план студії. Усе частіше думаєш, що треба повертатися додому. Але в театрі, мабуть, те ж саме. У чому ж суть? Як же зробити, щоб жити на рівні? Може, це наша проклята робота?» Проте 1965 р. Л. Бикову було присвоєне звання заслуженого артиста РРФСР.

1969 р. Леонід Федорович із родиною переїхав до Києва. Але роботи до душі на кіно-студії ім. О. Довженка талановитому актору теж не було. Незважаючи на тривалі простої, він не дозволяв собі братися за роль, що, за його мірками, була антихудожньою. А ось рядки ще з одного листа Викова: «Усю ніч не спав. Розповісти б усю правду, як загубили театр. Чому з Київської кіностудії пішли режисери Алов і Наумов, Хуцієв, Донської, Чухрай? Ми нарешті почали судити людей за недбале ставлення до техніки. А коли ми нарешті почнемо судити за злочинне ставлення до людей? Найстрашніше – суспільна байдужість. Догідництво. Культ міг вирости тільки на ґрунті догідництва».

Биков не дарма занурився в режисуру. Йому необхідно було виговоритися, виплеснутися, змусити прислухатися до найважливішого для нього – теми війни, дружби на війні, любові і молодості в суворий воєнний час. Створений наприкінці 1960-х рр. разом з Онопрієнком і Сацьким сценарій фільму про льотчиків Леонід Федорович пробивав на студії кілька років. Кіноначальники вважали сценарій «негероїчним» і навіть видали для зйомки чорно-білу вузькоформатну плівку, згодом представивши це як авторський задум – подобу військової хроніки. Але для одного з кращих фільмів про Велику Вітчизняну війну колір не головне. «У бій ідуть лише “старики”» (1973 р.) – «реквієм солдату, який не повернувся з війни». Він присвячений юнацькому бажанню режисера стати льотчиком, пам'яті кращого друга Віктора Щедронова (Смаглявка), збитого в Чехословаччині у квітні 1945 р.

Акторів на головні ролі Биков відбирав сам. Він насилу відстояв перед керівництвом Держкіно УРСР свого улюбленого лєнінградського актора і друга Смирнова, з яким познайомився на зйомках фільму «Зайчик». Колективом Леонід Федорович керував ненав'язливо – не по-режисерськи, а по-людськи. Його любили всі: костюмери, гримери, освітлювачі, – чекали, коли почне зйомки, коли на майданчику пролунає його голос, коли він усміхнеться своєю трохи сумною усмішкою. Творча група стала для нього родиною не тільки на час зйомок. Смерть Бикова не надовго пережили Смирнов, Подгорний і Іванов, але їхні герої – Макарич, Смаглявка і Кузнечик, як і вся «друга співаюча» ескадрилья на чолі зі своїм Маестро, ось уже 30 років ятрать душі глядачів, не дозволяють забути «тих, хто не повернувся з бойових вильотів».

На Всесоюзному фестивалі в Баку фільм одержав почесний приз. Від головної нагороди режисер відмовився на користь «Калини червоної», скромно зазначивши: «У списку, де буде Василь Шукшин на першому місці, я матиму за честь бути хоч сотим. Адже моя картина – це рядовий фільм про війну, а його – це справжній прорив у заборонену зону, прорив у сферу того, про що раніше й думати не дозволялося».

Після виходу картини, що тільки за один рік зібрала понад 40 млн глядачів, ставлення чиновників до Бикова не змінилося. Вони, як і раніше, не вважали його успішним режисером, а про «Стариків», які вийшли, відгукувалися приблизно так: фільм наївний і простий до смішного; нашвидкуруч склеєний, без особливих режисерських шукань; сценарій легковажний; усі персонажі нагадують опереткових героїв. Такими ж були відгуки на картину «Ати-бати, йшли солдати» (1976 р., Державна премія УРСР). Так, критик Р. Корогородський безапеляційно заявляв: «Зокрема, вважаю прямолінійним монтаж, де кров загиблих воїнів перетворюється на гвоздики. Асоціативність тут оголювалася до простого дидактичного висновку. Образи сучасників, за винятком Ганни, виявилися малоцікавими, просто статичним антуражем. Невиправдано ускладненою була і композиція твору». Але фільм викликав у глядачів почуття глибокого

потрясіння, і навіть смішні епізоди викликали рясні сльози співпереживання. Кожен герой укарбувався в пам'яті назавжди.

Мало кому відомо, що «циганочку з виходом» ефрейтор Святкін (Биков) виконував, уставши з лікарняного ліжка після другого інфаркту (перший з ним трапився у боротьбі за свого «Зайчика»). Монтажер фільму Голдабенко згадувала: «Він був людиною незвичайною, заперечувати ніхто не стане. Його любили люди, захоплювалися ним. Але чому ми не врятували його? Знали ж, що трагедію людина носить у серці... Тоді, 1976 року, коли, до речі, він написав відомий “Заповіт”, у нього були складні стосунки із сином, зі студією, з Держкіно УРСР... Але душу він нікому не відкривав! Переживав усе в собі».

Леонід Федорович дуже любив свою родину, але там цього не цінували. Дружина-інвалід Тамара Костянтинівна, що не відбулась як акторка театру, страждала на повільноперебіжну шизофренію, яку успадкував син. Леся завдавав батькові багато неприємностей. Його доводилося постійно «викуповувати» з кримінальних справ. Е. Косничук, редактор фільму «У бій ідуть лише “старики”», розповідає, що, «працюючи на кіностудії, Леся обкрадав іноземців. Одного разу пограбував ювелірний магазин і розгромив кілька наметів. Рятуючи сина від суду, всі гроші, отримані за “Стариків”, Биков віддав лікарям, аби ті заховали Леся в Павловську психіатричну лікарню». Друзі Бикова дивувались атмосфері, що панувала в їхньому будинку: «старі обідрані меблі, на кухні гора немитого посуду, скрізь бруд, на підвіконнях величезний шар пилу. Льоня міг з'їсти за день одну цукерку і випити три кухлі чаю». Поведінка сина, вступаючи в контраст із кристальною чесністю Леоніда Федоровича, майже донкіхотською боротьбою з несправедливістю і неправдою, яку вів усе своє життя, виснажувала душевні та фізичні сили батька.

Можливо, саме тому свій останній фільм «Прибулець» Биков хотів присвятити темі боротьби за людську гідність, проти лицемірства, байдужості. Він мріяв зіграти дві ролі: колгоспника-землянина Тишкіна і прибульця з Рюма. Цю ж думку підтримує і Голдабенко: «Биков для мене – прибулець з іншої планети. Недарма він так хотів зняти фільм про прибульця з планети Рюм. Не випадково акторські проби до фільму “Прибулець” – це вже міні-фільм, у якому весь Биков, його задум, його людська суть. Але чому доля зупинила на цьому шляху? Можливо, ще не час було розкрити людям смисл приходу на Землю такої людини?!»

Через три дні після закінчення проб, 12 квітня 1979 р., Леонід Биков загинув в автомобільній катастрофі під Києвом. З'явилося багато домислів, пов'язаних із цією трагедією, і їх більшу частину породив «Заповіт», адресований друзям Іванові Миколайчуку і Миколі Мащенку за три роки до смерті. Ось фрагменти з нього. «Дорогий Іване! Дорогий Миколо! Звертаюся до вас із проханням важким і не дуже вдячним. Ніколи і нікому не повірте, що я наклав на себе руки. Просто, якщо це трапиться, знайте, що я зносився... А тепер про зовсім смішне. Похорон – марудна справа... Якнайшвидше винести з будинку, щоб не мучити моїх... Ніяких оркестрів. Ніяких студій, Будинку кіно (спілка), боже борони. З будинку прямо туди, куди слід. Це мій крик, благання. Без цирку, який називається почестями. Ніяких надгробних промов, бо я встану і піду: трапиться конфуз. Тільки хтось із вас один, кому захочеться, скаже одне слово: ПРОЩАВАЙ. Це щоб якось поставити крапку, бо нас не зрозуміють. А потім нехай 2-га ескадрилья вріже «Смаглявку» від початку й до кінця... Дуже шкодую, що нічого не встиг зробити путнього. Ви помітили, що режисер я не за дипломом, а за покликанням? Навіть свій похорон режисую?! Оце дає! Спасибі і бувайте!»

Останню волю Леоніда Бикова, завдяки втручання В. Щербицького, виконали. М. Мащенко згадував, що коли заспівали «Смаглявку», він «таких ридань ніколи не бачив, витримати не можна було».

Пам'яті цієї незвичайної людини присвячено фільм «...якого любили всі» і книга-спогад його друзів «Будемо жити!». Його ім'я носить одна з малих планет, у Краматорську – літак Су-27, у Василькові – МіГ-29, на бортах яких написано «Маєстро. Леонід Биков». На них

літають кращі екіпажі України. 2002 р. перед Палацом культури ім. Леніна в Краматорську встановлено пам'ятник Леонідові Бикову. Життя актора, режисера, людини, який «не вмер, а, хочеться вірити, полетів на іншу планету», триває... «Будемо жити!»

Блохін Олег Володимирович

(народ. 1952 р.)

Видатний футболіст і тренер, кращий форвард київського «Динамо»; кращий футболіст Європи (1975р.). Бронзовий призер XX і XXI Олімпійських ігор (1972, 1976р.). Володар Кубка кубків (1975, 1986р.) і Суперкубка Європи (1986р.). Член символічного «Клубу Г. Федотова» (317 голів). Автор книг «Футбол на все життя», «Гол, який я не забив», «Право на гол», «Екзаменує футбол», «Життя без чернеток». Нагороджений орденом «За заслуги» III ступеня, православним орденом Преподобного Нестора Літописця. Член Комітету з питань молодіжної політики, фізичної культури, спорту і туризму Верховної Ради України. Тренер національної збірної України з футболу (із 2003р.).

Мало знайдеться у світі людей, здатних привабити до телевізійного екрана і жінок, і чоловіків і не викликати при цьому незгоди між сторонами. Олег Блохін – зірка київського «Динамо» 1970—1980-х рр. – один із таких чародійників. Для слабкої статі він був просто чарівною і сильною людиною, для сильної – майже єдиною надією почути від спортивного коментатора заповітне слово «Гол!!!». А сам Олег Володимирович говорить про багато років напруженої праці, поразок і перемог: «Футбол – мої радість і горе. Футбол – моє життя, у якому я обстоюю своє право на гол. І щоразу жену від себе думку, що з цим рано чи пізно треба попрощатися...» Легендарний форвард не розлучається з футболом уже понад 40 років.

У родині Блохіних ніколи не говорили: «Не бігай, не стрибай, сиди тихо», – навпаки, заохочували до руху обох синів, старшого Миколу і молодшого, народженого 5 листопада 1952 р., Олега. Це не дивно, адже їхня мама Катерина Захарівна була багаторазовою чемпіонкою

УРСР зі спринту, 68 разів била рекорди України, а батько Володимир Іванович, хоч і не досяг небувалих висот, але теж був прекрасним легкоатлетом і серйозно захоплювався футболом. І час був такий, що м'яч ганяли всі хлопчачі, мріючи коли-небудь зрівнятися славою з відомими майстрами. Олег теж ріс таким, і батьки зуміли вловити в ньому, як раніше в старшому Миколі (хімік за покликанням, він у студентські роки отримав розряд з легкої атлетики), спортивний характер. Мати за руку привела хлопчика до футбольної секції при факультеті фізичного виховання, і він цілих два тижні ходив на справжні тренування, поки тренер кудись не зник. Щоби блиск захоплення в очах Олега не згас, Володимир Іванович сам почав спускати з сина сім потів на обов'язкових ранкових розминках – готував до вступу до школи «Юного динамівця».

15 вересня 1962 р. Олег Блохін, склавши вступний іспит – технічні прийоми і гру в міні-футбол, – заповнив облікову картку і став офіційним членом товариства «Динамо». Треба сказати, що на іспиті він нічим особливо не вирізнявся. Невисокий для свого віку, сором'язливий, кволий хлопчик потрапив у команду А. Леонідова лише завдяки надзвичайній швидкості реакції. Його довго прозивали «татковим синком» і «боягузом» – за те, що його батько був особисто знайомий із тренером, а хлопчик не втручався в бійку із сильнішими хлопцями. Олег не звертав на задержку уваги і тільки й знав, що тренуватися. Леонідов постійно чув його прохання: «Дозвольте залишитися попрацювати біля стіночки над технікою». Він міг подовгу відпрацьовувати удари, жонглювати м'ячем, а то, переборовши себе, кинутися в силову боротьбу із супротивниками. Результати не змусили себе чекати: голи, забиті в багатьох зустрічах, принесли першу путівку на міжнародні змагання. Поїздка до Франції, в Круа, на європейський турнір юнацьких команд у травні 1969 р. і завойоване тоді третє місце дуже запам'яталися дев'ятикласнику Олегові Блохіну. Там же і виявився його безкорисливий характер: тоді як члени збірної бігали по Парижу в пошуках модних светрів і джинсів, юний форвард усі кишенькові гроші витратив на сувеніри для однокласників. Ті знали його не лише як старанного учня і вірного друга, але і як людину, палко закохану у футбол, – часом нестриману, запальну, дуже вразливу, але завжди цілеспрямовану в досягненні поставленої мети. Усі ці риси в Блохіна збереглися й донині.

Після закінчення школи Олег був уже гравцем дублюючого складу «Динамо». Паралельно з постійними зборами і тренуваннями він заочно навчався в Київському державному інституті фізичної культури. У «дублі» Блохін пробув три сезони. Звичайно, він дуже хотів потрапити до основного складу, але сам розумів, що рано – багато футбольних елементів виявилися не закріпленими, – і Олег випрацьовував техніку під керівництвом заслуженого тренера України М. Комана, увесь час розмірковуючи, кого ж із непереможних форвардів – А. Бишовця, А. Пузача, В. Онищенка чи В. Хмельницького – зможе замінити. У листопаді 1971 р. Блохін, уже повноправний гравець «Динамо», відстояв своє право бути членом збірної СРСР на XX Олімпійських іграх і влітку 1972 р. разом із командою став бронзовим призером. Це був початок «ери Блохіна», яка незабаром стала наводити жах на захисників і воротарів усього світу. Але не все у його злеті було так просто, як може видатися. Спочатку молодому нападникові здавалося, що досвідчені партнери мало й погано взаємодіють із ним, не приймають у командну гру. Він увесь час намагався «захопити» м'яч і створити голеву ситуацію, покладаючись лише на свою високу швидкість. Але коли пройшов страх виявитися непотрібним, уся команда, включаючи і тренерів, зрозуміла, що Блохін перевершив майже всіх, і почала сама «грати на нього».

Щоб перелічити всі перемоги і поразки Олега Блохіна, треба було б написати кілька книг (що й зробив у різні роки сам футболіст). Йому належать усі особисті рекорди в радянському футболі: за збірну СРСР він провів 112 матчів і забив 47 м'ячів, зіграв у чемпіонатах СРСР 432 рази і забив 211 голів. У п'ятьох сезонах Олег очолював список бомбардирів першості країни, 15 разів називався в трійках кращих гравців сезону (причому 13 – під першим номером), став

семиразовим чемпіоном СРСР, у різний час тричі був капітаном своєї команди, двічі входив до збірної команди Міжнародної федерації футболу (ФІФА).

Олег Володимирович мав славу футболіста, який визначає командну гру. Він упевнено взаємодіяв із усіма партнерами, маневрував по фронту атаки, рішуче вступав у боротьбу при втраті м'яча, ставав організатором багатьох комбінацій. Протягом майже двадцяти років Блохін зберігав прекрасну форму, відмовляючи собі в усіх задоволеннях і по праву вважався універсальним форвардом. Микита Симонян вважав, що Блохін мав би на своєму рахунку більше забитих м'ячів, якби завжди грав на вістрі атаки. І коли одного разу великий бомбардир сказав про це Олегу, той погодився, але водночас і заперечив, мотивуючи тим, що «збіднив би свою гру».

Переїзди, тренування, ігри за «Динамо» і збірну країни – каторжна праця, на особисте життя часу практично не залишалося. Навіть після одруження 1980 р. з Іриною Дерюгіною життя прославленого футболіста лише віддалено нагадувало сімейне.

Прощання Блохіна з київським «Динамо» відбулося 1987 р. З початком перебудови багатьох спортсменів почали запрошувати за кордон. Вийхав і Блохін. Протягом року він виступав за австрійську команду «Форвертс». Уболівальники побачили останній матч свого кумира в Києві 28 червня 1989 р.: грали збірна ветеранів СРСР і збірна зірок світового футболу.

І хоча Олег Володимирович вважає, що «гроші можна втратити, любов мільйонів – ніколи», фінансовий стан спортивної родини Блохіна – Дерюгіної, у якій підросла дочка, абсолютно не відповідав рівню зіркової пари. Легендарний форвард переїхав на Кіпр, аби забезпечити пристойне життя своїм двом Іринам. Рік він грав там за «Аріс», але незабаром остаточно повісив бутси на цвях і сам почав «навчати забивати голи» інших футболістів – став тренером у Греції. Протягом двох з половиною років він очолював «Олімпіакос», потім ПАОК й «Іонікос». І хоча на посаду тренера, як і в західне життя, він прийшов «сирим», але керовані ним команди швидко почали посідати непогані позиції. Зокрема, «Іонікос» у турнірній таблиці з останнього місця піднявся на шосте і став володарем Кубка Греції.

Кілька років Блохін розривався між родиною і роботою, дуже скучаючи за дочкою, яка й так фактично росла без батька, що постійно був у роз'їздах. Урешті-решт, як розповідала Дерюгіна, шлюб перетворився на «нудний телефонний роман» і розпався. 2000 р. Олег Володимирович одружився вдруге. Анжела Блохіна молодша за чоловіка на 16 років, і зараз вони виховують двох маленьких дівчат – Ганну і Катерину, названу на честь знаменитої бабусі, яка, мріючи про онука, називає сина «бракоробом». Трирічну Анюту батько жартома називає «Бен Ладеном» – занадто яскраво виявився в дочці бурхливий сімейний характер – і говорить, що дочки змушують його не покладати рук і «думати про те, що прожито не вже 50, а лише 50».

Але незважаючи на сімейне щастя, Олег Володимирович продовжує «жити в літаках». Розставшись із тренерською посадою, він залишив родину в благополучній Греції, а сам повернувся на батьківщину і вже протягом двох скликань є депутатом Верховної Ради і членом Комітету з питань молодіжної політики, фізичної культури, спорту і туризму в Україні. Але Блохін не любить засиджуватися в кабінетах. Він активно бере участь у благодійних акціях, успішно співпрацює в різних програмах із православною церквою, координує роботу створеного ще 1994 р. благодійного фонду ім. Блохіна, що підтримує ветеранів спорту, і Кубка його ж імені.

За громадськими справами на улюблений футбол часу у форварда-тренера-політика практично не залишається, його замінюють теніс і плавання. Але 27 вересня 2002 р., випереджаючи свій ювілей, Олег Володимирович зробив сюрприз усім уболівальникам і просто людям, які не забули футболіста. Відбувся благодійний матч, у якому брали участь його друзі як із команд колишнього СРСР, так і зі світових збірних. За кожну команду він зіграв по тайму, як і раніше показуючи вищий клас форварда.

Кілька разів Олег Володимирович вів переговори з українськими клубами, що запрошували його працювати тренером, але щоразу щось не складалося, звідкись бралися чутки, що

Блохін «дорого коштує». А сам титулований нападник вважав би себе просто щасливим, якби випала можливість тренувати київське «Динамо» – збірну, до якої він прикипів усім серцем. І в тих, хто прагне досягнення мети, бажання обов'язково збуваються: з вересня 2003 р. Олега Володимировича призначено старшим тренером національної збірної України з футболу.

Боровиковський Володимир Лукич

Справжнє ім'я – Боровик Володимир Лукич (народ. 1757 р. – пом. 1825 р.)

Видатний художник-сентименталіст, майстер портретного жанру, іконописець. Академік живопису (1795р.), радник Петербурзької академії художеств (1802р.).

Світський живопис, який утвердився на початку XVIII ст., вивів на провідне місце серед інших жанрів парадний та інтимний портрет. Серед блискучих майстрів, які розвинули цей жанр (Нікітін, Матвеев, Аргунов, Антропов, Рокотов, Левицький), не останнє місце посідає талановитий і своєрідний художник В. Л. Боровиковський. Він уніс у портретне мистецтво уважне ставлення до світу людських почуттів та елегійний настрій, настільки характерні для сентименталізму, що розквітав.

Володимир народився 24 липня 1757 р. у містечку Миргороді на Полтавщині. Його батько, Лука Боровик, належав до місцевої козачої старшини, володів будинком і двома невеликими ділянками землі. Наслідуючи традицію, четверо його синів служили в Миргородському полку. Але Володимир у чині поручика пішов у відставку і присвятив себе живопису. Батько, який писав ікони для сільських церков, навчив іконопису всіх дітей. У місцевій художній артілі Боровики мали славу майстрів. Ікона «Богоматір із Христом» і образ «Цар Давид», виконані в традиції українського козацького бароко, свідчать, що 28-річний Володимир добре засвоїв прийоми релігійного живопису. А на першому своєму напівремісничому портреті «Полковник Руденко», що нагадує давню парсуну, він зобразив кремезного козака в жупані

зі старанно виписаним обличчям. По цій роботі ніяк не можна було вгадати, що Боровик буквально через кілька років набуде визнання як видатний художник-портретист.

Долю Володимира Лукича докорінно змінили дві алегорії, виконані для прикраси кременчуцького палацу. До цієї роботи його залучив друг, поет В. В. Капніст, висланий за сміливі твори з Петербурга на рідну Україну. Як предводитель дворянства Миргородського повіту, а потім Київської губернії, він складав проекти «потьомкінських сіл» для урочистих зустрічей Катерини II. Картини Боровика сподобались імператриці й потішили її самолюбство. На одній із них вона була зображена Мінервою, оточеною мудрецами Давньої Греції, а на іншій був зображений Петро I у вигляді плугатаря, а сама Катерина II – сіячем. Царська похвала відкрила Володимирові дорогу до Петербурга, куди він і вирушив разом із Капністом у вересні 1788 р.

До Академії художеств 30-літній живописець-початківець вступити не міг, хоча і надав своєму простонародному прізвищу дворянського звучання. Він брав приватні уроки в прославленого земляка Д. Г. Левицького і австрійського портретиста І. Б. Лампи. Від учителів Боровиковський перейняв блискучу техніку, легкість письма, композиційну майстерність і вміння підлестити тому, чий портрет писав. У гуртку відомого архітектора, поета і музиканта М. О. Львова, у будинку якого прожив десять років, Боровиковський опинився серед видатних діячів художньої Росії: Державша, Баженова, Хемніцера, Хераскова. У перші роки перебування в Петербурзі Володимир Лукич в основному продовжував займатися іконописом. Він створив 37 ікон для Борисоглібського собору в Торжку і 8 – для Іосифського собору в Могильові.

Поступово художник перейнявся ідеями символізму. Ця нова течія була співзвучна з його спокійною, елегійно налаштованою натурою. На простий спосіб життя Володимира Лукича не вплинули ні слава, ні гроші, він був цілком захоплений мистецтвом, і його швидко зростаючу майстерність оцінили замовники. На 1790 р. він став одним із найвідоміших художників-портретистів, 1795 р. здобув звання академіка, а сім років по тому став радником Академії художеств.

Блискучими зразками віртуозного володіння пензлем і всіма способами парадного зображення у творчості Боровиковського стали портрети Г. Р. Державша (1795 р., 1811 р.). У них художник утілює енергійного державного мужа, сенатора, члена Російської академії і прославленого поета – людини, захопленої громадськими справами, просвітительськими ідеалами і творчістю. Живописець писав видатного сина Росії з великою повагою і прихильністю. Парадні портрети Д. П. Трошинського (між 1793—1796 рр.; 1819 р.) були немов наочними ілюстраціями до слів сучасників про те, що статс-секретар імператриці завжди «видавався старішим» за свій вік і «мав вигляд трохи похмурий, друзям був друг, а ворогам – ворог». Доля людини, яка служила писарем у Миргородському полку і стала міністром і членом Державної ради, її нелегкий характер, похмура наполегливість і горде усвідомлення великого чиновника, який досяг високого становища своїм розумом і волею, яскраво читається у створених образах. Але напружено-урочиста поза другого портрета і прекрасно виписане обличчя не приховують розчарування в житті й образи. Можливо, ці риси Боровиковський зумів помітити лише завдяки багаторічному знайомству й дружбі зі своїм земляком Трошинським, який протягом багатьох років був меценатом художника.

У «Портреті Боровського» (1799 р.) живописець зобразив іще бравого генерал-майора в парадній формі з усіма регаліями. Але ні рішучий поворот голови, ні заслужені нагороди, ні хоробрість, написана на обличчі, не приховують від глядача невеликий розум і обмеженість героя суворовських часів. А от психологічний образ опального перського володаря Муртази-Кулі-Хана (1796 р.), який зник приховувати свої почуття, художник ніби й не намагався розкрити, поставивши перед собою суто живописні завдання. Тільки поєднання смутку й пихатості оживляє його екзотичний вигляд. Барвистість і вишуканість колірної гами додають величній позі принца урочистості й монументальності. А розкішний східний одяг – атлас,

сап'ян, хутро й коштовності – перетворює портрет Муртази-Кулі-Хана на один із краших зразків парадного портрета в російському мистецтві.

Виконуючи замовлений портрет О. Б. Куракіна – найближчого сподвижника імператора Павла I, Боровиковський згадав слова свого вчителя Д. Левицького: «Нам доводиться портретувати не лише тих, кого ми поважаємо, хто припав нам до серця. От вам моя порада: звертайтеся до принципу натюрморту. Предмети багато чого можуть розповісти про тих, кому вони належать...» І художник віртуозно і яскраво перетворює образ вельможі на сяючий коштовностями й атрибутами влади і звань «натюрморт».

Поряд із портретами знатних дворян Боровиковський виконував і численні замовлення царської родини. Серед краших – «Портрет Павла I» (1800 р.), картина-портрет «Катерина II на прогулянці в Царськосельському парку» (середина 1790-х рр.) і портрет великого князя Костянтина Павловича, за який йому було присвоєно звання академіка.

І саме тоді, коли його творчість була повною мірою оцінена двором, 37-річний художник, замість того щоб зосередитися на парадних зображеннях, захопився портретною мініатюрою. Як найбільш гармонійний жанр вона давала можливість передати почуття. Саме в ній, на думку Боровиковського, втілювалися поняття любові і пам'яті – основа основ будь-якого мистецтва. Особливим ліризмом й інтимністю пройнятий «Портрет В. В. Капніста». На невеликих овальних парних портретах зображений Державін зі своєю першою дружиною, дворові дівчата Львова – Лізонька і Дашенька, – і подружжя Львових. Тонко виписані мініатюри зберігали всі риси портретованих до найменших деталей.

Але вершинами мистецтва Боровиковського стали жіночі камерні портрети, у які він уклав усю свою нерозтрачену ніжність. Художник немов милується юністю, оспівує красу і створює для сентиментально-сумних образів особливу манеру письма: м'які переливи приглушених тонів, мальовничу гладкість, «фарфоровість», перламутровість. У незабутніх жіночих портретах, написаних у 1790—1800 рр., утілилася гармонія м'якої і ліричної натури самого художника (портрети Філіппової, Скобєєвої, Арсєнєвої). Сентиментальним і ліричним є здвоєний портрет сестер Гагаріних, об'єднаних загальним настроєм «ніжної мрійності» і любов'ю до музики. Витончені пози, живі очі, ніжні овали юних облич, тонкі переливи сріблясто-сірих, фіолетово-рожевих і блакитних тонів, привітна природа – все говорить про те, що ці славні дівчата можуть жити тільки у світі, повному щирості, незлобивості й доброти.

Для прекрасних жіночих образів Боровиковський створив певний стиль портрета: поясне зображення, заглиблена в задуму фігура, яка спирається рукою на яку-небудь підставку, а тлом для м'якого вигину тіла в легкому світлому, немов невагомому, одязі є тихий пейзаж. Досконала гармонія барв і образів. Проте які індивідуальні риси його героїнь і як дивно гарна кожна! А вишукано-витончений портрет Марії Іванівни Лопухіної (1797 р.) викликав навіть поетичний відгук. Я. Полонський сентиментально сумує про швидкоплинність життя, любов і щастя і схиляється перед майстерністю художника, який зумів навечно втілити на полотні свою мрію про красу і гармонію людини, оповивши легким сумом привабливий образ:

Но красоту ее Боровиковский спас,
Так часть души ее от нас не улетела,
И будет этот взгляд и эта прелесть тела
К ней равнодушное потомство привлекать,
Уча его любить, страдать, прощать, молчать.

Нікого не залишає байдужим начебто висічене з мармуру обличчя, виточена шия і цей погляд, повний «привабливого суму». Ніжна трепетна дівчина тихо сумує на тлі світлих беріз у блакитнуватій імлі. Розмиті контури, плавні лінії, найтонші нюанси кольору, перламутрові

переливи світлотіней створюють повний ліричної чарівності вигляд Лопухіної – найвищий зразок сентименталізму в мистецтві.

На 1810 р. у творчості Боровиковського намітився поворот до романтичного напрямку («Портрет Долгорукої»). Але в душі самотнього художника давно оселилися втома і байдужість. Він тужив за батьківщиною, з радістю відкривав свій будинок землякам, які приїхали до Петербурга, і надавав їм посильну допомогу. Відлюдьок, який не любить шуму і суєти, Боровиковський не викладав в Академії і не створив своєї школи малювання. Хоча відомо, що в нього завжди жили троє-п'ятеро учнів. В одному з листів до рідних в Україну він писав, що вся родина його – це куховарка й учні. Пензлю одного з них, І. В. Бугаєвського-Благодарного, належить портрет Володимира Лукича, а О. Г. Венеціанов, майбутній «батько побутового живопису», написав першу біографію свого вчителя.

Володимирові Лукичу сумно жилося в розриві між своїми мріями, уявою і справді сумною дійсністю. Щасливий художник постійно перебував у духовному й інтелектуальному пошуку. Він мучився від несправедливості, яку бачив у суспільстві. Співець краси прирік себе на добровільне відлюдництво, що набуло з роками хворобливого характеру. Завжди схильний до релігійності, він знову звернувся до іконопису. Володимир Лукич писав образи для іконостасів церкви Смоленського цвинтаря і Казанського собору, ікони для Покровської церкви в Романівці (Чернігівська губ.). Він часто працював безкоштовно, а майже всі гроші, які одержував від замовників, і весь пенсіон від академії віддавав бідним.

Філософсько-релігійні шукання привели Боровиковського спочатку в масонську ложу «Умираючий сфінкс». А в 1819р., піддавшись містицизму і сектантству, він вступив до «Духовного союзу» О. Ф. Татаринової. Але й тут на нього чекало гірке розчарування: відсутність щирості, показуха, негласне прагнення до влади. Нечисленні замовлені портрети того часу виконані сухо і прозаїчно жорстко, їхні барви поблякли. Немов щось надломалося в людині: утрачав віру з випивками і покаєннями. Лише батьківські гусли, під тихий перебір яких художник співав українські пісні, іноді оживляли його. 6 квітня 1825 р. В. Л. Боровиковський помер і був похований на Смоленському цвинтарі, для церкви якого так і не встиг написати всі задумані образи. Пішов із життя витончений поет сентиментального образу жінки, але найвизначніші зразки його майстерності відкрили шлях для творчих досягнень художників романтизму.

Бубка Сергій Назарович

(народ. 1963 р.)

Видатний спортсмен-легкоатлет, заслужений майстер спорту, чемпіон Олімпійських ігор, переможець п'яти чемпіонатів світу. 35-кратний рекордсмен світу. Герой України. Член виконкому Міжнародного Олімпійського комітету. Бізнесмен, засновник і президент «Клубу Сергія Бубки» (м. Донецьк), народний депутат Верховної Ради України 4-го скликання.

Кожен рекорд – це подія. Та іноді трапляються рекорди, що стають подіями епохальними, відкривають новий етап у розвитку спорту. Така подія сталася 13 липня 1985 р. на невеликому стадіоні в Парижі. Ранком про нього заговорив увесь спортивний світ.

На перших шпальтах найбільших газет з'явилися помітні заголовки і численні фотографії «винуватця спортивної сенсації року» – Сергія Бубки, який, узявши планку на висоті 6 м, установив світовий рекорд у стрибках із жердиною. За висловом однієї з газет, Сергій Бубка зробив «стрибок у XXI століття». І хоча після цього він установив нові рекорди, його перший 6-метровий стрибок відкрив нову еру в цьому виді легкої атлетики.

Видатний спортсмен сучасності (за визначенням Х. А. Самаранча) народився 4 грудня 1963 р. у провінційному Ворошиловграді (тепер Луганськ). Сім'я Бубки не мала ніякого відношення до спорту. Батько його, Назар Васильович – військовослужбовець, прапорщик, віддав армії все життя. Мати Валентина Михайлівна – сестра-хазяйка в одній із міських поліклінік. Жили вони дуже скромно, вп'ятох у маленькому двокімнатному будиночку бабусі на робітничій околиці міста. Сергія та його старшого брата Василя до праці привчали змалку. Удома

в дітей були свої постійні обов'язки, які вони виконували завжди разом. Розваги були нехитрі – футбольні баталії на пустирі і змагання на силу й спритність на спортмайданчику військового містечка. «Як дві половинки від різних яблук», – жартувала мама. Справді, за характером брати були абсолютно різні: Василь – спокійний і врівноважений, а Сергій – із тих, кого називають бідовим.

Перше знайомство із «цивілізованим» спортом відбулося в басейні, коли Сергій прийшов записуватися до секції плавання. Але монотонні тренування в обмеженому просторі не привабили хлопчика. Потім була секція спортивної гімнастики, але й там не розкрили його таланту. Зате в стрибковому секторі Бубка опинився завдяки своєму другу Сергію Малахову, який захлинаючись розповідав у дворі, що за допомогою жердини він має намір навчитися стрибати «метрів на п'ять, а то й вище».

Восени 1974 р. відбулася перша зустріч Сергія з молодим тренером Віталієм Опанасовичем Петровим, який іще не підозрював, що приведе худого, незграбного хлопчиська до видатного досягнення.

На тренуваннях Сергійко показував стандартний для свого віку рівень, тому тренер зі спеціалізацією не поспішав, наголошуючи на багатоборній підготовці легкоатлета. Але наполеглива праця, а також природні фізичні дані допомогли через два роки досягти перших результатів. Як не дивно, у стрибках у довжину. У 12-річному віці Бубка був чемпіоном області серед однолітків у цьому виді спорту.

Василь теж непомітно для себе захопився стрибками і почав відвідувати тренування. Незабаром він став показувати кращі в групі результати. Очевидно, працьовитість і наполегливість – їхня сімейна риса. До кінця спортивної кар'єри Сергій і Василь виступали на змаганнях разом. І хоча старший брат менш відомий широкому загалу, на його рахунку багато призових місць як у чемпіонатах СРСР, так і в чемпіонатах Європи і світу.

Навіть їхні спортивні успіхи почалися одночасно. 1978 р. Василь виконав нормативи майстра спорту, а Сергій посів четверте місце на Всесоюзній спартакіаді школярів у Ташкенті, змагаючись із хлопцями на два-три роки старшими за нього. Це була своєрідна тренерська хитрість. Бубка постійно мусив до когось підтягуватись і когось наздоганяти, щоб не стояти на місці.

1979 р. у житті братів настав злам. Услід за тренером вони переїхали до Донецька, де була солідна база для підготовки жердинників. Поступово хлопчики звикли до самостійності: жили в гуртожитку, дбали про себе самі. Спочатку з грошима було скрутно, доводилося заощаджувати. Сергій вражав нових однокласників тим, що, як запаслива домогосподарка, купував у шкільній їдальні дюжину пакетів молока. Але коли хлопці довідалися про особливості побуту братів, дивуватися перестали.

Графік тренувань був дуже щільним, уроки юний атлет учив прямо в трамваї, на шляху зі школи до спортзалу і назад. Незважаючи на це, школу Сергій закінчив без трійок, а вчителі були впевнені, що такий голові місце не в спорті. Проте Бубка розумів: професором стати ніколи не пізно, а поки що він був жердинником, який подає надії.

1980 р. Сергій став чемпіоном країни серед юнаків, виконавши норматив майстра спорту – 5 м 10 см. Після ще декількох успішних стартів наставники молодіжної збірної СРСРувели Бубку до складу команди для поїздки на турнір легкоатлетів соціалістичних країн, що проводився на Кубі. Так почався досвід міжнародних змагань видатного легкоатлета. Не завжди вони були успішними, як, наприклад, чемпіонат Європи серед юніорів у Цюриху, де Сергій посів лише 7-е місце через проблеми із жердиною. Страшно уявити, але спортивні функціонери збиралися поставити на ньому хрест, однак тренер відстояв.

Самолюбство не дозволяло Бубці здаватися. Виконавши норматив майстра спорту міжнародного класу і посівши друге місце на дорослому чемпіонаті країни, він був зарахований до збірної СРСР. Після декількох перевірочних стартів у Ленінграді і Таллінні, де був установле-

ний особистий рекорд – 5 м 72 см, на нього чекав чемпіонат світу в Гельсінкі. Це був перший в історії чемпіонат світу з легкої атлетики, і суперники на ньому виявилися всі як на підбір досвідчені і титуловані: Т. Віньєрон, Б. Олсон, Д. Бекінхем, К. Волков і В. Поляков. Ніхто з керівництва збірної навіть не розраховував, що Бубка візьме медаль, на змагання посилали «обстріляться». Але зоряний час для спортсмена вже настав – і перше золото світу 1983 р. заблищало на його грудях.

Незважаючи на це, ще цілий рік Бубка змушений був доводити, що нагороду свою він заслужив. Крок за кроком Сергій наближався до підкорення світового рекорду – 5 м 83 см. Нарешті у США, під час участі в «Іграх під дахом» – серії турнірів, організованих Американським атлетичним конгресом, – йому це вдалося. Три перемоги з чотирьох можливих, вище світове досягнення для залів, звання кращого закордонного спортсмена зимового легкоатлетичного сезону Америки – з такими підсумками повертався додому молодий жердинник. «Лос-Анджелес таймс» писала: «Бубка – феноменальний стрибун, просто незбагнений. Він представник нового майбутнього покоління жердинників. Він змушує нас переглянути усталені уявлення про самі можливості людини. Якщо комусь і пощастить підкорити в найближчому майбутньому 6-метрову висоту, то Бубка – претендент номер один».

Природно, що після успішної зими 1984 р. Бубка бачив перед собою лише одну мету – Олімпійські ігри в Лос-Анджелесі. Однак через безглуздий бойкот Радянським Союзом Олімпіади 1984 р. у скарбниці в Сергія тільки одна олімпійська медаль – золото Олімпійських ігор у Сеулі 1988 р.

А тоді свій перший світовий рекорд спортсмен установив у Братиславі – 5 м 85 см. За тиждень у Парижі вже було 5 м 88 см. Третій світовий рекорд за один місяць у виконанні Бубки побачив Лондон 13 липня – 5 м 90 см. Коли Сергій попросив установити планку на 6 м, виявилося, що стійки стадіону «Кристал Пелес» на таку висоту просто не розраховані. Тоді ніхто не припускав, що відмітка «600» підкориться йому рівно за рік у Парижі.

Серія видатних рекордів пояснювалася досить просто: легкоатлета, немов на крилах, несло високе почуття. Його обраницею стала Лілія Тютюнник, майстер спорту з художньої гімнастики, з якою Сергій познайомився в Донецьку на стадіоні «Локомотив», де розташувалась їхня тренувальна база. Зіграли весілля, а вже в липні 1985 р., за кілька днів до встановлення головного рекорду, у них народився син. Назвали його на честь шанованого тренера – Віталієм.

1985 р. виявився нелегким. Занадто ранній початок сезону і застуда призвели до спаду форми. Але вже до чергового турніру серії «Гран-прі», за підсумками якого визначається кращий легкоатлет року, Бубка зумів відновитись і міг упевнено штурмувати 6-метрову висоту.

У той день у Парижі він змагався швидше із собою, ніж із суперниками. Найбільш гідні з них зійшли з дистанції на відмітці 5 м 80 см. Із третьої спроби колись недоступну висоту було підкорено. Ще довгий час ніхто зі спортсменів-жердинників не міг перевершити або хоча б повторити цей результат. А Бубка не став довго спочивати на лаврах. Через рік на Іграх Доброї волі в Москві він додав до світового рекорду ще сантиметр.

Цьому передувала серйозна психологічна підготовка. З легкоатлетом працював відомий практикуючий психолог Рудольф Загайнов (його ім'я пов'язують з перемогами А. Карпова, Г. Каспарова, Б. Беккера, П. Буре й ін.). Саме він перед найважливішими стартами налаштовував Бубку на перемогу. Тому жердинник практично не їздив на командні збори, а в секторі перед виходом ні з ким не розмовляв і навіть не вітався, щоб не «розплескати» настрій. Інші ж спортсмени сприймали це як зарозумілість, про що регулярно писали спортивні газети.

За одинадцять років Бубка підняв свій особистий рекорд на 43 см, а світовий рекорд – на 32 см, довівши його до фантастичної оцінки 6 м 15 см. Результат залишається неперевершеним донині. Бубка – єдиний спортсмен, який перемагав на п'ятих чемпіонатах (з 1985 по 1995 р.). Бували в нього і серйозні спади, які він урешті-решт переборював. Сам Бубка стверджує,

що його феномен у колосальній наполегливості й працьовитості, а секрет перемог – у трьох складових: сила, швидкість, техніка.

Як професіонал він усе звик планувати наперед. Тому, пішовши з великого спорту після невдалої для нього Олімпіади в Сіднеї, він не відчув проблем із перекваліфікацією, як багато спортсменів. З початку 1990-х рр. Бубка і його родина постійно проживали в Монте-Карло. Там розташований головний офіс його фірми з виробництва і продажу сухих дріжджів і харчових домішок, що поліпшують смак хліба. 2000 р. у Донецьку був відкритий завод хлібобулочних виробів, і кожний тепер може спробувати «бубкинський хліб». Вибір такого бізнесу не випадковий. Адже головний принцип Сергія Назаровича – «завжди бути корисним людям і рідній країні». Таку ж мету він переслідував, створюючи «Клуб Сергія Бубки» у Донецьку 1990 р. Ця організація є постійним опікуном багатьох дитячих спортивних шкіл і засновником міжнародного турніру «Зірки жердини».

Досвід і професіоналізм Бубки все ще потрібні спорту. З 1999 р. він функціонер виконкому МОК, член Ради Міжнародної легкоатлетичної федерації (ІААФ). І ці аспекти особистості Сергія не менш цікаві, ніж його спортивна кар'єра.

Відстоюючи активну громадянську позицію і будучи широко відомою у світі особистістю, Сергій Назарович справедливо розсудив, що може принести більше користі Україні, діючи як представник вищого органу влади – парламенту. Тому з 2002 р. він ще й народний депутат, займає центристську позицію і є активним членом фракції «Регіони України».

Чудово, що країна відзначила свого героя ще за життя. Феноменальний легкоатлет 2001 р. був нагороджений званням «Герой України». А тепер можна побачити і бронзового Бубку – біля входу на стадіон «Локомотив» у Донецьку. Крім нього, такої честі удостоїлися лише три спортсмени у світі.

Булгаков Михайло Опанасович

(народ. 1891 р. – пом. 1940 р.)

«Російський радянський письменник», як його характеризували довідкові видання, народився і виріс у Києві. Любов до рідної землі він проніс крізь усю свою творчість, яку один із літературознавців назвав «києвоцентричною».

Творчість Михайла Булгакова стала відомою широкому читачеві з середини 60-х рр. минулого століття. До цього часу твори письменника знало лише вузьке коло друзів, а п'єси, які з успіхом ішли на московських сценах ще в 1930-ті рр., пам'ятали хіба що старожили й фахівці-театрознавці. Що ж, доля цього талановитого письменника виявилася типовою для часу, в якому йому довелося жити.

Народився майбутній письменник і драматург 15 травня 1891 р. у сім'ї доцента Київської духовної академії Опанаса Івановича Булгакова і викладачки жіночої гімназії Варвари Михайлівни Покровської. Услід за первістком Мишком з'явилися погодки Віра і Надія, за ними – Варвара, Микола, Іван, Олена, у яких різниця становила півтора-два роки. Голова сімейства викладав історію релігії, але намагався дати дітям гарну світську освіту. Їхнім вихованням займалася насамперед мати, яку Михайло називав «світлою королевою». Удома вільно говорили французькою, стежили за культурним життям, навчалися музики, мали серйозні захоплення. Батько, наприклад, був завзятим садівником і дуже любив квіти. Мишко досить рано виявив літературний хист (перше оповідання він виніс на сімейний суд у сім років), був гарним оповідачем, грав на роялі, малював. А ще захоплювався ентомологією і колекціонував метеликів

настільки грамотно, що його колекцію 1919 р. було передано до Київського університету. Крім того, хлопчик мріяв про подорожі в далекі країни і збирав географічні карти.

Особливого достатку вдома не було, але тут завжди панувала атмосфера любові. Швидко зростаюча родина часто переїжджала і змінювала адреси. У різний час Булгакови жили на вулицях Госпітальній, Ільїнській, Прозоровській, у Діонісіївському провулку, на Андріївському узвозі. Особливо теплі спогади зберіг письменник про квартиру на Андріївському, 13, де він жив з 1906 по 1913 р., а вилетівши з гнізда, по можливості його відвідував.

І де б не перебував згодом письменник, він безмірно тужив за землею свого дитинства, у творчості постійно звертався до рідного Міста (так, він писав це слово з великої букви), до Дніпра, панорами Подолу, Володимирської гірки, церков і пам'ятників старовини. Усі його твори містять розсипи київських картинок, образів і вражень, якщо навіть і немає вказівок на це. А тим більше в нарисі «Кий-місто» чи «Записках юного лікаря». Та сама квартира на Андріївському узвозі «перекочувала» із усіма деталями в «Білу гвардію», і прізвище Турбіних не випадкове – його мав один із прадідів Булгакова. Навіть проживши кілька років у Москві, Михайло Опанасович писав: «Серце щемить, хочеться іноді болісно в потяг... і туди. Знову побачити урвища, занесені снігом, Дніпро... Немає кращого міста на світі, ніж Київ».

Але повернімося до хронологічної оповіді. Діти Булгакових здобували початкову освіту вдома, а продовжили навчання в 1 – й Олександрівській гімназії. Мишко провчився в ній вісім років, а потім зовсім свідомо обрав медичний факультет Київського університету Св. Володимира. Справа в тім, що троє братів матері були лікарями. Через сім років і Михайло одержав спеціальність лікаря «з відзнакою».

Ще будучи студентом, М. Булгаков обвінчався 26 квітня 1913 р. з дочкою значного чиновника Тетяною Миколаївною Лаппа (він називав її Тасею). Але через рік почалася Перша світова війна, і Михайло як майбутній медик почав працювати в госпіталях, після закінчення університету добровольцем пішов на фронт і пройшов там добру хірургічну практику. Тася пішла за ним і теж працювала – сестрою милосердя. Звістка про революцію застала їх у Вяземській земській лікарні. Навесні 1918 р. вони виїхали додому. До цього часу згоріла бучацька дача Булгакових, де недавно так безтурботно відпочивала численна рідня і ставилися Мишкові п'єски та інтермедії. Михайло не мав ніяких звісток від братів (вони опинилися пізніше в Парижі, де й залишилися жити). Кожна нова влада оголошувала свою мобілізацію, у тому числі й медиків. Так, за наказом денікінців М. Булгаков вирушив на Північний Кавказ, де вже йшла Громадянська війна.

В одній з автобіографій Михайло Опанасович згадує, що саме тоді, 1919 р., «їдучи в розхитаному потягу, при світлі свічки, уставленої в пляшку з-під гасу, написав перше маленьке оповідання», а потім опублікував його в газеті «Грозный». На початку 1920 р. у Владикавказі Булгаков переніс тяжкий тиф, а коли видужав, шпиталь розформували, а сам лікар виявився непотрібним. Тетяна Миколаївна розповідала, що вони тоді недоїдали. І Михайло Опанасович вирішив зайнятися літературною працею: співробітничав у російському театрі, відкритому у Владикавказі, де зарплати не давали, але підкидали дещо з харчів, і писав у російськомовні газети. Два роки пройшли в активному пошуку. Перші спроби пера виявилися вдалими: п'єси драматурга-початківця «Глиняні женихи», «Самооборона», «Паризькі комунари» було відзначено, а останню Головрепертком навіть рекомендував до постановки в московських театрах. Булгакову стало зрозуміло, що це його шлях.

1921 р., погостювавши кілька днів на батьківщині, подружжя виїхало до Москви. Звідти Михайло Опанасович уже через півтора місяця напише: «Шлях пошуків роботи і спеціальність, намічені мною ще в Києві, виявилися зовсім правильними». Не похитнули цю впевненість і труднощі – не було ні грошей, ні речей, ні житла, ні роботи. Першу квартиру Булгакови одержали після того, як звернулися по допомогу до Н. К. Крупської. Це була кімната на Садовій, 10, де в «Майстрі і Маргариті» Булгаков оселить своїх героїв.

Занурившись у літературне життя столиці, М. Булгаков працював спочатку секретарем літвідділу Головополітпросвіти, а потім улаштувався фейлетоністом у газету «Гудок», де підібралася на диво талановита братія: Олеша, Катаев, Ільф, Петров, Паустовський. Писав він іще для берлінської російської газети «Накануне». У додатку до неї, а також у журналі «Рупор» побачили світло «Дияволіада», «Записки на манжетах», «Пригоди Чичикова», «Сорок сороків», «Фатальні яйця», «Дорожні замітки», «Багряний острів» й інші. Усього за рік Булгаков написав роман «Біла гвардія» про події Громадянської війни на півдні країни; у журналі «Россия» вийшли перші 13 розділів, але повністю твір був надрукований лише 1966 р. «Роман цей я люблю понад усі мої речі», – зізнавався Булгаков. На його ґрунті він незабаром створив п'єсу «Дні Турбіних», яку прийняв до постановки Московський художній театр.

Навесні 1924 р., коли завершувалася робота над «Білою гвардією», Булгаков розлучився з дружиною. У їхніх стосунках багато чого змінилось: один зі знайомих побачив Тетяну Миколаївну «мовчазною і сумною жінкою», а Михайло Опанасович переживав пору злету. Він був «стрункий, широкоплечий, зросту вищого за середній. Світле волосся, зачесане назад, високе чоло, сіро-блакитні очі, гарне, мужнє, виразне обличчя, що привертає увагу», – так описувала його одна із сучасниць. Місце Тасі зайняла Любов Євгенівна Белозерська, яка недавно повернулася з еміграції, – закоханий автор присвятив їй «Білу гвардію». Вона була яскравою індивідуальністю, талановитою, високоосвіченою й упевненою в собі, знала кілька іноземних мов, перекладала для Булгакова матеріали про Мольєра, записувала під його диктування і редагувала. За роки їхнього шлюбу було створено «Дні Турбіних», «Багряний острів», «Зойчину квартиру», багато сторінок п'єс «Кабала святош», «Адам і Єва», а також першу редакцію книги «Майстер і Маргарита», у героїні якої не можна було не побачити рис Белозерської.

Починаючи з жовтня 1926 р. «Турбіни» тріумфально йшли на сцені МХАТу і витримали 250 вистав. «Багряний острів» поставив О. Таїров у Камерному театрі. «Зойчину квартиру» побачили москвичі і кияни. М. Волошин, а також В. Вересаєв порівнювали блискучий початок творчої біографії Булгакова з Львом Толстим. Однак такий могутній прорив у літературу в офіційних колах викликав спочатку вичікувальну, а потім негативну реакцію: різко критикувалася повість «Фатальні яйця», а з приводу «Собачого серця» Головліт зробив висновок: «Річ у цілому неприпустима». Ставлення до Булгакова різко змінилось і перетворилося на справжнє цькування, його почали звинувачувати в співчутті «білим», у контрреволюції, а прихильникам письменника причепили ярлик «підбулгачники». Нову п'єсу «Біг», яка завершувала тему Громадянської війни і в образі Хлудова уособлювала крах білогвардійського руху, загальмували на стадії репетицій і не допустили до постановки. Спектакль «Мольєр» («Кабала святош») після п'ятирічної роботи над ним і всього лише семи вистав зник із афіш. Узагалі, спектаклі знімалися Головреперткомом, а нові твори ніхто не зважувався друкувати. Хоча за межами СРСР – в Англії, Франції, США – роботи Булгакова мали успіх. Однак автора туди не випускали. У вересні 1926 р. його вперше викликали на допит до ОГПУ. Пізніше на квартирі письменника зробили обшук і вилучили щоденникові записи і повість «Собаче серце». Документи, що зберігалися донедавна під грифами секретності, свідчать про те, що Булгаковим і його творчістю займалися детально. Ось один із них, датований 29 січня 1929 р.: «До Політбюро ЦК ВКП(б). Тов. Сталіну. Щодо питання про п'єсу Булгакова «Біг» повідомляю, що члени комісії ознайомилися з її змістом і визнали політично недоцільною постановку цієї п'єси в театрі. К. Ворошилов».

Позбавлена роботи і засобів до існування, раніше горда і сильна людина, яка поза творчістю існувати не могла, у дні розпачу Булгаков носив у кишені пістолет і готовий був накласти на себе руки. Сімейне життя теж дало тріщину, у Михайла з'явилась інша сердечна прихильність – Олена Сергіївна Шиловська, дружина видатного воєначальника, що була в захваті від творчості письменника. Дружина знала про це захоплення, але, думаючи, що воно незабаром минеться, не загострювала стосунків. Характер у Булгакова був нелегкий, він не підко-

рявся зовнішньому впливу і важливі рішення приймав сам. От і тепер, незважаючи на те, що в Шиловської було двоє маленьких дітей, їхні стосунки, які тривали протягом трьох років, завершилися шлюбом. У жовтні 1932 р. Олена Сергіївна з молодшим сином переїхала до Булгакова. До речі, для обох це був третій шлюб. До цього часу хмари над головою письменника розійшлися, але пережити весь кошмар того, що відбувалося в попередні три роки, Михайлові Опанасовичу допомогли обидві люблячі жінки – і дружина, і «таємний друг» Шиловська.

Безвихідь, у якій тоді опинився опальний письменник, змусила зробити божевільний крок – звернутися особисто до Сталіна і, пояснивши весь жах свого становища, попросити «про вигнання за межі країни». Лист був відправлений 28 березня 1930 р., а 18 квітня в квартирі Михайла Опанасовича пролунав громом телефонний дзвоник – вождь особисто захотів говорити з ним. Після цього гнів змінився на милість: Булгаков одержав роботу режисера у МХАТі. Важко сказати з упевненістю, що вплинуло на хід подій. Багато хто вважав, що певну роль відіграло самогубство В. Маяковського, яке сталося за кілька днів до цього (14 квітня). Готовий до такого ж кроку Булгаков міг істотно підірвати престиж країни і репутацію самого «батька народів».

Буквально відродився до життя Михайло Опанасович, одержавши новий творчий заряд, і був безмежно вдячний Сталіну за турботу. Виразенням подяки стала п'єса про юність вождя, що отримала остаточну назву «Батум». Але Йосиф Віссаріонович висловив сумнів у необхідності такої постановки, і репетиції було припинено.

1930-ті рр. були для письменника, драматурга й актора Булгакова дуже нелегкими. Коли на сцену МХАТу повернулися «Турбіни» і після закінчення спектаклю завісу давали 20 разів, Булгаков написав другові, що «автору цієї п'єси повернуто частину його життя». Але наступну частину життя йому безбожно отруювали, оскільки все, що було створено, виходило за межі звичайного: не всі могли мислити по-булгаковськи. Непросто складалися взаємини в колективі, де діяли реформатори театру Станіславський і Немирович-Данченко, а грали актори, імена яких ми вимовляємо тепер із благоговінням: І. Москвін, О. Кніппер, А. Тарасова, А. Кторов, М. Яншин, О. Грибов, О. Андровська... Не було кінця зауваженням і переробкам готових речей, їх то дозволяли, то забороняли, затягуючи терміни вистав. На кого лишень доводилося зважати авторові! Наведемо історію створення одного спектаклю – інсценізація роману Сервантеса «Дон Кіхот». Цю роботу запропонував виконати М. Булгакову режисер Театру ім. Вахтангова В. Куза. Драматург упорався з нею: 3 грудня 1937 р. уклав договір з театром, а 8 жовтня (менше, ніж через рік) інсценізація була готова. Її чекало схвалення Комітету зі справ мистецтв, але голова цієї установи П. Керженцев у своїх зауваженнях вимагав: «Треба зробити так, щоб відчувалася сучасна Іспанія!» Дозвіл Головреперткому було отримано в січні наступного року. У квітні вахтанговці почали репетиції, але незабаром з якихось причин припинили, тому автор поїхав до Ленінградського Великого драматичного театру і уклав договір із ним. Зазначимо, що це відбулося в листопаді 1939 р., коли Михайло Опанасович уже був серйозно хворий і навіть уклав доручення на ім'я дружини на ведення усіх своїх справ, а також заповіт. Театр Вахтангова відновив роботу над «Дон Кіхотом», але в терміни не уклався, прем'єра спочатку планувалася на січень 1940 р., а відбулася лише 8 квітня 1941 р., коли М. Булгакова вже не було в живих.

Булгаков мав величезний творчий потенціал. За якісь десять років він створив стільки п'єс і постановок для драматичних театрів, написав лібрето для оперних вистав, літературних шедеврів! Це була пора розквіту його таланту, коли з'явилися блискучі твори: біографічна книга про улюбленого драматурга Мольєра для горьківської серії «ЖЗЛ», п'єси «Кабала святош» (або «Мольєр»), «Блаженство» («Іван Васильович»), «Олександр Пушкін» («Адам і Єва»), а також чудовий памфлет «Театральний роман» із присвятою «Таємному другу, який став явним, – дружині моїй Олені. Ти здійсниш зі мною останній мій політ».

1934 р. Булгаков став членом Спілки письменників. 1936 р., після конфлікту з режисером МХАТу Горчаковим, відмовився працювати там, де, як він висловився, зазіхали на його творчість, і влаштувався до Великого театру лібретистом-консультантом, пообіцявши робити одне лібрето на рік. Він устиг створити «Чорне море» про події на Перекопі, «Мінін і Пожарський», «Мадам Фіфі» (або «Рашель»), «Петро Великий», серед задумів були опери «Війна і мир», про князя Володимира (хрестителя Русі) і багато чого іншого. Михайло Опанасович не раз пропонував свої твори столичним театрам (Сатири, Червоному, Робітничої молоді), а також Великому драматичному у Ленінграді, Харківському театру російської драми, Бакинському робітничому. Він не лише писав, брав участь у постановках, але й грав на сцені, наприклад у «Турбіних» або «Піквікському клубі», де виконував роль судді. Ще одним напрямком його пошуку були кіносценарії для студій «Союзфільм» і «Укрфільм». У числі багатьох робіт він хотів зняти «Пригоди Чичикова». Не зміг утриматися Булгаков від участі у виданні зібрання творів Мольєра і зробив переклад п'єси «Скупий». Він спеціально займався італійською й іспанською мовами: першу вивчав як мову опери, другу – як мову Сервантеса. І найголовніше: протягом 20 років М. Булгаков безупинно і болісно створював головну працю свого життя – роман «Майстер і Маргарита», який один з літературознавців назвав влучним словом «реквієм». Останні виправлення до тексту «Майстра...» письменник диктував дружині 13 лютого 1940 р., а 10 березня його не стало.

Біля ліжка помираючого чоловіка Олена Сергіївна присяглася надрукувати роман. Книга пролежала в архівах вдови 20 років і дочекалася своєї години. Вона перетнула кордони СРСР й увійшла до «десятки» кращих творів літератури XX століття в багатьох країнах світу. На основі булгаковського роману створено п'єси, кінофільми, балети, мюзикли і навіть симфонію. З'явилася величезна кількість досліджень, у США випущено міжнародну булгаковську бібліографію. Узагалі, ця книга заповонила думки читачів і мислячих людей. Ціною величезних зусиль О. С. Булгакова дотримала слова, аж до дрібниць: наприклад, віддала гонорар за роман першій людині, яка після опублікування поклала квіти на могилу автора на Новодівочому цвинтарі.

...Одного разу М. Булгаков сказав про себе: «Я – письменник містичний». Погодимося з ним. Інакше як пояснити такий надзвичайний вплив його творів на читача? Можливо, його дух витає серед нас? У будь-якому разі, присутність Майстра в стінах рідного будинку на Андріївському узвозі завжди відчують відвідувачі єдиного музею М. О. Булгакова. Тому що тут – джерела його загадкового світу, повного таємниць і відкриттів.

Вакарчук Святослав Іванович

(народ. 1975 р.)

Відомий музикант, соліст гурту «Океан Ельзи». Радник президента В. А. Ющенка.

Святослав Іванович Вакарчук народився 14 травня 1975 р. у Львові. Його батько – Іван Олександрович Вакарчук, доктор фізико-математичних наук, професор, завідувач кафедри теоретичної фізики Львівського національного університету ім. І. Франка (нині – ректор цього університету), головний редактор «Журналу фізичних досліджень» та журналу «Світ фізики», президент Українського фізичного товариства. Мати Святослава свого часу займалася математикою, та потім облишила її, серйозно захопившись живописом.

З шести років (що тоді було рідкістю) Святослав пішов у школу, яку закінчив із срібною медаллю (мав одну четвірку з математики). Вважають, що яскраво вираженим лідером він тоді не був, але вплив на шкільне життя здійснював – готував стінгазети, брав участь у КВК, створенні шкільного театру, активно займався баскетболом.

Два роки Святослав навчався в музичній школі по класу скрипки, паралельно опановуючи гру на баяні. Із 13 років він слухав виключно «Beatles» – був справжнім бітломаном. Потім, коли йому було вже 15—16 років, почав віддавати перевагу іншій музиці: «Led Zeppelin», «Pink Floyd», «Doors», «Queen», «Rolling stones» та ін. В Україні тоді рок-музики практично не було, а те, що було, перебувало в підпіллі. З російського року Славко знав «Кіно» і більш нічого.

Як згадує Святослав, улюбленим з дитинства мультфільмом був знаменитий радянський «Ну, постривай!», улюбленими кумирами – батько, Джон Леннон, Джим Моррісон, Юрій Гагарін. У школі Славка був музичний гурт, який вони створили разом із однокласниками, але, як він зараз говорить, грали вони не дуже серйозно, дуже «по-дитячому».

Після закінчення школи Святослав поступив на фізичний факультет Львівського національного університету. Ідучи слідом за батьком, він спеціалізувався на кафедрі теоретичної фізики. Після закінчення університету Славко став аспірантом кафедри (1996—1999 рр.), працюючи над темою «Суперсиметрія електрона у магнітному полі». До речі, назва однієї з його публікацій у відомому журналі Phys. Lett.: «Supersymmetry of the Electron in a Three-Dimensional Magnetic Field» (спільно з В. М. Ткачуком). Як аспірант Святослав мав і викладацьку практику.

Теоретична фізика залишила слід і в музичній творчості Святослава: назва одного з альбомів гурту «Океан Ельзи» – «Суперсиметрія» (до речі, дехто вважає, що назва відомої пісні SUSY – це зовсім не ім'я дівчини, а аббревіатура від «Super-SYmmetry»).

В гурті його звуть Славик або Славко. Він полюбляє овочі та фрукти, темне пиво (з міцних напоїв – «Криваву Мері»), Едіт Піаф, Stone Roses, баскетбол, трасу Київ – Львів. Він у захваті від японської культури; улюблені автори – Юкіо Місіма і Харукі Муракамі.

Офіційна дата створення знаменитого гурту «Океан Ельзи», солістом або, як ще говорять, фронтменом якого є Святослав Вакарчук, – 12 жовтня 1994 р., коли тодішні учасники львівського гурту «Клан тиші» – гітарист Павло Гудимов, бас-гітарист Юрій Хусточка та барабанщик Денис Глинін – об'єдналися зі ще одним львів'янином, талановитим автором-виконавцем Славком Вакарчуком. Пізніше до гурту приєднався клавішник Дмитро Шуров. До речі, коли музиканти шукали назву для групи, то пропонували їй «Спостереження шторму», й «Револьвер», але зупинилися на «Океані Ельзи».

Свої перші чотири записи гурт зробив на студії «Галвокс» у грудні 1994 р. У 1995 р. колектив перемагає в місцевому фестивалі «Червона Рута» у Львові. Наступні три роки «Океан Ельзи» набуває заслуженої популярності в рідному Львові й періодично виїздить до Європи – в Німеччину, Польщу та Францію.

У січні 1998 р. гурт підписав контракт із київською фірмою Немо, після чого у повному складі перебрався зі Львова до Києва і на півроку засів у студії. Підсумком студійної роботи і ностальгії за рідним Львовом став дебютний альбом «Там, де нас нема», який був представлений публіці у вересні 1998 р. Молоді припав до душі романтичний гітарний пост-панк із текстами українською мовою і підспудно відчутним національним колоритом у музиці. Кліп на головну пісню значно підвищив інтерес до гурту.

Цього ж року «Океан Ельзи» здобув і три національні премії – «Дебют року», «Кращий альбом» і «Краща пісня». А 1999 р. альбом перевидала російська фірма «Extraphone». Кліп на композицію «Там, де нас нема» дістав премію французького каналу МСМ як «Краще закордонне відео». Цього ж року (а також 2000-го та 2001-го) на всеукраїнському конкурсі «Золота “Жар-птиця”» ОЕ (так прихильники стисло називають гурт) визнали найкращим поп-гуртом України.

Зросла популярність «Океану Ельзи» у СНД після появи на MTV кліпу «Сосни». 21 лютого 2000 р. одразу на двох лейблах – українському Nova Records і московському Real Records – вийшов другий альбом гурту – «Янанебібув» (назву пишуть саме так!), пісні з якого потрапили до російських фільмів «Любов та інші жахи» і «Брат-2» («Коли тебе нема», «Кава-чай»).

Настільки ж пронизливо ліричний, як попередній, і, при цьому, більш міцний і різноманітний за звуком (в аранжуваннях деяких пісень була використана струнна група), альбом «Янанебібув» став помітною подією. Пісні «Янанебібув», «Той день», «Сосни» (яка увійшла до цього альбому), «Етюд» (яку на концертах Вакарчук присвячував Земфірі) та інші композиції

причаровували своєю підвищеною емоційністю, настроєм ніжності, суму і довічного пошуку, і, звичайно ж, проникливим мелодизмом, в якому все ще можна було вгадати вплив нашого рідного мелосу.

Навесні цього ж року до гурту приєднався клавішник Дмитро Шуров, із яким у травні «Океан Ельзи» підкорив п'ятнадцятитисячну аудиторію головного російського рок-фестивалю «Максідром». Публіку «Олімпійського» в Москві не збентежив навіть мовний бар'єр – настрій пісень «Океану» був ясний і без перекладу.

Після прориву в Росію пішли західні гастролі, у тому числі виступи в столиці рок-н-ролу – Лондоні. Всього через рік після виходу і теплого прийому «Янанебібу», у квітні 2001 р. «Океан Ельзи» випускає третій альбом – «Модель». Своєю назвою альбом зобов'язаний приспіву однієї з найбільш яскравих композицій альбому – «Коко Шанель», присвяченої не тільки видатній жінці-модельєру, а й певною мірою теперішньому стилісту гурту – Л. Фонарьовій. Вакарчук каже про «Модель» як про найбільш шлягерний, концептуальний і сильний за звуком альбом.

За словами Святослава, бажання бути різним, дивувати слухача не означає зміну внутрішнього змісту. «Океан Ельзи» залишається самим собою, продовжуючи йти вперед. І справжнім доказом цьому є вихід четвертого альбому гурту «Суперсиметрія» у лютому 2003 р. Вакарчук вважає, що цей альбом кращий за попередні. Тематично його скомпоновано в єдиний твір – кожна наступна пісня є продовженням попередньої. Пісні «Мене» і «Для тебе», а також «Віддам» та «Невидима сім'я» поєднані спеціальними музичними містками.

Святослав казав: «У “Суперсиметрії” ми зробили все, що хотіли. Гадаю, вона більш за все відповідає духу “Океану Ельзи”».

У жовтні 2003 р. журнал «Кореспондент» назвав Святослава одним із 35 найуспішніших молодих людей України.

Безумовно, Вакарчук є відомим музикантом, автором багатьох пісень популярної рок-групи «Океан Ельзи», але обмежитися тільки музичною стороною життя Святослава, особливо зважаючи на політичні події 2004—2005 рр., просто неможливо.

Колись, ще 2003 р., на запитання про його ставлення до політики Святослав відповів, що музикант або будь-яка творча людина має бути аполітичним і згадувати про політику має тільки в екстрених ситуаціях, коли йде мова про громадянський обов'язок. Тоді ж він пояснював, що рекламувати якусь політичну партію чи захищати якісь політичні інтереси не буде, тому що він не політик.

Але життя в Україні розвивалося так, що залишитись осторонь бурхливих подій, із якими була пов'язана передвиборча президентська кампанія, стало просто неможливо.

Восени 2004 р. «Океан Ельзи» бере участь у концертах на підтримку В. Ющенка. У жовтневому інтерв'ю тижневику «Дзеркало тижня» Славко говорить: «Не сприймайте наш вибір як якусь тимчасову корисливу дію. Ми справді хочемо добра цій країні. Ми не закликаємо до революційних дій – ми закликаємо до вдумливих дій. Дивіться, слухайте, аналізуйте, вірте власному досвіду».

У листопаді 2004 р. Вакарчука було призначено радником кандидата в президенти В. А. Ющенко з питань молодіжної політики. Пізніше, у найбільш напружені дні «помаранчевої революції», він увійшов до складу Комітету національного порятунку.

Святослав пояснив своє рішення взяти більш активну участь у виборчій кампанії усвідомленням значення активної позиції творчої молоді у важливий для країни момент. «Я думаю, що мій голос і голос чесних людей важливий для країни», – підкреслював він.

Він також сказав про те, що вирішив зайняти таку активну позицію після того, як побачив, що перший тур виборів президента пройшов не так, як прийнято в цивілізованих країнах.

Вакарчук та «Океан Ельзи» були на Майдані разом зі співгромадянами, які більше не хотіли жити в атмосфері брехні, фальсифікацій, корупції. Пісня «Вставай» сприймалася на Майдані як гімн небайдужих до свого майбуття.

Навесні 2005 р. новообраний президент В. А. Ющенко призначив Святослава Вакарчука своїм радником (на громадських засадах).

У березні 2005 р. на церемонії UBN Award-2004, яка заснована журналом «Ukrainian Britain» (видається українською діаспорою, «Океану Ельзи» вручили звання «Кращого гурту року». Після цього Вакарчук провів зі студентами Києво-Могилянської академії бесіду-дискусію на тему «Майбутнє України: гуманітарний вимір», що викликала у студентів справжній потік ідей та жвавий відгук.

Свого часу присвячений 10-річчю групи концертний тур «Океану Ельзи» по Росії, що був запланований на кінець 2004 р., через події «помаранчевої революції» не відбувся. Але навесні 2005-го це вдалося надолужити. Попри те, що офіційна влада та ЗМІ до революційних подій в Україні ставилися дуже негативно, московські шанувальники гурту та особисто Славка дуже радо зустріли їх у квітні 2005 р. Не щодня поряд із Кремлем, на головному концертному майданчику Москви (в ДЦКЗ «Росія») співає радник президента України!.. Спочатку зала зустріла музикантів досить стримано, але потім сталося те, що мало статися: зал піднявся, розмахуючи помаранчевими шарфами, руками та мобільними телефонами і потім практично не сідав до кінця концерту. Через дві години Святослав кинув свій бубон у танц-партер, у залі ввімкнули світло: революція здійснилася!..

Обіцяний Вакарчуком концерт та спілкування з мешканцями Донецька у квітні 2005 р. показали, що музика та громадянська позиція талановитої й чесної людини дійсно може розтопити будь-який лід неправди, зруйнувати міф про непримиренний антагонізм сходу та заходу.

Вернадський Володимир Іванович

(народ. 1863 р. – пом. 1945 р.)

Видатний учений-енциклопедист, природознавець, мінералог, кристалограф, геолог, хімік, історик і організатор науки, філософ, громадський діяч. Засновник геохімії, біогеохімії, радіогеології, творець навчання про біосферу і її еволюцію в ноосферу. Академік (з 1912р.), почесний член російських і західноєвропейських АН і різних товариств. Засновник і перший президент Всеукраїнської АН, організатор і директор Радіологічного інституту, Біогеохімічної лабораторії. Лауреат Сталінської премії (1943р.), нагороджений орденом Трудового Червоного Прапора (1943р.).

Автор понад 700 наукових праць і статей.

«Яка насолода “запитувати природу”, “випробувати її”! Який рій питань, думок, міркувань! Скільки причин для подиву, скільки відчуттів приємного при спробі досягнути своїм розумом, відтворити в собі ту роботу, яка тривала століття в нескінченних її галузях! І тут вона [людина] підводиться з порогу, із брудненьких тваринних стосунків... Тут вона розуміє, що зробила і що може зробити. Моя межа – пізнання всього можливого для людини тепер і відповідного його силам (і спеціально моїм) і часу. Я хочу, однак, збільшити хоч почасти запас відомостей, поліпшити хоч трохи стан людини». Ці слова з щоденника, гідні досвідченого філософа, належать 19-літньому Володимирові Вернадському. З юних років і до останніх днів життя він жив наукою, але не «зробився яким-небудь ученим пацюком», і діяльність найбільшого вченого ХХ ст. вплинула на світогляд багатьох людей. Академік О. Є. Ферсман так писав про свого вчителя і друга: «Десятиліттями, століттями будуть вивчатись і поглиблюва-

тися його геніальні ідеї, а в працях його – відкриватися нові сторінки, які служать джерелом нових шукань; багатьом дослідникам доведеться навчатися його гострої, наполегливої, викарбуваної, завжди геніальної, але творчої думки, не легкої для розуміння; молодому ж поколінню він завжди буде вчителем у науці і яскравим зразком плідно прожитого життя».

Народився Володимир 12 березня 1863 р. у Петербурзі в ліберальній родині Івана Васильовича Вернадського, який після закінчення філософського факультету Київського університету став його професором. Переїхавши потім до Москви, а пізніше до Петербурга, Іван Васильович займався аналізом економічних проблем і виданням економічних журналів, викладав політекономію в Московському і Петербурзькому університетах. Володимир був сином від його другого шлюбу з Ганною Петрівною Константинович, дочкою українського поміщика, яка була в молодості хоровою співачкою і педагогом з вокалу. А загалом, родові корені Вернадських ведуть у середину XVII століття, коли литовський шляхтич Верна воював проти Польщі на боці Богдана Хмельницького; пізніше його нащадки осіли в Києві.

Дитинство Володимир провів у Петербурзі, а потім у Харкові, де вступив до гімназії, а влітку з родиною виїжджав до численних і гостинних полтавських родичів. На все життя він зберіг прихильність до мови, історії і культури рідного краю, спеціально ними займався й у «Замітках з історії України» зараховував себе до «рідного племені українського». Найближче сімейне оточення сформувало культуру і громадські погляди юного Володимира. Особливу згадку по собі залишив старший зведений брат Микола, син рано померлої від туберкульозу першої дружини батька, чудової російської публіцистки Шигаєвої. Улюбленець родини, надзвичайно обдарований юний художник і поет, він був першим учителем хлопчика в читанні й письмі, привів його до скарбниці світової культури.

Із 13 років Володимир почав вести докладний щоденник, який виявив несподівані сторони його особистості. Так, з раннього дитинства він був наділений дивними якостями, що лякали його самого. Поряд зі спадкоємним лунатизмом у ньому виявилася здатність уві сні й наяву вступати в контакт з образами дорогих йому людей, причому в яскравій галюцинаторній формі. Але «через страх» (його власне пояснення в пізніх щоденниках) Володимир рішуче затамував у собі такого роду «містичні» рецептори, свідомо закривши для себе цю сферу: «Я щось зупинив у своїй природі. Іноді шкодую, що погасив, а не розвинув цю здатність... Твердо і ясно усвідомлюю, що якась сторона бачення мною в моїй особистості зупинена». Проте витиснуті здібності поверталися до нього в екстремальних ситуаціях. А свідоме самообмеження, гранична дисциплінованість і цілеспрямованість стали основою всього його наукового й особистого життя.

Після переїзду родини до Петербурга Володимир закінчив гімназію 1881 р. і вступив на природниче відділення фізико-математичного факультету Петербурзького університету, де під впливом видатного вченого В. В. Докучаєва зайнявся мінералогією і кристалографією. Проте його інтереси не обмежувалися цими вузькими галузями науки. Вернадський серйозно займався ґрунтознавством, фізичною географією, мерзлотознавством, природними водами, біологією, історією розвитку наукової думки, філософією, історією та літературою. Для читання художньої і наукової літератури він вивчив усі слов'янські мови, а також англійську, французьку, німецьку і багато інших мов, що допомагало йому в спілкуванні з іноземними вченими під час численних наукових відряджень до Європи.

Не залишався Володимир осторонь і від громадського життя. 1883 р. він став одним із засновників Студентського науково-літературного товариства і керував його науковою радою. Теплі стосунки і схожість поглядів (за винятком терору) зв'язували його з одним із членів товариства Олександром Ульяновим. Але близькими друзями Вернадського на все життя стали брати Ольденбурги, Корнілов, Гревс, Шаховський, Ушинський, Краснов. А до створеної ними групи з вивчення народної літератури увійшла і Наталя Єгорівна Старицька, яка 1886 р. стала його дружиною і дала йому щастя й ту підтримку, яких Володимир Іванович після смерті батька

не відчував від матері та молодших сестер, Ольги і Катерини. Вони прожили разом понад півстоліття, виховали двох дітей – Георгія (1887 р. н.) і Ніну (1898 р. н.), а тисячі листів, написаних відданим подружжям, стали свідченнями їхніх не згаслих з роками почуттів і цілковитого взаєморозуміння.

Після закінчення університету 1885 р. Вернадський залишився при ньому працівником мінералогічного кабінету і провадив активну науково-дослідну роботу в галузі мінералогії, кристалографії і суміжних наук. Замах на життя царя й арешт О. Ульянова (1887 р.) ледь не обірвали успішно розпочату кар'єру вченого. Щоб уникнути його звільнення, Вільне економічне товариство відправило Володимира Івановича досліджувати поклади фосфоритів у Смоленській губернії. А навесні 1888 р. університет відрядив його на стажування до видатного фахівця в галузі кристалографії П. Грота до Мюнхена, а в Париж – до Л. Ле Шательє і Ф. Фуке. Протягом двох років молодий учений працював у різних наукових установах Німеччини, Австрії, Італії і Франції і до того, чим цікавився, додав органічну та неорганічну хімію.

Відразу після повернення Вернадський був призначений керівником кафедри мінералогії фізико-математичного факультету Московського університету і разом з Докучаєвим займався ґрунтознавчими дослідженнями на Полтавщині. 1891 р. він уже приват-доцент, сім років по тому захищає докторську дисертацію «Явища ковзання кристалічної речовини» і стає професором мінералогії і кристалографії Московського університету. До цього періоду належать і його перші роботи з геохімії – нової науки, яку Вернадський розвинув із генетичної мінералогії, а також геологічні дослідження на Лівобережній Україні, у Польщі, на Уралі, у Криму. Лекції, великі наукові пошуки, робота над фундаментальними проблемами не віддалили вченого від громадського життя. Під час голоду 1895 р. він брав активну участь у кампанії зі збирання коштів для селян і був одним з організаторів і членів так званого «Притулкового братства». Протягом семи місяців разом із друзями й однодумцями Вернадський не покладаючи рук рятував селян від голодної смерті. У 90-х рр. він неодноразово обирався земським гласним Моршанського повіту Тамбовської губернії, де розташовувався сімейний маєток Вернадівка. Ця ж громадянська позиція змусила Володимира Івановича на знак протесту проти репресивної антистудентської політики Міністерства освіти і поліцейської сваволі піти у відставку разом з іншими професорами та викладачами, залишивши посаду помічника ректора.

Для Вернадського 1911 р. був ювілейним – 25-річчя наукової, педагогічної діяльності, а також сімейного життя. Учні підготували і випустили збірник своїх статей із присвятою вчителю, а палеонтолог Міссуна назвала на його честь відкриту нею діатому водорість. На той час син Георгій, історик за освітою, готувався стати професором історії. І того ж року Вернадський переїхав до Петербурга, де незабаром був обраний академіком і завідувачем мінералогічного відділення Геологічного музею. Йому доводилося постійно курсувати у справах між Петербургом і Москвою, але незважаючи на громадську завантаженість, щорічно в спеціальних журналах з'являлося по 10—15 його статей. Різноманітними були і маршрути наукових відряджень Вернадського: Скандинавія, Франція, Ірландія, Англія, Італія, Греція. А для студентів він організовував мінералогічні екскурсії на Урал.

Усвідомивши значення радіоактивних речовин як джерела енергії і засобу створення нових хімічних елементів, Вернадський активно взявся за практичну роботу з картування родовищ радіоактивних мінералів і збору зразків. Володимира Івановича вважають творцем радіогеології як самостійного наукового напрямку. Проблема радіоактивності він займався з 1908 р. Уже в червні 1911 р. ним була організована перша експедиція за радієм. Відкриття радіоактивних руд у Фергані, пошуки їх на Уралі й у Забайкаллі дозволили створити власну сировинну базу. Зібрані у Ферганській долині зразки досліджували в лабораторії, і з мінералу туюмуніту вперше був отриманий російський радій. 1909 р. зусиллями Вернадського було засновано Радієву комісію, у січні 1912 р. почала працювати перша в Росії радіохімічна лабораторія. Перша світова війна виявила необхідність створення сучасної мінерало-сировинної

бази. 1915 р. за ініціативою Вернадського була створена й очолена ним Комісія з вивчення природних продуктивних сил Росії (КППС), що пропрацювала до 1930 р. Вона об'єднала найвидатніших учених із 16 інститутів: геологів, хіміків і економістів. Уперше було відкрито боксити (Тихвинське родовище), дано оцінку залізним рудам Уралу, досліджено фосфорити Центральної Росії тощо.

Ще з 1912 р. Вернадські на літо приїздили в Україну, де придбали небагато землі в Шишаках під Полтавою і на високому лівому березі р. Псел побудували двоповерховий будинок. Саме тут із обрисів біогеохімії виник новий біосферний світогляд. Найістотніша корекція наукової картини світу, де донині не було місця життю, явилася вченому як осяяння влітку 1917 р., у природничій лабораторії в Шишаках. Власне, усе його вчення про живу речовину, біосферу, нові, впроваджені ним поняття-терміни, такі, як «всюдність» життя, тиск життя, його швидкість і згущення, були ним розроблені цього літа.

Дивно, як у цій низці наукових пошуків Володимир Іванович знаходив час активно брати участь у громадському житті Росії: входив до Земського і Конституційно-демократичного рухів, був одним із організаторів ліберальної партії конституційних демократів (кадетів) і беззмінним членом її Центрального комітету. У квітні 1906 р. він був запрошений до Державної ради від академічної курії (вийшов із Ради після розпуску Думи в липні 1906 р., знову ввійшов до її складу 1907 р.). 1907 р. працював у редакції кадетської газети «Новь». Свою діяльність у Державній раді відновив 1915 р., і останнім його актом стала телеграма царю в Ставку з пропозицією зректися престолу. Вернадський також очолював учений комітет при Міністерстві землеробства, Комісію з підготовки реформи вищої школи, а восени 1917 р. ввійшов до складу Тимчасового уряду як товариш міністра народної освіти, яким був його друг С. Ф. Ольденбург. На цій посаді він порушував питання про створення Академій наук Грузії, України і Сибіру.

Жовтневу революцію Володимир Іванович рішуче не сприйняв, оскільки вважав, що «соціалізм неминуче є ворогом свободи, культури, духу, науки», і «завжди боявся, що соціалізм дасть дисципліну казарми». Після приходу до влади більшовиків залишатися в Петрограді стало небезпечно, і Академія наук задовольнила його прохання про відрядження в південні райони країни через стан здоров'я (туберкульоз). Вернадський переїхав в Україну для продовження роботи з живою речовиною.

У травні 1918 р. при гетьмані П. Скоропадському він почав роботу з організації Всеукраїнської академії наук. Незважаючи на думку М. Грушевського і деяких його колег, що академія, яка створюється росіянами, не забезпечить суто національного українського характеру її діяльності, Вернадський 27 листопада 1919 р. провів перші загальні збори академіків. На його бік стали такі видатні вчені, як С. Тимошенко, А. Кримський, М. Петров, Д. Баталій, М. Кащенко, і Вернадський був одностайно обраний президентом Академії. Він був упевнений, що «справа зростання української культури є не тільки справою українців, але й росіян, що історичним фактом є спільне співжиття й участь українців у створенні російської культури за останні два сторіччя... І я так вірю в майбутнє української культури й української мови!... З плином часу в цих рамках, не ворожих російській культурі, українська мова й українська культура зростуть...». У той же час Вернадський не вірив у те, що незалежність українському народу можуть принести німецькі, австрійські чи інші іноземні багнети: «Враження від української влади знову ті ж самі – безсилля і бездарність... Вони відіграють сумну роль маріонеток, які привели у свою країну іноземців-поневолювачів».

Займався Володимир Іванович і формуванням академічної бібліотеки (нині – Центральна наукова бібліотека ім. В. Вернадського НАН України), намагаючись у хаосі, що почався, і калейдоскопічній зміні влади врятувати коштовні колекції книг і рукописів. І навіть після переходу влади до більшовиків у лютому 1919 р. він намагався налагодити роботу Академії. Наприкінці серпня Київ зайняли війська генерала Денікіна, який і чути нічого не хотів

про щось українське, і Академія була закрыта. Але коли до міста підійшла Червона Армія, Вернадський виїхав до Ростова, а потім перебрався в Крим. Він був запрошений на посаду професора мінералогії Таврійського університету в Сімферополі, де читав курс геохімії, а у вересні 1920 р. став його ректором. Вернадський зустрічався з П. Врангелем і просив його про сприяння університету. Незважаючи на убогість коштів, учений намагався налагодити мінералогічні і геохімічні дослідження. Володимир Іванович збирався емігрувати до Великої Британії, однак залишився за наполегливим проханням викладачів.

Швидше за все, Вернадський усе-таки виїхав би до Лондона, якби не зліг із висипним тифом, що ледь не забрав його життя. Цікавим є запис у щоденнику, зроблений Володимиром Івановичем у цей час. У ньому вчений розповідає про дивний стан, пережитий ним у напівмаренні, коли він «відчув у собі демона Сократа», сповнився усвідомленням справді епохального значення свого вчення, і більше того, як у фільмі, перед ним пройшли його можлива майбутня і головна справа життя – організація Інституту живої речовини. Йому навіть було дане знання граничного терміну земного буття.

З приходом більшовиків у Крим у січні 1921 р. Вернадський був звільнений з університету і мало не став жертвою червоного терору. Завдяки своєму учню М. Семашку, який став наркомом охорони здоров'я, Вернадський разом із родиною Ольденбурга окремим вагоном, причепленим до санітарного потяга, був відправлений до Петрограда. Але уникнути лиха не вдалося. У липні вчений був арештований чекістами у так званій «справі Таганцева». Припинення, бруд, переповнена камера й обвинувачення в шпигунстві. На подив охоронців, Вернадського було звільнено. Трохи пізніше з'ясувалося, що Карпинський і Ольденбург відправили телеграми Леніну і Луначарському. Семашко і помічник Леніна Кузьмін розпорядилися звільнити Вернадського з ув'язнення. Не чекаючи нових неприємностей, Володимир Іванович разом із дочкою вирушив на біостанцію поблизу Мурманська. Повернувся він до Петербурга восени і зайнявся разом з В. Хлопіним організацією Радіологічного інституту при Наркоматі освіти, очолив Комісію з історії науки, філософії і техніки, свою радіохімічну лабораторію і КППС, а також обійняв посаду завідувача метеоритного відділу Мінералогічного музею. Він завжди цікавився проблемами космосу. Наприкінці 1930-х рр. учений очолював Комітет з метеоритів і космічного пилу, і йому вдалося організувати експедицію Кулика в Сибір, на місце Тунгуського метеорита, що впав 1908 р.

Вернадський, обраний за свій внесок у науку професором Паризького університету (як, утім, і багатьох інших), прийняв його запрошення і на початку літа 1922 р. виїхав разом з дружиною і дочкою через Прагу (де залишилася вчитися дочка) до Парижа. Він читав лекції з геохімії і радіогеології в Сорбонні, випустив французькою мовою книгу «Геохімія» (в перекладі книга вийшла 1927 р. під назвою «Нариси геохімії»). Володимир Іванович працював у лабораторії М. Склодовської-Кюрі, а одержавши грант від фонду Розенталя, підготував звіт «Жива речовина в біосфері» і статтю «Автотрофність людства».

І хоча Вернадському пропонували залишитися у Франції, 1926 р. він повернувся до Ленінграда через наполегливу вимогу свого учня О. Ферсмана і президента Академії наук С. Ольденбурга, спонукуваний почуттям обов'язку «перекинути міст між старою російською культурою і пореволюційною». Володимир Іванович був переконаний, як і багато інших учених, які пішли на компроміс із радянською владою, у швидкому краху більшовиків і вважав своїм обов'язком зберегти те, що ще залишалося від вітчизняної науки і культури після більшовицького погрому. Наприкінці 1926 р. вийшла у світ його праця «Біосфера», і, слідом за цим, Вернадський заглибився у створення нової науки – науки про живу речовину, яку назвав біогеохімією. При КППСі він організував відділ живої речовини, а потім Біогеохімічну лабораторію (БІОГЕЛ) (1928 р.).

Проти біогеохімії з'являються розгромні статті. У Малій Радянській Енциклопедії, яка вийшла 1934 р., про Вернадського писалося: «За своїм світоглядом – прихильник ідеалістичної

філософії. У наукових працях проводить ідеї “нейтралізму” науки, виступає на захист релігії, містики, предковичності життя і “живої матерії” і ряду віталістичних і антиматеріалістичних концепцій, заперечуючи матеріалістичну діалектику». Багато хто, бачачи Вернадського на волі, дивувалися: як він уцілів у роки репресій? Ученого рятував колосальний практичний і теоретичний досвід у геології (у тому числі радіогеології), а надра – це валюта й оборона. І навіть у ті трагічні часи в нього знаходилися заступники. Гоніння Вернадський сприймав як «насильство над людською особистістю», «винятковий моральний і розумовий гніт». Він намагався, наскільки можливо, матеріально і морально допомагати засланим, виявляв велику особисту сміливість, протестуючи і клопочучи за них перед можновладцями.

Вернадський часто виїздив за кордон – до Німеччини, Чехословаччини, Франції, Англії й інших країн, читав лекції і працював у наукових центрах. Скрізь його приймали з повагою. Учення про біосферу мало хто розумів у повному обсязі, але багато хто відчував його перспективність. Починаючи з 1930 р. виїзди за кордон вимагали подолання все більших перешкод, однак відмовити вченому зі світовим ім'ям було неможливо. І, напевно, цей «кочовий» спосіб життя допоміг йому вижити. Останній раз він виїхав за кордон 1936 р. на лікування. Цей час Вернадський використовував для роботи над книгою «Наукова думка як планетне явище» (видана лише 1977 р.), у якій, прийнявши ідеї Е. Леруа, він упритул підійшов до створення вчення про ноосферу як логічного продовження генетичної мінералогії, біогеохімії, радіогеології, навчання про біосферу. Вчений вважав, що біосфера під впливом наукових досягнень і діяльності людини поступово переходить у новий стан – сферу розуму, або ноосферу. Останнім дослідженням ученого стала робота «Кілька слів про ноосферу» (1944 р.).

Надії на крах більшовиків поступово згасли, Академія підпала під «чищення» й «советизацію». Крок за кроком «стара російська культура» заміщала «новим варварством». Однак Вернадський не намагався виїхати за рубіж, хоча його запрошували син (професор кафедри історії Уельського університету) і дочка (лікар-психіатр, котра вийшла заміж за археолога Толля), які оселилися в США. Він продовжував наукову працю, що, відповідно до його поглядів, одна могла врятувати Росію. Дослідження вченого охоплювали все більш широке коло проблем природознавства: історію природних вод і значення важкої води, роль живих організмів у геохімічних процесах, синтез алюмосилікатів, геологічний час.

1934 р. Вернадські оселилися в Москві у зв'язку з переїздом Академії наук з Ленінграда в столицю. У червні 1940 р. Володимир Іванович одержав зі США, від сина Георгія, вирізку з газети, де повідомлялося про роботи над «ноюю ядерною енергією». Лист дуже схвилював ученого. Ще два десятиліття тому він порушував це питання, але не одержав на ці роботи ні копійки. Володимир Іванович один з небагатьох зрозумів значення того, що сталося, і вже в липні ініціював створення Комісії з проблем урану при Президії АН СРСР, фактично поклавши початок ядерному проекту в СРСР. Комісію, до якої увійшли І. Курчатов, С. Вавилов, Д. Щербаков, П. Капіца, очолював В. Хлопін.

З початком війни Вернадський із дружиною евакуювався разом з Академією наук у Борове (Казахстан). Тут протягом двох років він працював над своєю найбільшою, узагальнюючою працею «Хімічна будова біосфери Землі та її оточення». Задум роботи дотепер вражає своїм розмахом. Після смерті автора над цим рукописом працювала Шаховська, а після її смерті – Флоренський. З його передмовою і під його редакцією книга вийшла в 1965 р.

Повернувся Володимир Іванович до Москви лише наприкінці серпня 1943 р. Він склав хроніку свого життя, історію зародження та розвитку своїх ідей і практичних справ, немов свідомо готувався до відходу з життя. Але на нього чекало тяжке особисте випробування: 3 лютого 1944 р. раптово померла Наталя Єгорівна, з якою вони прожили як одна душа 56 років.

Вернадський починає працювати і над проектом інституту під Москвою, веде боротьбу з цензурою наукових журналів, сподіваючись на більшу свободу після війни. Цінного для країни фахівця влада «не кривдить» і до 80-річчя нагороджує Сталінською премією (200 тисяч кар-

бованців), половину якої він одразу ж передає на потреби оборони, і орденом Трудового Червоного Прапора за видатні заслуги в галузі науки і техніки і за розвиток геохімії та генетичної мінералогії.

Помер Володимир Іванович у Москві 6 січня 1945 р., від крововиливу в мозок. Він останнім із «Братства» залишив цей світ. У повному обсязі роботи вченого не публікувались аж до 1990-х рр. Але його праці та ідеї не втратили актуальності і практичного значення й у наші дні, тому що характерною рисою досліджень вченого є фундаментальність. З-понад 700 опублікованих праць 100 присвячено мінералогії, 70 – біогеохімії, 50 – геохімії, 43 – історії наук, 37 – організаційним питанням, 29 – кристалографії, 21 – радіогеології, 14 – ґрунтознавству, інші – різним проблемам науки. Багато ідей Вернадського виявились пророчими, хоча не знаходили розуміння в сучасників. Він передбачав глобальні екологічні проблеми, про можливість яких на початку ХХ ст. ніхто не замислювався: «У геологічній історії біосфери перед людиною відкривається величезне майбутнє, якщо вона зрозуміє це і не буде використовувати свій розум і свою працю на самознищення».

В. І. Вернадського справедливо називають Ломоносовим ХХ ст. за рідкісну здатність синтезувати, охоплюваність творчого генія. Великий натураліст-мислитель створив не лише цілий комплекс наук про Землю, але й залишив у спадщину нащадкам цілісне бачення світу і завдань людини розумної, провістивши майбутні шляхи його розвитку. Недарма говорили, що Вернадський в одній особі може представляти цілу академію. Тому цілком справедливо і природно виглядає вибух посмертної слави геніального вченого. Його ім'я носять: кратер на зворотній стороні Місяця, пік у басейні р. Підкам'яна Тунгуска, гора на о. Парамушир (Курильські острови), підлідні гори в Східній Антарктиді, підводний вулкан в Атлантичному океані, мінерал вернадит, діатомова водорість, копальня в районі озера Байкал, науково-дослідне судно НАНУ, українська наукова станція в Антарктиді. За видатні наукові праці в галузі мінералогії, геохімії і космохімії АН Росії і НАН України присуджуються премії ім. Вернадського. Академією наук Росії заснована золота медаль. 2000 р. на всеукраїнському шоу «Людина року» вченого назвали «Людиною століття»! І це справедливо, адже поставлене в молодості завдання – «приносити найактивнішу користь тим, хто його оточує», – Володимир Іванович виконав цілком.

Винниченко Володимир Кирилович

(народ. 1880 р. – пом. 1951 р.)

Письменник, драматург, публіцист, художник і громадсько-політичний діяч.

«Намічається шлях на Голгофу. Необхідно, щоб знову була мною випита чаша принижень, образ, тривоги і боротьби... Словом, я знову тікаю від тиші, спокою і самотності до непевності, занепокоєння і страждань...» – так писав Володимир Винниченко за кілька тижнів до своєї останньої поїздки в Україну 1920 р. Ця подорож поставила крапку в його політичній кар'єрі. Винниченко зрозумів, що вже нічого не зможе змінити в долі рідної країни та її знедоленого народу, служінню якому присвятив своє життя.

Володимир Кирилович Винниченко народився 12 липня 1880 р. у селі Веселий Кут Єлисаветградського повіту на Херсонщині (нині Кіровоградська область), у бідній селянській сім'ї. З раннього дитинства маленький Володимир відзначався спостережливістю і допитливим розумом, а в школі виявляв здібності до різних наук. Тому вчителі умовили його батьків продовжити освіту сина. Незважаючи на важку матеріальну ситуацію в родині, Володимир вступив до Єлисаветградської гімназії.

Тут він з особливою гостротою відчув усю несправедливість свого становища: учителі і учні вороже зустріли обдарованого, але бідно одягненого хлопчика зі смішною українською вимовою. Надалі він увесь час стикався з їхніми глузуваннями та презирством. Володимир чітко усвідомив, що світ поділений на багатих і бідних і ніколи між ними не буде порозуміння. Йому нав'язували думку, що доля одних – отримувати всі блага життя, нічого не роблячи, і

жити для власного задоволення, а інші мусять важко працювати і все одно не мають навіть найнеобхіднішого. Такий стан речей не влаштував Володимира, і він, як міг, висловлював свій протест: постійно бився з однокласниками і бив вікна у класних кімнатах. У старших класах Винниченко бере участь у революційних гуртках і пише поему революційного змісту, за яку дістає тиждень «карцеру», а через якийсь час його зовсім виключають з гімназії. Щоб якось заробити на життя і допомогти родині, Володимир наймається на роботу до багатого поміщика, у черговий раз стикаючись із несправедливим ставленням до простих трудівників і жорстокою експлуатацією.

1900 р. Володимир Винниченко екстерном складає іспити на атестат зрілості в Златопольській гімназії і вступає на юридичний факультет Київського університету. Однак уже на першому курсі його заарештовують як члена Революційної української партії (РУП) і виключають з навчального закладу. З цього моменту починається відлік активної революційної діяльності Винниченка, що тривав близько двадцяти років.

Винниченко-революціонер виявляє незвичайну наполегливість у досягненні своїх цілей. Здавалося, ніщо не може зломити його дух і похитнути впевненість у справедливості справи. Отримавши заборону на проживання в Києві, Володимир їде на Полтавщину, де продовжує вести роз'яснювальну роботу серед робітників і селян. Його забирають у солдати, але за допомогою друзів Винниченку вдається втекти з армії і переправитися за кордон. Кілька разів він нелегально перетинає кордон, привозячи на батьківщину заборонену літературу. В один із таких переходів, 1903 р., його затримали і судили військово-польовим судом за дезертирство, присудивши півтора року в'язниці. Покарання Винниченко мусив був відбувати в дисциплінарному батальйоні. Доведений до відчаю, він спробував покінчити життя самогубством, але його врятували і незабаром звільнили за амністією. Вийшовши на волю, Винниченко знову залишає межі країни, а 1905 р. повертається, щоб узяти участь у революції. Чудом звільнившись після чергового арешту, Винниченко їде за кордон. Подорожує Австрією, Францією, Швейцарією, Італією, усюди знайомиться з передовими людьми, які підтримують революційні настрої в Росії, передає на батьківщину листівки та книги.

Під час Лютневої революції 1917 р. Винниченко як авторитетний політик і досвідчений революціонер стає на чолі першого уряду Української Народної Республіки (УНР) – Генерального секретаріату Української Центральної Ради – і призначається Генеральним секретарем внутрішніх справ. Володимир Кирилович розробляє багато універсалів і декларацій, покликаних забезпечити ідею суверенності України у федеративному устрої майбутньої держави. Винниченко бере активну участь у переговорах із Тимчасовим урядом, у якого, проте, і в думках не було надавати Україні будь-яку незалежність, навіть у межах федерації з Росією.

У той бурхливий час, наповнений сподіваннями і важкою щоденною роботою, Винниченко записує у своєму «Щоденнику»: «О Господи, яка це жахливо важка річ – відродження національної державності. Як вона в історичній перспективі буде видаватися легкою, природною, і як важко, з якими нелюдськими зусиллями, хитрощами, з яким, іноді, розпачем, ненавистю і сміхом доводиться тягати ці камені державності і складати з них той будинок, у якому будуть із такими вигодами жити наші нащадки».

Але побудувати цей державний будинок тоді не вдалося. Зусиллями більшовиків узимку 1917—1918 рр. Українська Народна Республіка була повалена. Чимала провина в цьому і самого Винниченка, який на посаді голови Ради міністрів УНР виявився зовсім безпомічним у справах побудови держави. Ще більшою мірою ці недоліки виявилися в нього як у політичного діяча в часи Директорії.

Після поразки збройних сил Директорії Винниченко 1919 р. виїхав до Угорщини. У цей час його політичні симпатії почали схилятися до націонал-комунізму. Свою віру в ідею комунізму, яку Винниченко вважав «гармонією психічних і фізичних сил людини», він відобразив у тритомній мемуарно-публіцистичній праці «Відродження нації». Ще сподіваючись

на можливість знайти взаєморозуміння з більшовиками, Винниченко підтримав політику В. Леніна щодо створення Федерації радянських республік. У душі Володимира Кириловича знову зажеврила надія на те, що Україна отримає бажану суверенність. Але в умовах складної економічної і політичної ситуації в Росії Україна, як і раніше, залишалася своєрідним «придатком» головної республіки.

Згодом віра Винниченка в комунізм похитнулася. Він бачив зрадництво багатьох своїх соратників, їх невпевненість у власних силах і поглядах. Спостерігаючи за поведінкою деяких партійних діячів, Володимир Кирилович з тугою запитував: «Яка ж різниця між комуністом-комісаром і царським приставом?.. Де ж рівноправність, коли в соціалістичній Росії так само панує нерівність, коли в одного «кремлівський» пайок, а інший – голодний... коли один має все, а інший – нічого... У чому ж у такому разі є комунізм? У гарних словах? У парадах?..»

Винниченко здійснює останні спроби щось змінити в житті простих українських трудівників. Зустрічається з партійними керівниками, вносить свої пропозиції, які, проте, залишаються без уваги.

1920 р. він назавжди залишає Україну. Їде розчарований у справі всього свого життя, з болем у серці. Немов підбиваючи підсумки своєї політичної діяльності, Володимир Кирилович записує в «Щоденнику»: «Нехай український обиватель говорить і думає, що йому хочеться, я їду за кордон, обтрушую із себе всякий пил політики, обкладаюся книгами і занурююсь у своє сьогодення, єдину справу – літературу».

Перші твори Винниченка – поема «Гуляща» й оповідання «Народний діяч» – були написані ще 1901 р. А через деякий час на сторінках журналу «Київська старовина» з'явилася повість «Сила і краса». Тоді молодим автором зацікавилися багато відомих письменників і популярних видань. У творах «Біля машини», «Голота», «Суд», «Боротьба», «Темна сила», «Мнимий пан», «Честь», «Студент», «Салдатики!», «Федько-халамидник», «Великий Молох» Винниченко правдиво зображував життя пригноблених і гнівно викривав поневолювачів. Його перу також належали імпресіоністичні романи «Хочу!» і «Записки кирпатого Мефістофеля». Мова його розповідей, драм, повістей, комедій, статей і романів була настільки яскравою і своєрідною, а картини життя, створені автором, такими правдивими, що незабаром він став одним із найпопулярніших письменників України. Секрет Винниченка був простий: у своїх творах він розповідав про ті події, учасником яких найчастіше був сам.

Михайло Коцюбинський високо оцінював літературну діяльність Володимира Кириловича: «Кого в нас читають? Винниченка. Про кого навколо йдуть розмови, як тільки йдеться про літературу? Винниченка. Кого купують? Знову Винниченка».

Драматургія Винниченка просто полонила українську та російську сцени своєю злободенністю. Автор охоплював найгостріші соціально-політичні та моральні проблеми суспільства, не шкодуючи ні міщан, ні чиновників-«інтелігентів», ні багатеньких куркулів. Його п'єси «Щаблі життя», «Чужі люди», «Дисгармонія», «Базар», «Гріх», «Закон», «Чорна Пантера і Білий Ведмідь» і багато інших постійно були в репертуарі «Молодого театру» Леся Курбаса, Українського театру Садовського, нового драматичного театру ім. І. Я. Франка.

У роки еміграції Винниченко створив не менш популярні твори: соціально-фантастичний роман «Соняшна машина» (1928 р.) і роман-антиутопію «Лепрозорій» (1938 р.). В Україні його твори публікували до 1933 р. Але перебуваючи за кордоном, письменник не міг не думати про свою батьківщину і не цікавитися становищем людей. 1933 р. він пише відкритий лист Сталіну, в якому обвинувачує його в масовому терорі проти українського народу – голоді і репресіях. Доводить, що в радянській дійсності очевидним є «не будівництво соціалізму, а відновлення старої в'язниці народів». Партія відреагувала негайно: письменника назвали «старим вовком української контрреволюції», а його гонорари, що видавництва справно пересилали автору до Німеччини і Франції, конфіскували. Звичайно, видання книг «ворога народу» було припинено.

Володимир Кирилович, не маючи ніяких ілюзій, розумів, що від розстрілу його врятувало тільки проживання поза сферою впливу Сталіна і що шлях на батьківщину закритий до падіння режиму «батька всіх народів». Письменник дуже болісно переживав розлуку з Україною і загибель усіх своїх надій. У його житті залишалася лише творчість і рішення пекучих проблем, яких ставало все більше і більше.

1934 р. він разом із дружиною Розалією купує невеликий будиночок з ділянкою поблизу французького містечка Мутен, заводить сад, город. Володимир Кирилович дуже багато займається фізичною працею, але намагається щодня по декілька годин віддавати літературі та живопису. За допомогою образотворчого мистецтва Винниченко намагається досягти гармонії із собою і природою. Про його картини критик М. Келлер писала: «Незважаючи на суто трагічний зміст його композиційних полотен, уся художня творчість Винниченка виявляє глибоку любов до життя і якусь радість, легкість і подяку за те, що він може передавати душу кожної своєї моделі, навіть якщо це квітка чи камінь».

Найскладнішими стали для письменника роки фашистської окупації Франції. Винниченко категорично відмовився співробітничати з нацистами, за що був арештований і відправлений до концтабору. Але через якийсь час його відпустили. Дивом фашисти не довідалися про те, що напередодні війни Винниченко попереджав Сталіна про небезпеку, що насувається. У своєму «Відкритому листі Сталіну і членам Політбюро» Володимир Кирилович підкреслював: «Усе лихо, одним словом, у Німеччині. Та й не стільки в Німеччині, у німецькому народі, як у Гітлері, який силоміць захопив владу над цим народом і терором нав'язує йому свої психологічні настрої та прагнення».

В останні роки життя Володимир Кирилович продовжував активну творчу і громадську діяльність, брав участь у роботі багатьох проукраїнських організацій і, як і раніше, відстоював ідею української державності. Знайшла вона своє відображення і в останньому літературному творі письменника – політичному романі «Слово за тобою, Сталіне». Написаний 1950 р., він був виданий в Україні тільки 1989 р.

Володимир Винниченко помер 6 березня 1951 р. у Франції, так і не побачивши перед смертю Батьківщину.

Постать Винниченка по праву є однією з видатних в історії політики і культури України ХХ століття. Усе життя цієї видатної людини, повне злетів і падінь, радості творчості і катастрофи надій, було підпорядковане одній-єдиній меті – служінню Батьківщині. І де б не був Винниченко – у в'язниці, заслання чи еміграції, – він завжди думав про Україну. Таким він і залишився в пам'яті свого народу.

Віктюк Роман Григорович

(народ. 1936 р.)

Відомий театральний режисер, який здійснив понад 120 постановок. Володар театральної премії «Maratea» Центру європейської драматургії (1991р.), премії «Київська Пектораль» і премії Спілки театральних діячів України «Тріумф». Єдиний із режисерів іноземного походження, нагороджений міжнародною премією Інституту італійської драми за краще втілення сучасної драматургії (1997р.). Засновник власного театру «Театр Романа Віктюка» (1991р.). Включений до списку «100 осіб сторіччя України».

Романом Віктюком уже давно завойована слава найскандальнішого, епатажного і безстрашного режисера. Про його спектаклі, як і про нього самого – мандрівного генія і світського лева, – сказано й написано стільки, що здається, до цього вже нічого додати. Але цей «порушник громадського спокою» й донині є не лише «найсоліднішою мішенню для сарказму критиків», але й «найбажанішою здобиччю для всюдисущих “акул пера”». Журналісти дотепер намагаються з'ясувати, який же він насправді – цей театральний хуліган Роман Віктюк? У які ігри на сцені й у житті він грає? Сам режисер думає, що намагатися «визначати такі речі безглуздо»: «Наша душа подорожує в різних утіленнях, і осмислити себе в кожному з них неможливо. Я – Скорпіон і Пацюк, виходить, на мені печатка сили і лідерства. Хочу я чи ні – позбутися цього не можу. Лідером я був з дитинства, що проминуло у львівському дворі, де я навчився розуміти ідиш, говорив польською мовою, українською». Іноді Віктюк говорить про те, що він так і залишився дитиною – маленьким хлопчиком, якому дуже хотілося навчи-

тися літати, як птахи. У дитинстві, наслідуючи їх, він не раз намагався злетіти в небо. «...Я прив'язував до рук два віники, залазив на високе дерево і стрибав, намагаючись злетіти, але завжди невдало, – розповідає режисер. – Такими дітьми залишаються ті, хто покликаний служити театру і мистецтву. Я думаю, що театр почався тоді, коли людина, побачивши вогонь багаття і політ птахів, інстинктивно намагалася наслідувати природу. Змахами крил я й тепер намагаюся достукатися до сердець глядачів. Змах – крик, змах – біль, змах – спектакль».

Про свій перший прихід до театру Віктюк говорить, що це трапилося ще до його народження: «Коли я був в утробі матері, вона пішла до Львівського оперного театру слухати «Травіату». Почувши музику, я почав так битись і вириватися в цей світ, що мама змушена була піти з театру». «Він відбивав ритм ніжками по моїх ребрах!» – пояснювала вона. «Я народився 28 жовтня 1936 року». Що ж стосується його подальшої біографії, яка навіть для досвідчених журналістів залишається загадковою, то на це питання Віктюк неодмінно відповідає: «...у мене там усе любов, любов, любов...»

Життя Романа Григоровича неможливо розділити на життя в театрі і поза ним. Творчість – єдиний сенс його існування: «За стінами театру я ніяк не живу. Я з ранку до ночі то в одному храмі, то в іншому – то за кордоном ставлю щось, то тут. Іноді знаходжу час послухати музику – от єдине захоплення. Іншого порятунку немає».

На театральні підмостки Віктюк уперше вийшов ще 13-літнім хлопчиськом, коли почав займатися в драмгуртку при Львівському палаці піонерів. Свій перший спектакль він поставив у рідному дворі, зібравши сусідських хлопців. «Це була опера “Пікова дама”, – згадує режисер. – Без слуху, без освіти, я створював свою власну казку. Напевно, вже в цих перших дитячих опусах виявилася моя пристрасть до режисури. І при цьому в мені ввесь час щось бунтувало проти існування в масі. Я відчував, що зобов'язаний був якось вивернутися з колективного середовища і стати першим».

Здійснення честолюбних задумів юний Віктюк почав із того, що після школи виїхав до Москви і вступив на акторське відділення Державного інституту театрального мистецтва. На випускних іспитах він єдиний із усього курсу дістав «п'ять із плюсом» за майстерність. Енергія і талант нестримно виривалися назовні, і здавалося, все можливо, все під силу. Закінчивши навчання 1956 р., Роман Віктюк повернувся до рідного Львова. Працюючи в місцевому ТЮГові, він поставив спектаклі «Усе це не так просто», «Фабричне дівчисько», «Місто без кохання», «Дон Жуан». Уже перші постановки молодого режисера вирізнялися «нетиповим» трактуванням. Це сьогодні загально визнано, що говорити про відповідність спектаклів Віктюка оригіналу складно, адже Роман Григорович завжди виступає як єдиний автор своїх творів, а в ті роки його творча сміливість викликала нерозуміння і ворожість.

Пропрацювавши у Львові 10 років, Віктюк виїхав із рідного міста, як виявилось, назавжди, і спочатку перебрався до Києва. Працював у ТЮГу, викладав у студії при Театрі імені І. Франка. Але педагогічна діяльність Віктюка у столиці тривала недовго. Режисер, якому влада приписувала то націоналізм, то російський ухил – «узагалі, все що завгодно, аби позбутися», – був відсторонений від роботи в студії. Незабаром Віктюк зовсім виїхав з України й оселився в Калініні (нині Твер), де дістав посаду головного режисера Театру Ленінського комсомолу. Але ні вигнанцем, ні емігрантом Віктюк себе ніколи не вважав і не вважає, говорячи про свій від'їзд так: «Я просто виїхав. Мене ніхто не виганяв. Я ставив усе, що хотів. Наприклад, “До побачення, хлопчики” Бориса Балтера чи Володіна “Фабричне дівчисько”. Те, що я ставив, в Україні ніколи не ставилось, оскільки вважалось антирадянщиною». Нині Віктюк не прагне повернутися на батьківщину: «...Ступи я ногою на цю землю, виник би неймовірний конфлікт, і мені знову б довелося виїхати. Оскільки, і я в цьому глибоко переконаний, був би неминучий конфлікт між театром, що я б запропонував, і загальним театральним кліматом в Україні. Тому я віддаю перевагу позиції на відстані. Я багато чого пережив і гадаю, що правильна позиція – це громадянин світу. Вона найкраща. Потрібно сидіти у своєму окопі та іноді визирати звідти».

Приїхавши до рідного Львова зі своїм скандальним проектом «Давайте займемося сексом!», Віктюк переконався, що в театральному житті рідного міста мало що змінилося з радянських часів. Міська влада заборонила показ його спектаклю і не скасувала рішення навіть тоді, коли Віктюк запропонував злегка змінити назву, яка шокує консервативну публіку. Пізніше режисер сказав про це: «Мене дивує, що мене так радо приймають у всіх куточках світу, і лише у Львові, у моєму рідному місті, як у радянські часи, так і тепер, мене не визнають».

Проте Віктюк пообіцяв, що він обов'язково приїде до Львова знову і покаже глядачам і «Давайте займемося сексом!», й інші свої роботи. Узагалі, в Україні він буває дуже часто: з радістю привозить свої спектаклі на батьківщину. «Я вважаю, що необхідно пам'ятати про ту землю, звідки ти вийшов, тому що в ній – твоя сила. Ці речі дуже прості й дуже правдиві. І, напевно, щирі», – говорить режисер.

Невдачі, провали, тяжкі хвилини розчарування і невдоволеності, поневіряння по театрах і БК – у житті Віктюка всього цього було з верхом. Але були й друзі, однодумці, а також непохитна віра у своє покликання. Після чергової невдачі він знову шукав і знаходив вихід.

Одна з найважливіших якостей характеру Віктюка – те, що й у життєвих перипетіях він залишається творчою особистістю. Кожну ситуацію режисер обіграє – начебто вигадує і ставить свої маленькі спектаклі. Коли закрили театр у Калініні і не допомогло заступництво А. Кончаловського й А. Тарковського, Віктюк від імені чиновника з міністерства культури призначив себе головним режисером у Російському драматичному театрі Вільнюса. Про цей дивний факт своєї біографії режисер охоче розповідає журналістам: «Я вмів дзвонити з автомата, коли кидаєш дві монетки по 15 копійок і говориш скільки захочеш. Знаючи прізвище начальника з міністерства культури, який завідував Прибалтикою, я під його ім'ям телефонував у російські театри Риги, Вільнюса і Таллінна. У Вільнюсі не було головного режисера...».

Унікальне чуття Віктюка на літературу виявилось ще в шістдесяті: працюючи в Калініні, він розгледів нікому не відомого тоді О. В. Вампілова і першим поставив його п'єси «Побачення в передмісті» й «Качине полювання». Почавши 1971 р. працювати у Вільнюсі, Віктюк знову ставить спектакль за Вампіловим «Минулого літа в Чулимську», а також здійснює цілий ряд постановок – «Марія Стюарт» Ф. Шіллера, «Валентин і Валентина» М. Рощина, «Зустрічі і прощання», «Продавець дощу» і багато інших. Прийшов глядацький успіх, про режисера заговорили критики, але офіційне визнання його творчості було важким. Спектакль «Уроки музики» за Л. С Петрушевською, поставлений Віктюком 1978 р. у Студентському театрі МДУ, було заборонено. 1975 р., уже оселившись у Москві, у Театрі ім. Моссовета він поставив «Вечірнє світло» О. Арбузова, 1977 р. – «Царське полювання» Л. Зоріна; у МХАТі – спектаклі «Чоловік і дружина знімуть кімнату» М. Рощина (1976 р.), «Татуйована троянда» Т. Вільямса (1982 р.).

Усі його постановки – і давні, і зовсім нові – це певне таїнство, дійство, у якому важко провести межу між реальністю та ілюзією. Кожен його спектакль – це вибух, феєрверк, фонтан емоцій. Це виклик буденності, яку так не любить Віктюк. Недарма про режисера говорять, що «він – дитя парадоксів, яке вміє із задоволенням шокувати публіку вибором і трактуванням п'єс». Над чим би Віктюк не працював, він підкоряє все, що відбувається на сцені, своїй волі й логіці, створюючи підвладну лише йому стихію. Наймогутніша енергетика, якою він заражає своїх акторів, передається під час спектаклів і глядачеві. Костюми й декорації з найхімерніших дитячих снів, речі-символи, красива – «то пряна, то нудотна, то пронизлива» – музика і, безумовно, повнокровна гра акторів – усе це переносить глядача у світ нестримної фантазії, яка визнає тільки закони мистецтва. У його спектаклях пластика, магія безупинного руху стоять на першому місці, вони виразніші, ніж слова. Віктюк – це людина-жест! Його володіння формою різоче. «Важливо не що, а як», – говорить Майстер і кожним своїм спектаклем доводить це. Для нього важливі не статичні пози, а жести, рух, спрямований зі сцени до публіки.

А глядачеві та його здатності по-дитячому вступати в Гру, без якої Театр мертвий, Маестро завжди довіряє.

Віктюк – справжній працелюб. Мабуть, жоден «нормальний» режисер не працював і не працює стільки: репетиції по десять годин на добу, по дві прем'єри на сезон плюс робота за кордоном. Поки не було власної сцени, інші театри охоче надавали йому свої, яким «мандрівний, бездомний» режисер дарував аншлаги, відкриваючи нових, нікому не відомих зірок і «розутілюючи» старих. Два найскандальніші спектаклі Віктюка, що зробили його по-справжньому знаменитим, – «Служниці» і «М. Баттерфляй» – були майже одностайно «з'їдені» пресою, що побачила в них, головним чином, «яскраву блакитну обгортку, розгорнути яку не могли – так і проковтнули з фольгою і папірцем».

Віктюка часто називають «революціонером еротичного театру», і сам він цілком погоджується з цим визначенням. «Секс – головна тема мого театру, у якому жоден спектакль без цього не обходиться, – говорив він. – Зараз вийшла моя нова прем'єра під назвою “Давай займемося сексом!” – із знаком оклику наприкінці. Саме сексом, а не любов'ю – це, на щастя, різні поняття. А потім буду робити спектакль з О. Образцового та І. Соколовою “Не стріляйте в маму”. Це сумна італійська п'єса: щоб уберегти своїх 17-літніх синів від спокус життя, дві мами закохують у себе дітей одна одною. І героїня Образцової завагітніє від сина своєї подруги...».

Що стосується власних любовних стосунків, то Віктюк стверджує, що ніколи не поєднує творчість і особисте життя, вважаючи близькі стосунки з партнерами по сцені неможливими. «Я взагалі переконаний, незалежно від чоловічого чи жіночого партнерства: щойно у творчості переходиш тілесний рубікон – мистецтво закінчується. Геніальне виникає тільки тоді, коли є дистанція таємниці. Завжди взаємопроникнення всіх цих струмів має бути на рівні духовному. Насититися тілом, відкрити через нього людину простіше. Але тоді дистанція між двома душами – статевий орган. Чоловічий... У житті ж, коли людина іде з твого творчого поля, – будь ласка. Інакше – ніяк. Кожен артист – грань твоєї душі, її відблиск. Існує взаємопроникнення, коли світіння не мусить зникати з роками. Не один раз режисер як споживач користується актора як товар – і вбиває цим артиста, уживши його і творчо, і фізично».

Навколо особистого життя Романа Віктюка завжди було безліч чуток і пліток. Особливий інтерес у публіки і преси викликає його давнє одруження з працівницею «Мосфільму», про що він розповів в одному з інтерв'ю: «Я був одружений лише один раз. Мені багато не треба. Цього вистачило, щоб осягти всю цю премудрість. І скільки б не говорили великі про те, що самотність – це не тільки доля, а єдине можливе існування творця, у це ніхто не вірить. Тому що кожен має пройти цей шлях сам».

Із приходом перебудови Віктюку пропонували очолити один із московських театрів, але він не захотів: «Там мене поневолили б. Атак я – “кішка, що гуляє сама по собі”. Я відмовився від усіх пропозицій, і мені дозволили створити свій приватний театр із певними державними вливаннями». Організований ще 1991 р. театр Віктюка тривалий час не мав свого приміщення. Тепер у розпорядженні колективу власний будинок – колишній БК у Сокольниках. Театр одержує державну дотацію лише на приміщення, решту грошей – на майбутні постановки, на рекламу, на гонорари – він заробляє сам. Віктюк пишається тим, що його актори мають не тільки пристойну зарплату, але й гонорари за кожен спектакль. «Наприклад, Аліса Фрейндліх, коли грає в нас, одержує суму, яку в себе в театрі, в Петербурзі, може одержати, напевно, за півроку роботи, – говорить він. – Звичайно, не в усіх така велика сума – тільки в зірок».

Віктюк пишається тими, з ким він працює: «Зараз у мене з'явилася трупа, що сповідує ту віру, яка мені близька, і робить на сцені те, що, як мені здається, потрібне сучасному театру». За словами самого режисера, актори для нього – це, насамперед, улюблені діти. Не випадково Роман Григорович звертається до них дуже ласкаво, на український манер – «сину» і «доцю». Дуже часто на репетиціях на їх адресу звучать його палкі слова: «Блиск, діти!», «Браво!».

«Біс!». Правда, з такою ж безпосередністю й емоційністю Віктюк використовує і ненормативну лексику, але ніхто з акторів – ні новачки, ні зірки – не ображається на метра. Сам він розповідає про це так: «Обматюкаю, а через секунду перший кричу: “Бравісимо!” Репетую, бігаю по залу, лаюся, хвалю, а за всім цим єдина мета – розкріпачити актора, стати тим дзеркалом, у якому він побачить самого себе».

Зі своїми акторами режисер говорить особливою, «віктюківською» мовою, де цілі фрази замінює якийсь звук чи натяк. Для нього репетиція – це сімейний збір, де звучать вирази, зрозумілі лише рідним. «Навіть коли я приїжджаю до Америки, мені не потрібно довго чекати перекладача, хоча я зовсім не знаю англійської. Жартуючи, граючи, я домовляюся з акторами, і вони засвоюють кілька слів, що мені близькі: “чичирка” – це якесь чоловіче начало, “манюрка” – жіноче начало, “хедзелка” – щось близьке до сексуальних мотивів, і ще ціла низка термінів. Актори моментально звикають до цих слів – і легко спілкуватися. Хіба не симпатичні слова? Гра, пустощі мають бути в усьому».

І все-таки актори для нього – це не лише діти, але й творчі однодумці, і в їхньому виборі Віктюк практично ніколи не помиляється. Алла Демидова сказала одного разу, що в Романі Григоровичі є відчуття влади, але не більше, ніж потрібно для режисера. Розраховуючи на індивідуальність актора, Віктюк будує майже весь свій репертуар: «Двоє на гойдалці» ставилися винятково під Наталю Макарову, балерину, яку нескінченно цінить майстер, «Манон Леско» на телебаченні – у розрахунку на Маргариту Терехову. Хто тільки не грав у нього в спектаклях! І Аліса Фрейндліх, і Лія Ахеджакова, і Ада Роговцева, і Людмила Максакова, і Сергій Маковецький, і багато-багато інших.

Уже маючи власний театр, що об'єднав артистів із різних театрів, близьких режисеру своїм світоглядом, Віктюк повторив із новими виконавцями свої колишні роботи: «Служниці», «Наш Декамерон ХХІ», «М. Баттерфляй», «Рогатка», а також поставив «Двох на гойдалці», «Лоліту» і «Саломею».

Тривалий час у Віктюка не було навіть власної квартири, хоча він був уже знаменитий, а його спектаклі йшли у МХАТі й «Сучаснику», театрах імені Моссовета й Вахтангова, на Таганці, в інших містах і країнах. «Викладаючи чотири роки в естрадно-цирковому училищі, я жив у Москві без прописки, і поки мене не оселили в гуртожитку Театру Моссовета, я був зовсім безправною людиною», – згадує режисер. Тепер він живе у величезній квартирі на Тверській, що була квартирою Василя Сталіна. За словами самого Віктюка, – це «найбільший абсурд, який можна придумати»: «Ніяк не можу позбутися відчуття, що з цієї квартири, хоч і приватизованої, мене рано чи пізно виселять. Тільки уявіть собі: живу в першому будинку біля Кремля. Жаж! Я вже й планування в цій квартирі переробив, але все одно відчуття того, що я там перебуваю випадково, живе в мені категорично».

Ця «сталінська спадщина», а також багатотисячна (!) колекція музичних компакт-дисків породили чималу кількість чуток. Цю колекцію режисер вважає головним своїм багатством. Він привозить музику з усього світу, замовляючи в найвідоміших студіях усе нове, що тільки з'являється. Прославився Віктюк і палкою любов'ю до страшенно дорогих піджаків, які купує переважно у Версаче і Джанфранко Ферре. Коли йому хочеться чергову річ «від кутюр» вартістю в кілька тисяч доларів, він завжди повторює улюблену фразу: «Невже це тільки не заслужило оцю річ?» «От скажеш собі цю фразу про тільки, і воно відразу ж шепоче: бери, бери, бери, нікого не слухай! – зізнається режисер. – І ти негайно розумієш, що змова відбулася».

Важко повірити, що Віктюку майже сімдесят. Говорять, не годиться він для ювілеїв і вшанувань – «солідності» не вистачає. Зате годиться, щоб ставити спектаклі, збирати повні зали і піднімати їх у десятихвилинній овації. Віктюк не старіє, не кидає хуліганських звичок і не відмовляється від істини лише тому, що вона банальна. «Громадянин світу», затребуваний не тільки в Росії, але й у багатьох інших країнах, він кометою спалахує то в одному театрі, то в іншому, то на телебаченні, то на протилежному кінці світу. Де він зараз? В Ізраїлі, у

США, в Італії, а може, десь зовсім поруч – виношує черговий блискучий задум. Невтримний, незбагнений, «вічний мандрівник і фантазер» – Роман Григорович Віктюк.

Володимир Великий

(народ.? – пом. 1015 р.)

Великий князь Київський, хреститель Русі.

«Подиву варте те, скільки добра зробив він Руській землі», – писав автор «Повісті временних літ» про князя Володимира Святославича. І справді, час його князювання – це розквіт давньоруської держави, зміцнення її міжнародного становища. При ньому розвивалися землеробство і ремесла, почала розвиватися й руська культура. Володимир заснував на Русі перші школи для дітей київської знаті, при церквах і монастирях почали збирати бібліотеки, з'явилися кам'яні будівлі. А прийняття християнства стало справжнім переворотом, що оновив Київську Русь і зміцнив центральну владу князя. Християнство принесло нову мораль і культуру і дало можливість руській державі на рівних увійти до числа найбільших і найвпливовіших країн Європи.

Володимир був незаконнонародженим сином войовничого Святослава, київського князя, який почав похід на хозар і на зворотному шляху з Болгарії в Русь був убитий печенігами. Матір'ю Володимира, згідно з літописом, була ключниця княгині Ольги Малуша. Її походження залишається загадкою. За версією академіка А. Шахматова й історика Д. Прозоровського, вона доводилася дочкою древлянському князеві Малу, який був причетний до смерті Ігоря і згодом сватався до Ольги. У світлі цієї гіпотези стає зрозумілим той факт, що, будучи рабинею, Малуша зуміла досягти такої значної посади при князівському дворі, як ключниця, тобто хазяйка ключів від усіх комор і начальниця над слугами. Імовірно, Ольга була незадово-

лена любов'ю сина до рабині, нехай навіть і знатного походження, тому й вислала Малушу в село Будутине, де в неї й народився син. Малолітній Володимир виховувався при дворі Ольги, під наглядом свого дядька Добрині. У сім років батько посадив Володимира намісником Великого Новгорода, де він провів близько восьми років, навчаючись тонкощів управління.

Після смерті Святослава між його дітьми почалася міжусобиця. Старший син Ярополк, посаджений на князювання в Києві, обурився через те, що брат Олег не виявляє йому належної поваги і не надсилає данину. 977 р. Ярополк пішов на брата війною і вбив його. У древлянській землі було посаджено намісника київського князя. Довідавшись про вбивство Олега, Володимир, як стверджує Нестор Літописець, злякався і втік до Скандинавії, а Ярополк заволодів і новгородським князівством. Проте за рік Володимир, найнявши за морем дружину і, ймовірно, пообіцявши воїнам багату поживу, повернувся до Новгорода, вигнав намісників Ярополка і наказав їм передати господареві: «Володимир іде на тебе, готуйся до бою з ним». Новгородський князь зібрався воювати з Ярополком, спираючись на союз з полоцьким князем Рогволодом. На це ж розраховував і його брат. І кожен із суперників намагався для зміцнення союзу посватати половецьку князівну Рогнеду. У цій справі поталанило Ярополку – законному київському князю, а Володимирові відмовили в досить образливій формі, що прискорило розв'язку конфлікту. Володимир блискавично зібрав військо і негайно рушив на Полоцьк. Напад був несподіваним для Рогволда. У результаті полоцький князь і його дружина були вбиті, а Рогнеду Володимир взяв за дружину, таким чином позбавивши Полоцьку землю самостійності і навіть автономії в складі утворюваної давньоруської держави. Згодом від цього варварського шлюбу у Володимира народилося шестеро дітей.

Підкоривши Полоцьк, молодший Святославич потім заволодів Києвом і розправився з Ярополком. Тепер ніщо не заважало йому сісти на престол. Сходження на князівський престол Володимира в столиці Русі, згідно з Іаковом Мніхом, відбулося 14 червня 978 р. У той час феодалізм у східних слов'ян лише зароджувався, активізувалося формування класів і посилилася соціальна поляризація. Держава перетворювалася на ранньофеодальну монархію з іще недосконалим механізмом примусу. Тому часто єдність величезної території трималася виключно на особистому авторитеті князя. Першим одноосібним правителем Руської землі літописець називає Ярополка, а Володимир іще більше посилив авторитарність князівської влади.

Сівши на престол у Києві, Володимир перш за все вирішив позбутися варязьких найманців, за допомогою яких захопив владу. Справа в тому, що варяги, повіривши у свою незмінність, повелися вкрай нахабно. Вони зажадали від Володимира накласти на киян данину на свою користь – по дві гривні з людини (1 гривня = 204,7 г срібла). Але Володимир зумів відправити варягів до Візантії і лише незначну їх частину ввів у ряди своїх дружинників. До візантійського імператора він направив послів із такими словами: «Ось ідуть до тебе варяги, не зважуйся тримати їх у столиці, інакше принесуть тобі стільки зла, скільки й мені, розсели їх по різних місцях, а сюди жодного не пускай».

Звільнившись у такий спосіб від варягів, Володимир у своїй зовнішній і внутрішній політиці став спиратися на дружину, що складалася переважно з русичів. Літописи зображують великого князя ідеальним дружинним командиром: «Володимир любив дружину і з нею радився про устрій і порядки землі і про війни». І такий стан речей був характерний для багатьох монархій Європи, що зароджувались. Адже родоплемінні пережитки були ще сильні, та й клас великих феодалів формувався, в основному, з тих же дружинників.

Свою державну діяльність молодий князь, як і його попередники, почав із приєднання до Києва східнослов'янських союзів племен, які або ще не ввійшли до складу держави, або відпали через смерть попереднього київського князя. Першою воєнною акцією Володимира став похід проти тулібів і хорватів 981 р. Їх тоді остаточно ввели до складу Київської Русі. Потім було придушено повстання в'ятичів і радимичів у 982—984 рр. Водночас були завойовані Закарпатська Русь і Тмутаракань. Під час правління Володимира всі основні східносло-

в'янські союзи племен було включено до складу держави. Процес утворення Київської Русі практично завершився. Кордони країни, в основному, збігалися з етнічними кордонами східнослов'янської спільноти. На сході Київська Русь досягла межиріччя Оки й Волги, на заході – Дністра, Карпат, Західного Бугу, Німану і Західної Двіни, на півночі – Чудського, Ладозького і Онезького озер, на півдні – Дону, Росі, Сули і Південного Бугу.

Закінчивши збирання земель, видатний політик і адміністратор Володимир здійснив ряд реформ: адміністративну, військову, судову і релігійну. У період проведення адміністративної реформи з метою зміцнення центральної влади київського князя Володимир роздав удільні землі в управління своїм дванадцятьом синам. Таким чином ліквідувалася автономність удільних князівств і влада племінних князків. Причому намісники розсилалися Володимиром у ті міста, що стояли на окраїнах Руської землі і вимагали захисту від зовнішніх ворогів, – Тмутаракань, Муром, Ростов, Новгород, Псков, Полоцьк, Володимир-Волинський. Великий київський князь міг усувати намісників за власним розсудом, запобігаючи можливості перетворення їх на удільних князів.

Для запобігання конфліктам і зближення з місцевою адміністрацією і боярами Володимир влаштував у Києві так звані «Володимирівські бенкети» – бенкети, куди запрошувалися дружинники, бояри, знатні городяни і представники різних земель. Ці бенкети були своєрідними зборами, де проводилися консультації і приймалися важливі рішення.

Разом з адміністративною була проведена і судова реформа. Володимир Святославич хотів розділити «єпископський» і міський суди, розробивши закони, що регулювали відносини в суспільстві на основі звичайного усного права. Звід законів, названий «Статутом Земляним», був спрямований на зміцнення влади феодалів над общинниками-данниками, сприяв розвитку вотчинного господарства на землях, що перейшли під владу князя, і згодом ліг в основу першого письмового зводу давньоруського законодавства – «Руської правди» Ярослава.

Військова реформа Володимира замінила племінну організацію війська на феодальну, коли власники земельних наділів із прикріпленими до них селянами були зобов'язані виступати в похід у повному бойовому озброєнні на першу вимогу князя.

А воювати тоді доводилося багато. Протягом майже всього свого правління Володимир вів запеклу боротьбу з печенізькими ханами, орди яких кочували в Північному Причорномор'ї. Печеніги постійно робили набіги на південноруські землі, витолочували посіви, грабували й палили міста і села, убивали і брали в полон тисячі русичів. Для захисту від кочівників київський князь наказав створити могутню оборонну систему. Будівництво численних укріплених міст навколо Києва вимагало сил і коштів усієї держави. Адже тоді будували не лише фортеці, а й величезні земляні стіни з густим дубовим частоколом на них. Ці земляні насипи розташовувалися вздовж річок і підсилювали природні перешкоди на шляху кочівників. У народі їх прозвали «Змієвими валами».

Важка боротьба Київської Русі з печенігами за часів правління Володимира відобразилася в «Повісті временних літ». Нестор згадує про три великі набіги (992, 996 і 998 рр.), що закінчилися цілковитою перемогою руських воїнів. Про 992 р. літописець повідомляє: «Прийшли печеніги по берегу Дніпра від Сули, а Володимир виступив проти них і зустрів їх на Трубежі біля броду, де зараз Переяславль. Став Володимир на одному березі, а печеніги – на іншому, і не зважувалися наші перейти на той берег, а ті – на цей». Як завжди, напевно, печеніги мали чисельну перевагу, але руські воїни розташувалися за укріпленням. Тому ніхто і не зважувався почати битву першим. Тоді результат протистояння вирішив двобій богатирів, що ввійшов у народний епос як билина про Микиту Кожум'яку. Печеніги були осоромлені і з ганьбою втекли.

Проводячи адміністративну і правову реформи, зводячи вражаючі уяву «Змієві вали», давньоруський уряд не забував і про ідеологію. Розвиток феодалізму вимагав відповідного ідеологічного обґрунтування і затвердження. Язичництво з його багатобожжям і численними

вохвами не могло освячувати князівський авторитет, і таким чином не відповідало вимогам часу.

Жерці різних культів виступали проти покріпачення вільних общинників і часто самі суперничали з князями за вплив на суспільство. Тому першочерговим завданням для Володимира стала реформа язичницьких вірувань і культів. Згідно з тією ж «Повістю временних літ», зійшовши на престол, Володимир наказав поставити на горі поруч із князівським замком пантеон і помістити туди язичницьких ідолів на чолі з Перуном – богом грози й блискавки. Можливо, інтуїтивно князь відчував, що одноосібному способу правління має відповідати єдиний верховний бог. Однак спроба ввести єдиний для всієї країни культ не принесла бажаних результатів. Тоді Володимир Святославич звернувся до християнства, вже відомої на Русі монотеїстичної релігії, що поступово поширювалася серед слов'ян завдяки політичним, економічним і культурним зв'язкам з Візантією.

Після тривалих роздумів Володимир остаточно схилився до нової віри. Прийняттю важливого рішення сприяла і міжнародна ситуація. У Візантії спалахнула громадянська війна, війська повсталих феодалів наближалися до Константинополя, а імператорські легіони тікали від погано озброєних селян Болгарії і Сербії. Співправителі – імператори Василь II і Костянтин – відправили до Києва посольство з проханням про допомогу. Володимир допомогу пообіцяв, але замість цього попросив руки сестри імператорів Анни. Візантія змушені були скоритися перспективі такого споріднення, але зі свого боку висунули вимогу, щоб Володимир перейшов у християнство і охрестив свій народ. Ця умова відповідала бажанням самого князя, і того ж 988 р. руські війська розгромили повсталих змовників у битві під Хрисополем. Однак візантійські правителі не поспішали виконувати обіцянку і віддавати принцесу Анну за дружину київському князеві. Тоді, щоб змусити візантійців дотримати слова, Володимир вирушив у Крим і обложив Херсонес (на Русі його називали Корсунь). Хитрістю взявши місто, Святославич міг диктувати Візантії умови миру. Імператор Василь II негайно відіслав Анну до Володимира в Херсонес, де й було укладено урочистий шлюб. Як викуп за наречену київський князь великодушно віддав імператору це кримське місто, про захоплення якого власними силами Василь і мріяти не міг.

Відразу після повернення Володимир почав повсюдно на Русі впроваджувати християнство. «І коли прийшов, – говорить Нестор, – повелів скинути ідолів, – одних порубати, а інших спалити. А Перуна наказав прив'язати до кінського хвоста і волочити його Боричевим узвозом». Потім наказано було будувати церкви і приводити людей на хрещення в усіх містах і селах. У Києві руками грецьких майстрів було поставлено церкву Пресвятої Богородиці, названу пізніше Десятинною, тому що на її утримання Володимир дав десятку частину своїх доходів.

Слід зауважити, що населення Київської Русі хрестилося поступово і не чинило явного опору. Почасти тому, що більшість іще не усвідомлювала змісту нової релігії, а почасти тому, що вона не заважала русичам зберігати язичництва.

Для міцного ствердження новоприйнятої релігії Володимир наказав побудувати в Києві школу для дітей знаті. Таким чином, виростало покоління людей, які стали провідниками освіти, державності і права на Русі.

Християнство зміцнило державу, осватило владу князя і його «божественний авторитет», внесло нову мораль і культуру і сприяло зміцненню політичних, економічних і культурних зв'язків з європейськими державами.

Історична традиція стверджує, що християнство суттєво вплинуло і на характер Володимира Святославича. Київський князь відпустив чотирьох жінок і безліч наложниць і залишився з Анною, а після її смерті 1011 р. одружився з німецькою принцесою. Перейнятий духом християнської любові, він не хотів навіть страчувати злочинців, але потім, за порадою бояр, установив покарання лише грошовим штрафом – вірою. Володимир залишився любителем

застіль і веселощів, але тепер на бенкети запрошувалися не тільки дружинники й бояри, а навіть і прості кияни. Убогим же роздавалася щедра милостиня.

Зростання міжнародного авторитету Київської Русі Володимир зміцнював династичними шлюбами своїх дітей із представниками королівських домів деяких європейських країн. Так, наприклад, Ярослав був одружений з дочкою шведського короля Олафа, Святополк – із дочкою польського короля Болеслава, одна з дочок Володимира стала дружиною угорського короля, інші – польського і чеського.

Останні 15 років життя князя в джерелах не освітлені. Лише незадовго до його смерті, 1014 р., літописець згадує Володимира у зв'язку з бунтом його сина Ярослава, що, будучи новгородським князем, відмовився платити щорічну данину, тобто фактично заявив про свою незалежність. Володимир Святославич збирався покарати непокірливого сина і наказав «розчищати дороги і мостити мости», але зненацька занедужав і помер 15 липня 1015 р. Похований він був спочатку за язичницьким обрядом, а потім його тіло перевезли в Десятинну церкву. «Зійшлися люди без числа і плакали за ним: бояри – за захисником країни, а бідні – як за своїм годувальником і захисником», – говорить давньоруський літопис.

Володимир Великий був видатним державним діячем і полководцем, головним засновником Київської держави. Після смерті він був канонізований церквою й одержав ім'я Святого, а в народі його прозвали Красним Сонечком.

Володимир Мономах

(народ. 1053 р. – пом. 1125 р.)

Великий князь Київської Русі, полководець, громадський діяч і письменник.

Володимирові Мономаху вже виповнилося 60 років, коли він сів на київський престол. Усе життя він провів у війнах – як у міжусобних, так і з зовнішніми ворогами. «Усіх походів моїх було 83, – писав Володимир у своєму «Повчанні», – а інших неважливих не пригадаю. Я уклав з половцями 19 мирних договорів, узав у полон понад сто кращих їхніх князів, а понад двісті стратив і потопив у ріках». Ставши великим князем, Володимир зміг припинити боротьбу між удільними князями, а набіги кочівників узагалі перестали турбувати руську землю. За його життя в державі встановився відносний порядок.

1053 р., за рік до смерті Ярослава Мудрого, у сім'ї його сина Всеволода і грецької царівни Марії, дочки візантійського імператора Костянтина IX Мономаха, народився син. Батько назвав його Володимиром на честь свого діда – Красного Сонечка. Ім'я передбачало, що коли хлопчик підросте, буде «володіти світом». Церква при хрещенні дала йому ім'я Василь, що означає «володар»; від матері дісталася третє ім'я – Мономах, що «означає самодержець, одноборець». Дитинство Володимира-Василя минуло в Переяславі. Він здобув добру для свого часу освіту. За спогадами літописців, Володимир був гарний на обличчя, невеликий на зріст, але міцний і сильний; очі в нього були великі, волосся рудувате і кучеряве, а борода широка й густа. Цікаво, що в літописах його іноді називали царем і зазначали, що він жодного разу не був помічений у підлості і жодного разу не порушив хресного цілування.

Володимирові рано довелося виконувати складні і зовсім не дитячі доручення. Уже в 13-літньому віці він був відправлений батьком на князювання в далекий Ростов (Ростовсько-Суздальська земля). Через 5 років юнакові довелося надавати допомогу батькові, обложеному кочівниками-половцями в Переяславі. Після цього він ще 5 років княжив у Смоленську, до якого згодом приєднав Чернігів. 1078 р. загострилася боротьба за київський престол. Князі Олег Святославич і Борис В'ячеславич, домагаючись Києва, привели на Русь половців. У бою на р. Сожиці вони розбили Всеволода Ярославича. Володимир поспішив на допомогу батькові. З'єднавшись з ним і з великим князем Ізяславом, він рушив на Чернігів. З жовтня відбувся бій на Нежатиній Ниві. Олег і Борис зазнали поразки. Але в цьому бою загинув князь Ізяслав, після чого Всеволод сів на велике князювання в Києві, а Володимира посадив поруч у Чернігові, де той княжив до 1094 р. Жив він там щасливо зі своєю першою дружиною Гітою, дочкою загиблого при Гастингсі короля англосаксів Гарольда II. Утікши від нормандського герцога Вільгельма Завойовника, дівчина потрапила до Фландрії, потім до Данії до короля Свена Естрідсона, одруженого з Єлизаветою, дочкою Ярослава Мудрого і тіткою Володимира. Саме вона й посватала принцесу своєму племінникові. Гіта народила чоловікові синів Мстислава, Ізяслава, Святослава, В'ячеслава, Романа, Юрія (майбутнього Довгорукого) і дочок Євпраксію, Агафію, Марію, Софію.

Незважаючи на сімейне щастя, правління Володимира в Чернігові не було безтурботним. Міжусобиці й набіги половців тривали, і йому доводилося допомагати батькові в боротьбі проти них. 1079 р. полоцький князь В'ячеслав Братиславович зруйнував Смоленськ. Володимир зі своїми чернігівцями вторгнувся в Полоцьку волость, потім захопив і зруйнував Менеск (Мінськ). Пізніше довелося втихомирювати переяславських торків. Однак більше за все неприємностей завдавали половці. За життя батька Володимирові довелося 12 разів боротися з ними. 1081 р. під Новгородом-Сіверським він розбив ханів Асадука і Саука, наступного року за Сулою біля Прилук розгромив ханів Осеню і Сакзю. 1084 р. Володимир, прогнавши з Володимира-Волинського князів Ростиславичів, посадив там Ярополка Ізяславича, який княжив там і раніше. Але Ярополк посварився зі Всеволодом, і той прогнав Ізяславича, захопивши в Луцьку матір, жінку, дружину і все майно Ярополка.

1093 р. помер Всеволод. Кияни хотіли бачити своїм князем Володимира, тим більше, що батько заповідав йому велике князювання. Однак закони успадкування престолу тоді були іншими. Тому, дотримуючись черги старшинства і не бажаючи поновлення міжусобних воєн, Володимир уступив Київ двоюрідному братові Святополку II Ізяславичу. Ледь закріпившись на престолі, Святополк почав війну з половцями, яка виявилася невдалою: на р. Стугні він був розбитий, а Володимир втратив у цьому бою брата Ростислава. Із залишками дружини він повернувся до Чернігова. Наступного року до міста підійшов князь Олег Святославич зі своїми союзниками половцями і пред'явив на нього свої права. Популярність Володимира серед городян у той момент була дуже низькою. Вони хотіли бачити своїм князем Олега. Володимир бився з ним 9 днів, а потім, не бажаючи продовження боротьби, поступився Олегу Черніговом, сівши на престол батька в Переяславі. При виїзді з Чернігова з ним не було і 100 людей, включаючи жінок і дітей. Проте половці не зважилися на них напасти. Не обмежившись одним Черніговом, Олег ще кілька разів приводив половців на Русь, викликаючи нові усобиці. 1096 р. Володимир у союзі зі Святополком вигнав його з Чернігова, а потім під Переяславом розбив половецького хана Тугоркана. У цій боротьбі загинув син Володимира Ізяслав, хрещеним батьком якого був Олег Святославич. Те, що трапилося, настільки серйозно вплинуло на обох князів, що коли Володимир на прохання сина Мстислава (який, до речі, розбив 1097 р. Олега) написав лист із пропозицією миру, той погодився.

Того ж року Святополк і Володимир зібрали всіх руських князів у Любечі. На цьому з'їзді було вирішено припинити ворожнечу, а також ухвалено, що кожен князь може володіти лише своєю вотчиною. На цьому зібранні князі цілували хрест, запрягнувшись: «Якщо тепер хто

заміритися на чужу волость, так буде проти нього хрест чесний і вся земля руська». Фактично ж з'їзд у Любечі затвердив розпад єдиної держави на самостійні землі при формальному верховенстві київського князя. Але не встигли князі роз'їхатися по своїх уділах, як знову почалися усобиці. За згодою Святополка волинський князь Давид Ігорович захопив у Києві князя Василька Ростиславича і, привівши в кайданах до Белгорода, осліпив його. Довідавшись про це, Володимир закликав братів Олега і Давида Святославичів виступити разом із ним проти Святополка. Справа загрожувала перерости у велику війну. Киянам ледве вдалося умовити Володимира не починати нової усобиці. Зі Святополком князі помирились, а з Давидом Ігоровичем воювали ще 3 роки й у 1100 р. змусили його з'явитися на князівський суд до Вітичева, де в нього відняли колишнє князівство і посадили княжити в Бутську. Прагнення підтримувати мир між князями нерідко приводило Володимира в самий центр міжусобної боротьби. Так було і на з'їздах князів у Вітичеві (або Уветичах) 1100 р. і в Долобську 1103 р.

Водночас із внутрішнім безладдям Русь постійно піддавалася набігам половців. Володимир тоді виступив ініціатором ударів у відповідь і постійно підштовхував інших князів до того, щоби вести відносно половців наступальну, а не оборонну політику. Серед численних походів проти половців найуспішнішим виявився похід 1111 р., коли за ініціативою Володимира князі пішли на Дон. Звідти руські раті повернулися з величезним полоном і найбагатшою здобиччю. Цей похід виявився останньою великою подією за князювання Святополка Ізяславича. 16 квітня 1113 р. він помер. Велике князювання тепер мало відійти до синів другого сина Ярослава Мудрого Святослава (батько ж Володимира був третім сином.) Але кияни й чути про це не хотіли. У Києві вчинився заколот, викликаний утисками лихварів і тисяцького Путяти. Їхні двори і майно були розграбовані. Кияни вдруге попросили Володимира прийняти київський престол, і Володимир погодився. Він швидко зумів навести порядок у Києві, значно пом'якшив становище городян, упорядкувавши стягування відсотків лихварями і регламентувавши запис у холопство.

Цікаво, що Святославичі не зважилися вимагати своїх законних прав на престол, однак міжусобні війни не припинилися. При цьому князі не гребували запрошувати на допомогу угорців і поляків. П'ять років тривала боротьба з мінським князем Глібом Всеславичем, який відмовився підкорятися Володимирові. Великий князь у союзі з Давидом Чернігівським і синами Олега Святославича обложив Мінськ і змусив Гліба підкоритися. Однак незабаром він знову виступив проти Володимира. 1120 р. його як бранця в кайданах привели до Києва, де він через 3 роки помер. У 1118—1119 рр. ішла боротьба з володимирським князем Ярославом, сином Святополка, який прогнав свою жінку, онуку Мономаха. Ярослав привів на Русь поляків. Тоді син Володимира Андрій увійшов у володіння польського короля Болеслава Кривоустого і, спустошивши їх, повернувся з багатою здобиччю. Ярослав же звернувся по допомогу до угорського короля Стефана. Почалося вторгнення, в якому брали участь угорці, богемці, поляки. Але незабаром Ярослав потрапив у засідку і був убитий. Вторгнення припинилось. У той же час Володимир замирив і Новгород, а 1120 р. його син Юрій розгромив волзьких булгар.

Русь знову стала сильною, як і при дідові Володимира. Вторгнення ззовні припинилися. Тепер руські дружини ходили походами в інші країни. 1116 р. син Володимира Ярополк розбив на Дону половців, інший син, Мстислав, завдав поразки чуді і взяв їхнє місто Оденпе, онук Всеволод здійснив похід у Фінляндію і переміг плем'я ям. 1116 р. Володимир послав свої війська в грецькі володіння, щоб захистити права дочки Марії, вдови царевича Леона, що загинув у Константинополі під час усобиці, і онука Василя. Довідавшись про цей похід і бажаючи примиритися з Володимиром, імператор прислав до нього митрополита Неофіта і багатьох знатних людей з дарунками. Серед дарунків були хрест із животворного дерева і сердолікова чаша, що належала колись римському імператору Августові, царський вінець імпе-

ратора Костянтина Мономаха, діда Володимира, держава, ланцюг і стародавні барми¹, якими потім прикрашалися руські володарі при вступі на престол. Поклавши вінець на голову Володимира, Неофіт уперше назвав його царем.

Зміцнюючи християнство, Володимир, як і його дід, будував церкви і монастирі: біля Києва з'явився Видубецький монастир, у ним же закладеному м. Володимирі на Клязьмі – церква в ім'я Всемиловитішого Спаса. Як і раніше, давньоруською мовою перекладалося багато грецької літератури, підтримувалося літописання. При Володимирі був уведений культ Бориса і Гліба. Сам великий князь мав неабиякий письменницький хист. Ним були створені «Повчання», у яких він дав приклад служіння князя Батьківщині, і «Лист Володимира Мономаха Олегу Святославичу».

Після смерті 1107 р. жінки Гіти Мономах одружувався ще двічі. Про другу жінку нічого невідомо, третю ж звали Євпраксія. Як і при Ярославі Мудрому, Володимир зміцнював зв'язки з іншими державами через династичні шлюби. Син Мстислав був одружений з дочкою шведського короля, старша дочка Марія стала жінкою сина візантійського імператора Романа IV, а молодша, Єфимія, – жінкою угорського короля Коломана. Одна з онучок Мономаха вийшла заміж за норвезького короля Сігурда, інша – за Ободритського короля² Канута Святого, третя – за візантійського імператора Іоанна.

1124 р. на Русі був багатий на страшні ознаки і лиха: сонячне затемнення, посуху, пожежі. Через пожежу згорів Київ. А 10 травня 1125 р. після 13 років великого князювання на р. Альті завершив свій земний шлях Володимир Мономах. Тіло його було перенесено до Києва і покладено в Софійському соборі поруч із батьком – князем Всеволодом і дідом – Ярославом Мудрим. Діти ж його не змогли продовжити політику батька, що призвело до нових усобиць і розпаду Київської Русі.

¹ *Барми* – дорогі прикраси, які одягалися на плечі і мали зображення релігійного характеру.

² Ободритський король правив краєм полабських слов'ян (бодричів), завойованим німцями.

Гоголь Микола Васильович

(народ. 1809 р. – пом. 1852 р.)

Великий український і російський письменник.

«Скажу вам одне слово щодо того, яка в мене душа, хохляцька чи російська. Я сам не знаю, яка в мене душа. Знаю тільки, що ніяк би не дав переваги ні малоросіянину перед росіянином, ні росіянину перед малоросіянином. Обидві природи занадто щедро обдаровані Богом, і, як навмисно, кожна з них порізно містить у собі те, чого немає в іншій: явний знак, що вони мусять поповнити одна одну». Так писав Микола Васильович Гоголь своєму кращому другу, А. О. Смирновій-Россет, у грудні 1844 р. Чи варто після цього сперечатися з приводу того, який із народів управі вважати своїм великого письменника?

Сам Микола Васильович, провівши більшу частину свого життя в Росії і за кордоном (тільки в Європі він прожив 12 років), ніколи не забував про свої українські корені, знаходячи душевний спокій і відпочинок лише в рідних місцях.

Народився майбутній письменник 20 березня 1809 р. у селі Великі Сорочинці Миргородського повіту Полтавської губернії. Рід Гоголів-Яновських починався з Остапа Гоголя, полковника, соратника самого гетьмана Дорошенка. Були в цьому роду і шляхтичі, і військові, і царські чиновники, і священики. Таким чином, Гоголь був представником малоросійського дворянства з домішкою польської крові, особливо по материнській лінії. І в його характері органічно поєдналися гордість польського духу з темпераментом життєрадісного українця.

Його батько, Василь Опанасович Гоголь-Яновський, володів тисячею десятин землі і двома сотнями кріпаків. Щоб утримувати велику родину (12 дітей, з яких до зрілого віку дожили лише четверо), йому довелося служити спочатку чиновником на Полтавському поштамті, потім управителем у родича дружини, багатого поміщика Д. П. Трошинського. Господар маєтку був великим театралом, і Василь Панасович, який мав літературні здібності, писав для його дворового театру українською народною мовою п'єси з народного життя, брав активну участь у їхній постановці не тільки як режисер, але і як актор. Властивий йому талант комічної розповіді, як і любов до театру, передалися сину. (До речі, епіграфи до «Сорочинського ярмарку» і «Майської ночі» були взяті Миколою Васильовичем із комедій батька.) Від нього ж хлопчик успадкував і надмірну помисливість, що мучила його все життя.

Мати письменника, Марія Іванівна, яка походила з небагатого роду Косоровських, була жінкою екзальтованою і набожною. Вийшовши заміж у 14 років і втративши двох дітей немовлятами, вона всю свою любов і надії зосередила на Миколці. Під її впливом у хлопчика розвинувся нахил до релігійності. За свідченнями біографів, він був слабенькою, кволою дитиною, до трьох років не говорив, зате вже у п'ять почав писати вірші, що викликало захват у матері. Вона взагалі була невгамовною фантазеркою і вважала свого сина неперевершеним талантом, приписуючи йому неймовірні відкриття, наприклад, залізниці та парової машини. І все-таки, незважаючи на комізм цих уявлень, Марія Іванівна не помилилася в головному – син дійсно став генієм, щоправда, не техніки, а світової літератури.

Дитячі роки майбутнього письменника минали в маєтку батьків Василівці, по сусідству із селом Диканькою – краєм легенд, українських повір'їв та історичних переказів, згодом так любовно і яскраво описаних у його творах. Здобувши вдома початкову освіту, хлопчик два роки провів у Полтавському повітовому училищі, а 1821 р. вступив до Ніжинської гімназії вищих наук, яка була створена на зразок Царськосельського ліцею і призначалася для дітей провінційного дворянства. Особливою старанністю юний гімназист не відзначався і вважався учнем посереднім, хоча і мав прекрасну пам'ять, добре малював і вже тоді виявляв схильність до російської словесності. Незважаючи на потайливість і нетовариськість, юний Гоголь був ревним учасником усіх гімназичних театральних вистав. Найчастіше грав ролі комічних старих і бабів (пані Простакова в «Недолітку» Фонвізіна), малював декорації. З особливим інтересом разом із гімназійними друзями, майбутніми літераторами Нестором Кукольніком, Євгеном Гребінкою та Миколою Прокоповичем, брав участь юнак й у виданні рукописного журналу. У ньому були поміщені перші твори Гоголя: трагедія «Розбійники», балада «Дві рибки», сатири «Дещо про Ніжин, або Дурням закон не писаний», «Сніданок у предводителя», «На ярмарку» й ін. Ще один твір юного письменника – поему «Брати Твердославичі» – товариші не схвалили, і автор її знищив. Тоді ж він написав і наслідувальну поему «Ганц Кюхельгартен», у якій виразно виявлявся вплив поетів-романтиків В. Жуковського, А. Бестужева-Марлінського і Дж. Байрона. Вже в Петербурзі 1829 р. Гоголь надрукував її за власні кошти під псевдонімом В. Алов. Але прочитавши розгромні рецензії в «Северной пчеле» і «Московском телеграфі», молодий письменник зібрав нерозпродані примірники і спалив їх.

Однак, закінчуючи гімназію, Гоголь мріяв не стільки про літературну ниву, скільки про широку громадську діяльність. Він думав про те, щоб приносити користь суспільству на державній службі, і з цією метою 1828 р. виїхав до Петербурга. Але тут юнака чекало жорстоке розчарування: блискучі надії не виправдалися – до служби він виявився зовсім нездатним. І після нетривалого перебування в департаменті державного господарства і публічних будівель на посаді переписувача, а потім помічника столоначальника в департаменті наділів Гоголь відмовився від наміру стати чиновником. Спроба влаштуватися в театр теж не мала успіху.

Після невдачі «Ганца Кюхельгартена» молодий письменник приходив до думки про необхідність пошуків іншого літературного шляху: тепер замість мрійливо-романтичної поезії він звертається до відтворення народного побуту і життя України – тем, які з дитинства знав і

любив. Гоголь наполегливо просить матір надсилати йому відомості про народні звичаї, перекази, костюми, а також «записки, які велися предками якого-небудь давнього роду, рукописів старожитніх». Усе це поряд зі спогадами про рідний край стало матеріалом для циклу повістей «Вечори на хуторі поблизу Диканьки». У 1830—1831 рр. в «Отечественных записках» і «Литературной газете» з'являються «Вечір напередодні Івана Купала», «Сорочинський ярмарок» і «Майська ніч, або Утоплена», а в альманасі «Северные цветы» за 1831 р. – розділ з історичного роману «Гетьман». Ці твори відразу ж привернули увагу літературних кіл Москви та Петербурга. Талант Гоголя високо поцінували В. Жуковський, А. Дельвіг і такий улюблений ним О. Пушкін, із яким Микола Васильович познайомився в травні 1831 р. на вечорі в поета і видавця П. Плетньова.

Незабаром першу частину «Вечорів...» було видано окремою книгою. Читачі зустріли її із захватом, а Пушкін, якого Гоголь вважав своїм найавторитетнішим критиком, писав: «Зараз прочитав “Вечори поблизу Диканьки”. Вони вразили мене. От справжня веселість, щира, невимушена, без манірності, без бундючності. А місцями яка “поезія”, яка чутливість! Усе це таке незвичайне в нашій літературі, що я досі не опам'ятався...»

Окрилений успіхом, Гоголь працює багато і плідно. Протягом чотирьох років з-під його пера виходять друга частина «Вечорів...», повісті «Старосвітські поміщики», «Тарас Бульба», «Вій», «Повість про те, як посварився Іван Іванович з Іваном Никифоровичем», які увійшли до збірника «Миргород». Джерелом усіх цих творів, як і раніше, була Україна, її побут, звичаї, героїчне минуле і сучасний Гоголю патріархальний уклад провінційного життя. Відзначаючи цей зв'язок письменника зі своєю малою батьківщиною, М. Коцюбинський писав: «Свіжістю і силою своїх творів Гоголь зобов'язаний не тільки своєму таланту, але також багатству нових слів, зворотів, понять і образів, які він щедро черпав з мало знайомого російським письменникам життя Малоросії».

Початок 30-х рр. був найщасливішим у творчій долі Гоголя. Услід за малоросійськими повістями він пише цикл творів, у яких показує примарність і трагізм петербурзького життя, де за «виставкою людського марнославства і лицемірства... фланірують люди-ляльки, люди-носи, люди-вуса, люди-бакенбарди, зникають і ховаються істоти ніким не захищені, нікому не дорогі, нікому не потрібні», такі, як Акакій Акакійович, герой повісті «Шинель».

У цей же час у письменника дозрівала безліч грандіозних задумів. Восени 1833 р. він виношував ідею створення «Історії України»: «Мені здається, що я напишу її, що я скажу багато так, чого до мене не говорили...» На жаль, цей гоголівський задум, як і розпочата за порадою О. Пушкіна «Історія російської критики», залишився нездійсненим. Зате інші теми, також підказані Гоголю великим поетом, набули блискучого втілення. Благаючи Пушкіна дати йому «який-небудь сюжет, але російський суто анекдот», письменник справді одержав історію анекдотичну і перетворив її на твір смішний і дотепний, якого ще не було в Росії, – комедію «Ревізор». Вона була написана 1835 р. усього за кілька місяців. Однак цей шедевр гротескової драматургії викликав у публіки найсуперечливіші оцінки. Перша вистава п'єси в Олександринському театрі пройшла якось мляво, актори, які звикли грати французькі водевілі, губились і не могли передати яскравий комізм дії. Щоправда, у залі не раз чулися вибухи сміху, але оплесків майже не було. Під кінець вистави здивування глядачів перейшло в обурення. Загальна оцінка публіки: «Це неможливість, це наклеп і фарс». Гоголь був збентежений і роздратований, повторюючи: «Господи Боже! Ну якби один, два лаяли, ну і Бог з ними, а то всі, всі!»

Проте публіка не «обрана», молода була в захваті від «Ревізора», повторюючи репліки і цілі сцени. Між шанувальниками та критиками комедії розпалилися справжні битви, внаслідок яких серед молоді обожнювання Гоголя тільки зросло. Але сам письменник, стомлений напруженою роботою останніх років і моральними тривогами, які приніс йому «Ревізор», вирішив

відпочити від усіх проблем удалині від батьківщини. У червні 1836 р. він виїхав за кордон, де пробув багато років з невеликими перервами на приїзди до Росії.

Перебування в «прекрасній далечині» (письменник побував у Німеччині, Швейцарії, Франції і давно улюбленому Римі), з одного боку, зміцнило та заспокоїло Гоголя і дало йому можливість здійснити ще один грандіозний задум – «Мертві душі». З іншого боку, у ці роки, за словами відомого літературознавця XIX ст. А. Н. Пипіна, у житті Миколи Васильовича позначилися зародки тих явищ, що призвели до трагічних наслідків: «Посилене заглиблення в самого себе, екзальтація релігійного почуття призвели до піїтичного перебільшення, яке закінчилося його останньою книгою, що стала ніби запереченням його власної художньої справи...»

Перед від'їздом за кордон Гоголь востаннє зустрічався з О. Пушкіним, із подачі якого почав роботу над «Мертвими душами», що стало відтепер головним у його творчій долі. Чим далі вона просувалася, тим більш грандіозними уявлялися Гоголю її масштаби і більш спірними – завдання. Написані ще в Росії перші три розділи поеми за кордоном ретельно перероблялися. Гоголь безліч разів переробляв кожен знову написану сторінку. Він жив у Римі справжнім відлюдником, зустрічаючись тільки з вузьким колом близьких йому людей (художниками О. А. Івановим і І. С. Шаповаловим, В. А. Жуковським, композитором І. М. Віельгорським, поетом М. М. Язиковим та ін.). І лише в періоди депресій, які траплялися все частіше після загибелі Пушкіна і смерті І. Віельгорського, Гоголь відривається від роботи, щоб виїхати для лікування на води до Баден-Бадена або короткого відпочинку до Женеви і Парижа. До літа 1841 р. перший том «Мертвих душ» був готовий, а наступного року він вийшов друком у Москві з деякими купюрами, після чого письменник знову виїхав за кордон.

Це останнє перебування в Європі позначилось остаточним переломом у душевному стані Гоголя. Варто сказати, що й до цього в нього виявлялося чимало різного роду «дивацтв»: часта зміна настрою, депресії, релігійний містицизм, постійні переживання з приводу своїх хвороб, що багато в чому були зумовлені помисливістю. Якщо до цього додати характерні для письменника замкнутість і пророчий тон у спілкуванні з навколишніми, то стає зрозумілим, чому знайомі і друзі давали Миколі Васильовичу контрастні характеристики. За словами С. Т. Аксакова, «лірико-художня» натура письменника перебувала у вічному русі, у боротьбі з людською недосконалістю, у «самоосуді» і тому «ухилялася не тільки від спостереження, але навіть від розуміння людей, найближчих Гоголю».

Духовна криза письменника найбільш чітко почала виявлятися з 1845 р., коли в нього виник задум книги «Вибрані місця з листування з друзями». У ній Гоголь хотів зібрати все, про що писав своїм друзям 1845 і 1846 рр. Але книга на всіх, у тому числі й на друзів письменника, справила тяжке враження своїм тоном пророцтва і напучування, проповіддю смиренності, за якою, втім, проглядалася крайня зарозумілість автора, осудом його колишніх праць, у яких російська література бачила «одну зі своїх найкращих прикрас». Вищий ступінь обурення, викликаного «Вибраними місцями», висловився у відомому листі В. Белінського, на який Гоголь не зумів відповісти.

Ще одним виявом перелому у світогляді Гоголя стало спалення ним у середині 1845 р., у хвилину важких роздумів, первісної редакції другого тому «Мертвих душ». Йому здавалося, що зміст книги має бути іншим, що він нарешті зрозумів, як треба писати, щоб «спрямувати все суспільство до прекрасного». А ще він вважав, що не може продовжити роботу над книгою, не виконавши свого давнього наміру поклонитися Святому Гробу Господньому в Єрусалимі. Однак і здійснення цієї поїздки не принесло душевного заспокоєння: «Ще ніколи не був я так мало задоволений станом серця свого, як у Єрусалимі і після Єрусалима, – говорив Гоголь. – Біля Гробу Господнього я був начебто потім, щоб там на місці відчувати, як багато в мені холоду сердечного, як багато себелюбства і самолюбства».

Продовжуючи роботу над другим томом «Мертвих душ», письменник зрозумів, що описувати російське життя можна, тільки живучи серед нього і вивчаючи його. І 1848 р. Гоголь

остаточно повернувся до Росії. Останні роки життя він подовгу жив у друзів – О. О. Смирнової, С. Т. Аксакова, О. П. Толстого, сімействі Віельгорських. Із останніми Миколу Васильовича пов'язувала не тільки давня дружба, але й сердечна прихильність до Ганни Михайлівни Віельгорської. За словами В. Соллогуба, вона, «здається, єдина жінка, в яку закоханий був Гоголь». Справді, збереглося свідчення про те, що Микола Васильович 1850 р. зробив їй пропозицію, але вона її відхилила.

Тим часом у Гоголі тривала болісна боротьба «між художником і піїтистом». Він багато разів переробляв написані розділи другого тому, підпадаючи то під один, то під інший настрій. На початку 1852 р. його опанував страх смерті, він проводив ночі в молитві, постився. Одного разу, лютневої ночі, серед релігійних міркувань у нього промайнув жах і сумнів, що він не так виконав обов'язок, покладений на нього Богом. Тоді він звелів відкрити трубу каміна і спалив рукопис готового другого тому «Мертвих душ». З тих пір Гоголь удався в похмуру зневіру, не приймав їжі, відмовлявся від лікування. 21 лютого 1852 р. він помер.

Письменника поховали в Москві, у Даниловому монастирі (1931 р. прах Гоголя було перенесено на Новодівочий цвинтар), і на його пам'ятнику були написані слова з книги пророка Ієремії: «Гірким словом моїм посміюся». Вони яскраво відображають художнє кредо письменника, який так мріяв «спрямувати все суспільство до прекрасного». Недарма, оцінюючи значення гоголівської творчості, Т. Г. Шевченко писав: «Перед Гоголем слід благоговіти як перед людиною, обдарованою найглибшим розумом і найніжнішою любов'ю до людей».

Гонгадзе Георгій Русланович

(народ. 1969 р. – пом. 2000 р.)

Журналіст, керівник Інтернет – проекту «Українська правда». Зник у вересні 2000р., що стало резонансною подією у політичному житті України.

У суботу 16 вересня 2000 р. пізно ввечері зник керівник проекту «Українська правда» Георгій Гонгадзе. О 22.20 він вийшов із будинку на бульварі Лесі Українки й попрямував додому. Його чекали дружина й двоє трирічних дочок – Нана та Саломе, – але додому він так і не з'явився.

Інтернет-сайт «Українська правда» повідомив, що вони пам'ятають спроби залякати Георгія людьми, які представлялися співробітниками міліції. Тоді Георгій був змушений звернутися з відкритим листом щодо стеження за ним до Генерального прокурора України.

20 вересня журналісти «Української правди» почали акцію «Знайти журналіста!».

28 листопада лідер Соціалістичної партії України Олександр Мороз продемонстрував аудіозапис телефонної розмови, що нібито відбулася між президентом України Леонідом Кучмою й міністром МВС Юрієм Кравченком. Із запису випливало, що президент Кучма наказав «украсти» Георгія Гонгадзе. Запис зробив колишній офіцер охорони президента України М. Мельниченко.

15 грудня в Києві з ініціативи громадських організацій України почалася акція «Три місяці без правди».

Хто такий Георгій Гонгадзе, чиє ім'я зараз є символом для всіх тих, хто шукає правди та вірить у справедливість?

Мати Георгія Гонгадзе Леся Корчак народилася у Львові. Вона познайомилася з молодим, красивим грузином Русланом Гонгадзе, який був випускником архітектурного факультету Тбіліського політехнічного інституту. Наприкінці 60-х рр. він примкнув до дисидентських кіл та підтримував відносини з Мерабом Костава й Звіадом Гамсахурдіа. А весілля молодих Лесі та Руслана грали й у Львові, і в Сачхері – невеликому містечку в Грузії.

Син Георгій народився в Тбілісі 21 травня 1969 р. У три роки Гія пішов у дитсадок. Цікаво, що до двох років він мовчав, а потім, за словами мами, заговорив відразу чотирма мовами – грузинською, українською, польською, російською.

Із батьком Георгія вони рано розлучилися, проте підтримували добрі стосунки. Георгій завжди любив свого батька.

У школі Гія мав добру репутацію. Крім того, він ходив на танці, на малювання, на плавання. А тренер із легкої атлетики олімпійська чемпіонка Ніна Думбадзе переконувала маму, що в сина може бути відмінне майбутнє в спорті. Коли Гія був на спортивних зборах, то отримав талони на їжу, які тоді давали спортсменам, міняв на готівку й приносив додому. Після десятого класу, віддав мамі свій атестат зрілості зі словами: «Він твій!»

Після закінчення школи Георгій вступив до Тбіліського інституту іноземних мов на вечірнє відділення, а вдень працював слюсарем у тепловому господарстві, і продовжував займатися спортом. Потім його було призвано до лав Збройних Сил. Службу він проходив у Туркменістані, під Ашхабадом, – хлопців готували до Афганістану.

Закінчував здобуття вищої освіти Георгій вже на філологічному факультеті університету ім. І. Франка у Львові на романо-германській кафедрі.

Коли в квітні 1989 р. у Тбілісі почалися народні виступи за вихід із СРСР, Георгію залишалося служити ще місяць. Він рвався на батьківщину, й цікавим фактом є те, що командир відпустив його раніше строку.

Поруч із батьком Георгій був на барикадах, вступив до Народного фронту Грузії. Разом із батьком, відомим депутатом парламенту, він займався політичною роботою.

Пізніше, коли З. Гамсахурдіа став президентом Грузії, Руслан Гонгадзе попав у немилість і навіть був занесений до списків «ворогів грузинської нації». Тому, коли у грудні 1991 р. в Тбілісі почалося повстання проти Гамсахурдіа, Гія кинув навчання у Львові й знов приїхав до рідного міста, щоб захистити честь та добре ім'я батька. Пані Леся теж допомагала опозиціонерам: готувала їжу, доглядала за пораненими...

Пізніше батько Георгія Руслан Гонгадзе в результаті перенесених стресів тяжко захворів; він змушений був переїхати до Києва, лікувався тут в онкологічному диспансері.

На сороковий день після смерті батька Гія виїхав у Сухумі, бо давно хотів зняти документальний фільм про війну в Абхазії. Він дістав відеокамеру й знімав матеріали для фільму «Біль моєї землі». Георгій не тримав у руках зброї та не брав участі в бойових діях, але все-таки потрапив під обстріл на передовій. Коли його принесли додому всього забинтованого, мати знепритомніла. Лікарі нарахували в нього на тілі 26 ран.

Його командир розповів, що Гія намагався винести з поля бою двох поранених. А в аеропорту хотів поступитися своїм місцем у літаку тяжкопораненому. Його, на щастя, встигли вивести в Тбілісі. Як потім виявилося, це був останній літак із Сухумі.

Виходити його було дуже важко. Тоді у Тбілісі не було бинтів, води, півроку не бачили хліба...

Про «українське життя» Георгія можна розповісти таке. З кінця 80-х рр. Георгій стає частим гостем Львова. Спочатку – як представник інформаційного центру Народного фронту Грузії. У вересні 1990 р. він одружився з галичанкою Мар'яною (Мирославою) та перевівся на філологічний факультет Львівського університету ім. І. Франка. Він брав участь у всіх акціях Народного руху та Студентського братства.

Уже потім, знову в Україні, Георгій як журналіст працює у львівській організації Народного руху. Після розвалу СРСР він співробітничав з низкою українських ЗМІ й стисла хронологія цього співробітництва така:

1991 р. – позаштатний журналіст газети «Пост-Поступ» (м. Львів);

1992—1993 рр. – керівник та ведучий програми «Монітор» на Львівському телебаченні;

1993—1994 рр. – головний режисер творчого об'єднання «Центр Європи»;

1995—1997 рр. – ведучий програм «Параграф», «Вікна-плюс», «Вікна-новини» Міжнародного медіа-центру;

1998 р. – ведучий телерадіокомпанії «Гравіс».

1999—2000 рр. – керівник інформаційної служби «Вільна хвиля» радіо «Континент».

Георгій Гонгадзе був автором документальних фільмів «Біль землі» (1993 р.), «Тіні війни» (1994 р.), «Колиска» (1995 р.), «Охоронці мрії» (1996 р.).

Мережевий проект «Українська правда», під керівництвом Гонгадзе, з'явився 17 квітня 2000 р., наступного дня після ініційованого Леонідом Кучмою всеукраїнського референдуму про посилення влади президента за рахунок парламенту.

Особиста політична позиція авторів «Української правди» представлялася радикально-демократичною, що, однак, не заважало Гонгадзе давати на сторінках свого видання слово політикам центру й лівої опозиції, зокрема лідерам соціалістів.

Газета жорстко критикувала політику Л. Кучми, та центральною мішенню критики журналістів і самого Гонгадзе став депутат Верховної Ради Олександр Волков, мільйонер, один із спонсорів переобрання Л. Кучми.

Гонгадзе не був лідером опозиції – він займався політичною журналістикою. У жовтні 1999 р. під час ток-шоу «Епіцентр» президента Кучму вивели з рівноваги питання Гонгадзе про причини корупції української влади.

Коли у вересні 2000 р. Георгій Гонгадзе зник, то відразу виникло багато версій цієї події. Через два місяці у Таращанському лісі було знайдено обезголовлений труп чоловіка, який за припущенням міг бути тілом загиблого журналіста. Поруч було знайдено сріблений браслет, талісман і перстень, що, як підтвердила дружина журналіста Мирослава, належали Георгію Гонгадзе.

18 грудня після упізнання тіла Мирослава Гонгадзе заявила, що існує велика ймовірність, що тіло належить їй чоловікові, Георгію Гонгадзе. М. Гонгадзе відзначила, що їй надали можливість у складі експертної комісії «оглянути те, що залишилося від тіла», що було знайдено в Таращі. Вона тоді розповіла, що «дуже складно сказати, що це таке», тому що «упізнанню воно ніяк не підлягає». За словами М. Гонгадзе, тіло можна упізнавати тільки окремими частинами.

У листопаді 2000 р. лідер Соціалістичної партії України Олександр Мороз обнародував аудіозаписи, зроблені в кабінеті президента України Леоніда Кучми офіцером охорони Миколою Мельниченком, на яких президент нібито говорить із головою Служби безпеки України Леонідом Деркачем і міністром внутрішніх справ Юрієм Кравченком про необхідність усунення журналіста. Кучма тоді стверджував, що записи сфабриковані.

На підставі цих записів тодішня українська опозиція, очолювана Юлією Тимошенко й лідером соціалістів Олександром Морозом, обвинуватила президента України в причетності до вбивства Георгія Гонгадзе.

У липні 2001р. Георгій Гонгадзе посмертно нагороджений премією Організації з безпеки й співробітництва в Європі (ОБСЄ) за внесок у розвиток журналістики й демократії. Урочиста церемонія вручення відбулася в Парижі. Премію одержала вдова журналіста Мирослава Гонгадзе. «Георгій боровся за свободу слова й права людини на Україні. Він міг би багато зробити, але його знищили. Ця премія є належною оцінкою його діяльності», – заявила тоді Мирослава Гонгадзе.

Керівник «Української правди» Альона Притула, коментуючи цю нагороду, сказала, що зараз, після його смерті, Україна й ЗМІ країни вже не такі, як були до вересня 2000 р. Своєю загибеллю Георгій згуртував журналістів і змусив владу слухати пресу.

Після зустрічі з Президентом України Віктором Ющенком у лютому 2005-го Леся Гонгадзе заявила, що його дезінформують у справі Гонгадзе, що вона більше не буде спілкуватись із прокуратурою, тому що не довіряє їй.

У квітні 2005 р. до Києва приїхала Мирослава Гонгадзе, яка з квітня 2001 р. одержала в США статус політичного біженця й працює на радіо «Голос Америки».

На зустрічі з дружиною загиблого журналіста Віктор Ющенко запевнив: силовики докла-дуть усіх зусиль для розкриття вбивства Георгія. «Перший етап на сьогодні вже завершено, слідству відомі імена безпосередніх виконавців. Друга частина – вийти на замовників», – наго-лосив Віктор Ющенко.

Президент запевнив, що розкриття справи Гонгадзе – це питання його честі.

Мирослава Гонгадзе переконана в необхідності експертизи плівок майора Мельниченка, і, насамперед, тієї частини, що стосується вбивства її чоловіка. «Це має бути нове розсліду-вання, з новими українськими слідчими й із залученням інших міжнародних експертів», – упевнена М. Гонгадзе.

Нині у суспільстві обговорюються багато версій щодо вбивства журналіста. Існують при-пущення й про участь деяких співробітників ФСБ Росії. Резонансною подією стало самогуб-ство Юрія Кравченка, котрий, як вважають, мав відношення до цієї справи.

За словами нинішнього голови МВС Юрія Луценка, Георгія Гонгадзе вбили, щоб заля-кати інших. Тоді, 1999 р., після перемоги «Кучма-2», у суспільстві була жаклива депресія. Мало хто з політиків і громадських активістів вірив у те, що схему волковського «Соціального захисту» щодо фальсифікації виборів може бути найближчим часом переборено. Країна йшла до диктатури. Опиралися тільки безстрашні журналісти, серед яких і Георгій, що прославився своїми виступами на радіо «Континент», декількома сміливими статтями в «Гранях» і викли-ком режиму в «Українській правді». Його вбивство було задумано як урок для інших. До честі українського суспільства, ця справа стала сигналом для повстання.

Під Тарашею стоїть пам'ятний хрест Георгія, на якому написано: «Його життя стало ціною пробудження України».

Грінченко Борис Дмитрович

(народ. 1863 р. – пом. 1910 р.)

Видатний письменник, педагог, лексикограф, фольклорист, редактор, видавець, громадсько-культурний діяч, організатор і голова «Просвіти» в Києві. Автор найбільш повного 4-томного тлумачного «Словаря української мови» (1907—1909 рр.).

Як тільки не називали Бориса Грінченка! І просто вчителем, і зразком для наслідування, і пророком, і «левітом храму України», і навіть апостолом. Але всіх порівнянь і похвал українцю мало, щоб передати в них простий подвиг, звершений людиною, «яка тримала руку на пульсі сучасного життя, була переконана, що рідна мова – це не мертве слово, а рідна школа – це право людини...»

Дитинство Бориса, який народився 9 грудня 1863 р., минало на хуторах Вільховий Яр і Кути (Долбіне) Харківської губернії. Батько його, відставний штабс-капітан Дмитро Якович Грінченко, був збіднілим малоросійським поміщиком, мати, Поліксенія Миколаївна Литарева – дочкою російського полковника. Родина жила дуже бідно, і «жменька цукру чи бублик були для дітей великою розкішшю. Так само, як і цілі чоботи». Однак батьки хотіли спрямувати своє потомство на «поміщицький» шлях і тому насамперед категорично забороняли дітям уживати «мужицьке наріччя». Маленький Боря говорив спочатку винятково «по-шляхетному» і, як сам згодом згадував, ріс, схиляючись «до московських патріотичних тенденцій шовіністичного кольору». Років у п'ять він навчився грамоти і, сховавшись у лісі, подалі від чужих очей, читав усе, що потрапляло до рук, не перебираючи. Але серед безлічі романів і газет, розрахо-

ваних на невибагливого читача, траплялись і класики літератури: В. Скотт, Дж. Г. Байрон, В. Гюго, М. Гоголь, О. Пушкін, М. Некрасов, О. Кольцов, – які й стали першими вчителями хлопчика. Зрідка в журналах він натрапляв і на українських авторів, статті про Україну і чумаків. Але понад усе зворушили уяву Борі образи Тараса Бульби й Остапа Бульбенка і їхня боротьба за козацьку волю.

Уже в шість років ця жадібна до знань дитина почала займатися творчістю. На світ з'являлися численні власні «журнали» з його віршами, розповідями, «науковими статтями», зрозуміло, російською мовою. Ними Боря постійно набридав батькам «і дідові Андрію – старому пічнику, який жив у Грінченків зі своєю сліпою бабою Галькою». Коли підросли молодші брат і сестри, вони теж були змушені стати читачами і слухачами.

Перша зустріч хлопчика з українською культурою відбулася в селі біля хутора, куди йому заборонено було ходити. У селян він навчився рідної мови, познайомився з поетичною народною творчістю, обрядами. Потім, уже під час навчання в Харківському реальному училищі, він почув, як якась пані похвалила українську мову і Т. Шевченка. Удома він випадково натрапив у батьківській скрині на «Кобзар» і був приголомшений силою могутнього слова. «Трупи встали й очі відкрили», – так згадував Грінченко про пережите тоді потрясіння. І пішло... Борис почав писати українською вірші, повісті, драми і навіть уклав український словник, а журнали для товаришів-школярів складав уже двома мовами; ходив по селах і збирав народні пісні та перекази. Над ним постійно сміялися, іноді – карали, але він не звертав на це уваги.

Борі було 13 років, коли він раз і назавжди закохався в українську мову. І тепер хлопчик увесь час проводив у пошуках і читанні творів І. Котляревського, І. Нечуя-Левицького, М. Костомарова, М. Куліша й інших авторів. Але якщо це читання стало систематичним і вдумливим, то інше сміливо можна було назвати мішаниною. То його потягне до літературної критики, і він зачитується Писаревим і Белінським, то зацікавиться історією і не мислить життя без Шашкова і Шерра... Борис жадібно прагнув до знань. У 15 років до його рук потрапили праці соціалістів. Він захопився революційною ідеєю, не зовсім розуміючи, що вона являє собою, і поплатився за це. Спочатку його відчислили з училища, а потім заарештували. Обіцяли відпустити відразу, як тільки скаже, від кого одержав книгу недозволеного змісту, але гордий юнак мовчав як риба. Ім'я К. Філіппова, революціонера-активіста, було назване лише через півтора місяця, коли вже хворий на туберкульоз у сирій холодній камері Грінченко довідався, що той виїхав із міста. Під тиском віце-губернатора Бориса відпустили за умови річного перебування під батьківським наглядом.

Молодий Грінченко, якого батько хотів віддати у військову службу, не бажав підкорятися батьківській волі. Він пішов з дому і влітку 1881 р., не без допомоги того ж віце-губернатора, екстерном склав іспит на сільського вчителя. А поки чекав місця, працював писарем у Харківській казенній палаті за 10 карбованців на місяць. Цих грошей саме вистачало на оплату житла, чай із хлібом та іноді – на яку-небудь одну страву в їдальні. Бентежна душа юнака не знаходила спокою: він хотів бути корисним для свого народу, а доводилося скніти над чиновницькими паперами. Весь вільний час Борис присвячував самоосвіті, тому що у зв'язку з «революційним» минулим шлях до офіційної освіти був для нього закритий. У листопаді того ж року він таки отримав призначення в село Введенське і з оптимізмом став до роботи. «Школа – це маленький будиночок... у ньому 2 зламані парти, вибите скло, зірвана підлога і страшенний холод. Книжок немає жодної», – скаржився учитель-початківець близькому другу І. Зозулі. Але відразу сам бадьоро додавав: «Будемо боротися з несприятливими випадками і всілякими перешкодами, що трапляються на нашому шляху». До того ж Борис у 1883 р. пов'язав своє життя з прекрасною дівчиною, теж учителькою і письменником-початківцем Марією Миколаївною Гладиліною (писала під псевдонімом М. Загірна, а пізніше – М. Чайченко). У них народилась єдина дочка Настя. Перешкод на шляху родини траплялося чимало, і Грінченки переїжджали з місця на місце стільки ж, скільки і працювали. Через обвинувачення місцевого

попа-шовініста в «українофільстві» й іншій «агітації» за Борисом було встановлено стеження. Але в цих частих переїздах була й своя користь: «...того, що шукав [український лексичний і фольклорний матеріал], мав достатньо» – колекція для досліджень Бориса постійно поповнювалася. І він усього себе віддавав роботі, вже в 20 років сказавши слова, гідні навченого роками чоловіка: «Справи, справи – аж голова біла». Таким Борис Дмитрович і залишився у спогадах друзів і пам'яті народу – людиною, яка, за словами М. Чернявського, «більше працювала, ніж жила».

За час свого вчителювання Грінченко найдовше затримався в селі Олексіївка, де в 1887—1893 рр. викладав у приватній школі Х. Д. Алчевської, чії педагогічні погляди збігалися з його власними. За сприяння цієї видатної жінки в Бориса була можливість успішно працювати в спокійних умовах. Він виявив неабиякі здібності педагога, і «сільський люд гаряче полюбив його, діти бігли до школи, як на свято». Адже вчитель багато уваги приділяв особистості дитини, шукав підхід до кожного свого учня і першою метою ставив не втовкмачування певних знань, а «пробудження, розвиток і зміцнення мислячої сили». Грінченко вчив дітей насамперед мистецтву думати й аналізувати і бачив у цьому запоруку гармонійного розвитку особистості. І, працюючи в період заборони навчання і видання книг українською мовою, він наполягав саме на її чільній ролі в майбутньому нації поряд із упровадженням нових прогресивних знань. У різні роки кілька своїх праць Борис Дмитрович присвятив питанням освіти і педагогіки. Це методичний посібник «Українська граматики для навчання читання і письму» і хрестоматія «Рідне слово», якими користувалися і в перші роки після Жовтневої революції, а також роботи «Яка тепер народна школа на Україні» (1896 р.) і «На безпросвітному шляху. Про українську школу» (1907 р.).

Треба сказати, що на професійному рівні Грінченко-поет почав писати ще в 17-літньому віці, коли послав деякі свої вірші І. Нечую-Левицькому, який їх схвалив і помістив у галицькому журналі «Мир». З того часу Борис Дмитрович систематично публікувався в різних українських виданнях й окремих книжечках під псевдонімом Іван Перекотиполе і Василь Чайченко. Серед його літературної спадщини ліричні вірші (збірник «Під хмарним небом», 1894—1895 рр.), розповіді та повісті, зібрані в тритомнику «Твори Василя Чайченка», побутові, історичні та комедійні п'єси («Непокірний», «Хмари нагнали», «За батька»), дитячі розповіді («Ксенія», «Дзвоник», «Іспит», «Грицько»). Їх створення Грінченко вважав «обов'язком, який подобається йому». Автор настільки вживався у світ дитини, дивився на навколишню дійсність її очима, що кожне з оповідань вражало читача вірогідністю переживань дитячої душі. Перу Грінченка належать численні переклади і літературні спрощення для простих людей кращих творів світових класиків (зокрема Гомера, Шекспіра, Скотта, Гюго, Мольєра, Шіллера), педагогічні, етнографічні, історичні, публіцистичні і критичні статті.

Грінченко-письменник виявив себе не тільки як небуденно мислячий автор, але і як тонкий психолог, і просто як людина, у якої душа болить за рідний народ. Він усе життя активно відстоював ідею національного руху, яку втілював у повісті «Сонячний промінь», і вирішував проблему існування української інтелігенції як духовного провідника суспільства, у той час як сама вона не має визначених ідеалів. Цю хворобливу для себе тему Борис Дмитрович розкрив в одному з кращих своїх творів – «На розпутті». У ньому він досліджував потворне явище – параліч волі мислячих людей України. І знайшов однозначну відповідь: причина всьому – брак солідарності українців, як людської, так і національної: «Ми до того не солідарні між собою, до того індивідуальні, що іноді і найпростішої справи спільно не можемо зробити».

Але оскільки письменницька праця доходу не приносила, а навпаки, вимагала витрат (як, наприклад, видання книг для селян), Борис Дмитрович, аби утримувати родину, не залишав казенних посад. Крім роботи вчителем, з 1886 по 1887 р. він був статистиком у Херсоні, а в 1894 р. переїхав до Чернігова, де служив у губернському земському управлінні: спочатку завідував земською оцінкою і народною освітою, а потім став секретарем. У чернігівський період

свого життя Грінченко за допомогою мецената Івана Череватенка організував видання значної бібліотеки народно-просвітительських книг, став одним із керівників нелегальної української організації «Чернігівська громада». Він разом з дружиною займався упорядкуванням музею української старовини В. Тарновського. Абсолютно точно охарактеризував Бориса Дмитровича І. Франко, який сказав, що такі люди, як він, «кидаються на всі боки, заповнюють прогалини, латають, піднімають повалене, валять те, що поставлено негаразд, будують нове, шукають способи залучити до роботи більше рук». Грінченко не любив непорядку й лінощів, своїм прикладом він заражав бездіяльних друзів, які ніби чогось чекали, і дорікав їм біблійними словами: «Жнива багато, а працівників мало».

У 1902 р. Борис Дмитрович оселився в Києві, де прожив до самої смерті. Чотири роки він активно займався редакцією першої щоденної української газети «Суспільна думка» (пізніше – «Рада») і журналу «Нова громада». У 1906 р. він став одним із організаторів першого київського товариства «Просвіта». Напівлегальна організація, чиїм керівником був Грінченко, ставила за мету відродження до повноцінного життя рідної мови і традицій, вона займалася навчанням неписьменних, виданням книг українською мовою й іншою просвітительською діяльністю.

Редакційну і керівну роботу Грінченко поєднував із втіленням у життя своєї мрії, яку давно плекав. Кілька років напруженої праці, усі зібрані ним лексикографічні і фольклорні матеріали, помножені на таку ж копітку роботу найвідоміших представників української інтелігенції – М. Костомарова, М. Лисенка, І. Франка, Лесі Українки, О. Русова, – втілилися у справжньому пам'ятнику Борисові Дмитровичу. Ним став найповніший за всю історію країни тлумачно-перекладний «Словарь української мови» (виданий у 1907—1909 рр.), який нараховує 68 тис. слів. Для української науки і культури він мав таке ж значення, як, наприклад, словник Даля для російської або Лінде – для польської: словник зафіксував народну і фольклорну мови й іноземну лексику. Але суспільство безжалісно поставилося до цієї праці, і після першого видання про нього забули майже на півстоліття. Повторне видання відбулося лише в 1950-х рр., але й донині цей словник не втратив своєї лексичної цінності.

В останні роки життя Грінченка, з настанням реакції, посилювалися переслідування його як українофіла і політично неблагонадійного. Кілька місяців він провів у в'язниці, де туберкульоз цілком запанував у його і так неміцному організмі. Остаточно підірвали моральні і фізичні сили Бориса Дмитровича смерть замученої царськими поплічниками дочки-революціонерки і важка хвороба онука. У 1910 р. він виїхав на лікування на італійський курорт Оспедалетті, де помер 6 травня.

Поховали великого сина українського народу на батьківщині, у Києві. Бориса Дмитровича Грінченка, приреченого тепер на вічний спокій на Байковому цвинтарі, проводжали в останню путь тисячі людей. Ридала не одна Україна – Білорусія, Польща, Росія, Італія, Франція, Австрія, де його діяльність була широко відома. У труну як символ його великотрудного життя поклали терновий вінець. Грінченка називали не тільки апостолом. Його називали мучеником української землі.

Грушевський Михайло Сергійович

(народ. 1866 р. – пом. 1934 р.)

Видатний український історик, літературознавець, публіцист, письменник, громадсько-політичний і державний діяч, академік Всеукраїнської академії наук і АН СРСР, Голова Української Центральної Ради, перший Президент України.

«Грушевський на посту Голови Центральної Ради справді був главою і ментором усього зібрання депутатів. Він стояв непомірно вище них за своєю освітою, європейським тактом і вмінням керувати засіданнями. Ставлення членів Ради до Грушевського було надзвичайно поважливим: його називали «професором», «батьком» і навіть «дідом». Невисокий на зріст, рухливий, із великою сивою бородою, в окулярах, із блискучим поглядом з-під густих брів, що нависли, у своєму кріслі голови він нагадував казкового діда-Чорномора...» – так писав про видатного лідера української революції депутат Малої Ради від опозиційної єврейської партії Гольденвейзер. Безумовно, таке шанобливе ставлення не тільки з боку друзів, але і з боку опонентів Грушевський заслужив усім своїм життям і діяльністю, які він присвятив служінню Україні.

Михайло Сергійович Грушевський народився 17 (29) вересня 1866 р. в м. Холм Люблінської губернії (тепер Хелм на території Польщі). Його батько Сергій Федорович, нащадок старовинного роду священиків, закінчив Київську духовну академію, служив учителем словесності в місцевій греко-католицькій гімназії. Коли Мишкові було всього чотири роки, батько отримав на Кавказі посаду інспектора (а потім і директора) народних шкіл. Сім'я переїхала

до Ставрополя, потім до Владикавказу, а ще пізніше – до Тифлісу, де хлопець, який отримав початкову освіту вдома, вступив одразу до третього класу гімназії.

Виховуючись далеко від батьківщини, Михайло, проте, змалку виявляв велику зацікавленість до всього українського – історії, літератури, етнографії. Свою роль у цьому відіграли як дух патріотизму, що панував у сім'ї, так і часті поїздки до діда – священика в подільському селі Сестринінці, який прищеплював хлопчику любов до культури і традицій рідного народу.

Найкращими друзями для Михайла стали книги. Вони живили його дитячі мрії і фантазії, в яких він бачив себе українським літератором і вченим. (До речі, вже перший літературний досвід Грушевського, який відноситься до 1885 р., отримав високу оцінку І. Нечуя-Левицького.) Він зачитувався працями українських істориків – М. Костомарова, П. Куліша, А. Скальковського, М. Максимовича, – першими випусками «Киевской старины» – одного з кращих історичних журналів XIX ст. Майбутнє Михайла вимальовувалося чітко.

1886 р. він вступив на історико-філологічний факультет Київського університету, де його наставником став відомий український історик В. Б. Антонович. Уже на третьому курсі М. Грушевський почав велику працю «Нарис історії Київської землі від смерті Ярослава до кінця XIV ст.». 1891 р. після публікації праця була удостоєна золотої медалі і стала його кандидатською дисертацією. Критики відзначали прекрасне знання джерел і здатність автора до аналізу історичних концепцій.

За протекцією наукового керівника здібного випускника через рік прийняли на кафедру історії для «підготовки до професорського звання». Грушевський склав магістерські іспити, а в травні 1894 р. захистив магістерську дисертацію «Барське староство. Історичні нариси», присвячену історії Поділля XIV—XVIII ст. У цей період свого життя він брав активну участь у діяльності Київської «старої» Громади – організації української інтелігенції.

1894 р. став переломним у житті молодого вченого: за рекомендацією В. Антоновича Грушевський був затверджений професором кафедри всесвітньої історії Львівського університету. У Львові він поряд з напруженою лекційною роботою з головою поринув у діяльність Наукового товариства ім. Т. Шевченка (НТШ), де був обраний керівником філософсько-історичного відділу і редактором «Записок Наукового товариства ім. Т. Шевченка».

Очолити товариство 1897 р., учений перетворив його на щось схоже на українську Академію наук. У НТШ почали працювати історична, філософська та природничо-математична секції, діяли музей, бібліотека, друкарня, книгарня. За ініціативою М. Грушевського почався випуск «Джерел до історії України-Русі» – унікальної етнографічної збірки.

Ще у львівський період своєї діяльності вчений вирішив утілити в життя давню творчу мрію – створити узагальнюючу працю з історії України. Це видавалося йому справою честі своєї і свого покоління. 1899 р. вийшов перший том монументальної праці Грушевського «Історія України-Русі». Спочатку передбачалося видати тритомний твір, але в міру того як продовжувалася дослідницька робота, праця розросталась і в остаточному варіанті являє собою незавершений десятитомник. До 1913 р. вийшло 7 томів і перша половина восьмого. Останній, десятий том був опублікований уже після смерті вченого 1937 р. Пізніше побачили світ і стислі, так би мовити, «напівмірні» варіанти цієї праці: «Нарис історії українського народу» (1904) та «Ілюстрована історія України» (1911). У цих творах М. С. Грушевський, спираючись на широкий документальний матеріал, дані етнографії і археології, доводив, що історія українського народу почалася не з XIV ст., як до цього вважалося, а з IV ст., з часів слов'янських племен антів. Першою українською самостійною державою була Київська Русь, наступницею якої вчений вважав не Володимиро-Суздальську, а Галицько-Волинську землю. Стисло свою концепцію Грушевський виклав у статті «Звичайна схема Руської історії і справа раціонального викладу історії східного слов'янства», яка стала широко відомою. З натхненням сприйнята слов'янською інтелігенцією, стаття була не сприйнята і засуджена в офіційній російській історіографії.

Грушевському під час роботи у Львівському університеті вдалося створити свою історичну школу, до якої належать такі відомі українські історики, як І. Крип'якевич, І. Джиджора, Є. Трелецький, С. Томашевський.

У Галичині Михайло Сергійович почав і політичну діяльність. Досить швидко він зблизився з представниками демократичної еліти Західної України, зокрема з видатним поетом, ученим і громадським діячем І. Я. Франком. Професор Грушевський став одним з ініціаторів створення Української національно-демократичної партії, обійняв у ній посаду заступника голови. Але досить скоро у нього виникли розбіжності з більшістю керівництва партії, оскільки він обстоював більш радикальні позиції. Свої погляди вчений зміг висловити на сторінках журналу «Літературно-науковий вісник», де почав проводити ідею рівноправності українців із поляками, росіянами і австрійцями. Це викликало загострення відносин із впливовими польськими колами, які фактично поховали його ідею створення у Львові українського університету.

Зате в особистому житті Михайла Сергійовича все було гаразд. 1896 р. він одружився з учителькою однієї з місцевих шкіл – Марією Вояковською. А через 4 роки в родині Грушевських з'явилась їхня єдина дитина – дочка Катя (Кулюня, як її називали батьки).

З початком першої російської революції 1905 р. Грушевський із родиною повернувся на Придніпровську Україну, оселившись у Києві, в особняку, побудованому на гроші батька. Царським маніфестом від 17 жовтня 1905 р. в Російській імперії були проголошені демократичні права і свободи, скасовувались обмеження на українське друковане слово. Тому до Києва зі Львова було переведене видання «Літературно-наукового вісника», а через рік під редакцією Грушевського почав виходити журнал «Україна».

Грушевський брав активну участь у роботі української фракції І Державної Думи. У численних публікаціях він виступав за автономію України у складі федеративної Росії, закликав уряд стимулювати розвиток мов і культури національних меншин.

Продовжуючи політичну діяльність, професор Грушевський виступив одним з ініціаторів створення і головою «Товариства українських прогресистів» – нелегальної позапартійної організації ліберально-демократичного спрямування. Таким чином, М. С. Грушевський став не тільки видатним ученим-істориком, але й найбільш авторитетним політичним діячем того часу, що забезпечувало йому незаперечне лідерство в національно-визвольному русі України.

Тим часом у Львові була розгорнута кампанія з усунення М. Грушевського з посади голови НТШ. Ученого звинувачували в неправильній оцінці суспільного життя Галичини, деспотичних методах керівництва. Це примусило історика згорнути свою діяльність у Західній Україні й зосередитися на роботі в Києві.

Перша світова війна застала сім'ю Грушевських на відпочинку в Карпатах. У листопаді 1914 р. Михайло Сергійович через Австрію і Італію зумів повернутися до Києва, де був арештований за звинуваченням в австрофільстві та «мазепництві». Після двомісячного утримання в Лук'янівській в'язниці його було відправлено на симбірське заслання (ходили чутки, що впливові друзі Грушевського зуміли вставити в слово «Сибір» букву «м»). Через рік за клопотанням Російської академії наук професору дозволили переїхати до Казані, а потім і до Москви.

Після Лютневої революції 1917 р. Михайло Сергійович уже вільно міг повернутися до Києва, де його зустріли як національного героя. Тоді ж заочно обрали головою Української Ради – органу національно-визвольного руху України. На початку квітня 1917 р. в Києві проходив Всеукраїнський національний конгрес, на якому в урочистій обстановці професора Грушевського остаточно затвердили на посаді голови Центральної Ради. У той час він був уже членом Української партії соціалістів-революціонерів. Виходячи з її програми, Грушевський сформулював головне завдання Центральної Ради – досягнення національно-територіальної автономії України у складі Федеративної Демократичної Російської республіки. Він провів значну роботу щодо реорганізації складу Центральної Ради, перетворення її на всеукраїнський представницький орган. За безпосередньої участі Грушевського були розроблені всі чотири

Універсали Центральної Ради, у яких відбився реформістський поступальний характер переходу від автономної Української Народної Республіки у складі Росії до повної незалежності.

Як справжній інтелігент Грушевський і в політиці дотримувався загальнолюдських цінностей, а не вузькокласових або національних інтересів, прагнув урахувати і задовольнити вимоги всіх соціальних і національних груп. Але видатний письменник і історик, так само як і інші лідери УНР, перебував у полоні революційної ейфорії і не був здатний на рішучі політичні кроки, що їх вимагали обставини. Як наслідок, нерозв'язані проблеми накопичувались, і Центральна Рада втрачала авторитет і популярність серед населення, чим поквапилися скористатись більшовики. А оскільки Україна практично не мала армії, то не змогла протистояти більшовистській агресії.

25 січня 1918 р. під артилерійським обстрілом глава Центральної Ради разом з іншими лідерами УНР спішно покинув Київ. Того ж дня українська делегація підписала у Брест-Литовську сепаратний мирний договір з країнами Четверного Союзу. Німеччина і Австрія погодилися надати підтримку Україні в боротьбі з більшовиками в обмін на поставки продуктів харчування і промислової сировини. Брестський мир став блискучою перемогою молодій українській дипломатії та першим актом визнання України на світовій арені як незалежної держави.

На початку березня 1918 р. керівництво Центральної Ради повернулося з німецькими військами до зруйнованого Києва. У ході бойових дій більшовики спалили будинок М. С. Грушевського. У вогні загинула унікальна колекція килимів, виробів зі скла і порцеляни, картини, книги і рукописи XVII—XVIII ст.

У період другого (березень – квітень 1918 р.) перебування при владі керівництво УНР опинилося в залежності від німецького військового командування. Спроби Грушевського продовжити демократичний курс викликали незадоволення з боку окупаційної влади. До того ж Центральна Рада не мала вже достатнього авторитету в суспільстві і не була здатна управляти країною.

Падіння УНР було визначене наперед. На останньому засіданні Центральної Ради, 29 квітня 1918 р., було прийнято Конституцію Української Народної Республіки, а М. Грушевського обрано її президентом. Того ж дня в результаті державного перевороту до влади прийшов гетьман Павло Скоропадський. Він розпустив Центральну Раду і скасував видані нею закони.

Після перевороту М. С. Грушевський жив у Києві. Він повністю відійшов від політики і займався тільки науковою та видавничою діяльністю.

З приходом до влади Директорії Михайло Сергійович намагався відновити Центральну Раду в попередньому статусі, але зазнав спротиву з боку нового уряду і залишив Київ. Ненадовго затримався в Кам'янці-Подільському, а в кінці березня 1919 р. разом із родиною виїхав до Відня. Потім жив у Берліні, Празі, Женеві. 1919 р. М. Грушевський заснував у Відні Український соціологічний інститут, у 1920—1922 рр. редагував журнали «Борітеся – поборе», «Східна Європа», «Наш стяг». Поступово він одійшов від політики, залишив лави Української партії соціалістів-революціонерів і зосередився на науковій роботі. У цей період учений написав багатотомну «Історію української літератури».

Туга за батьківщиною, байдужість керівників західних держав до українських подій, матеріальні труднощі примусили його вступити в переговори з радянським керівництвом щодо повернення в Україну. Більшовикам це було зручно, оскільки забезпечувало контроль над діяльністю Грушевського і нейтралізувало одного з політичних лідерів еміграції. Після отримання дозволу ВКП(б), у якому колишньому главі Центральної Ради було надано гарантії безпеки, 1 березня 1924 р. він повернувся до Києва.

На батьківщині Михайло Сергійович, якого ще в грудні 1923 р. обрали дійсним членом Всеукраїнської академії наук, повністю зайнявся науковою і організаційною роботою. Учений очолив секцію історії України історичного відділу ВУАН, до роботи котрої були залучені кращі

фахівці і талановита молодь. За його безпосередньої участі почали діяти Комісія порайонного вивчення України і Археологічна комісія. Під керівництвом Грушевського виходили журнали «Україна», «За сто років», «Дослідження з історії України» та ін.

1929 р. Грушевського обрали академіком АН СРСР, визнаючи його безсумнівний внесок в історичну науку. Але вже 1931 р. по дорозі на сесію Академії в Москві його заарештували. Ученого звинуватили в тому, що він очолював «Український національний центр». Органи ОГПУ звинувачували «Центр» у спробі відірвати Україну від СРСР і відновити там буржуазний лад. На допитах у Москві та Харкові вже немолодого Грушевського примусили визнати висунуті обвинувачення. Однак пізніше він від них відмовився і був звільнений з-під варті. Проте Грушевського було знято з усіх посад і він змушений був жити в Москві під наглядом НКВС.

25 листопада 1934 р. в Кисловодському санаторії після нескладної операції щодо видалення карбункулу Михайло Сергійович помер за нез'ясованих обставин. Йому було 68 років. Тіло покійного професора перевезли до Києва і поховали на Байковому цвинтарі.

Після смерті М. Грушевського влада почала створювати йому репутацію «ворога народу». Розповсюдження його праць було заборонено, і вони зайняли місце в спецархівах. Переслідувань зазнали родичі і колеги видатного історика. У радянських таборах загинули дочка вченого Катерина Грушевська, брат Олександр і племінник Сергій.

Незважаючи на радянські міфи і замовчування правди, український народ через десятиліття проніс добру пам'ять про свого видатного сина, ученого і патріота – Михайла Сергійовича Грушевського.

Зараз його ім'я носять Інститут української історії НАН України і одна з вулиць Києва. У центрі столиці споруджено пам'ятник М. Грушевському.

Гурченко Людмила Марківна

(народ. 1935 р.)

Популярна акторка кіно, театру, телебачення й естради. Виконавиця комедійних і драматичних ролей більш ніж: у 80 кіно– і телефільмах. Співачка, творець і виконавець відеомузичних композицій «Пісні війни» та «Улюблені пісні». Володарка почесних звань і нагород: заслуженої артистки РРФСР (1969р.); народної артистки РРФСР (1977р.); народної артистки СРСР (1983р.); ордену «За заслуги перед Вітчизною» 4-го ступеня (2000р.); Державної премії РРФСР за фільм «Старі стіни» (1976р.). Автор книг «Моє доросле дитинство» (1982р.) та «Оплески» (1997р.).

Як часто, дивлячись на кумирів сцени й екрана, шанувальники сумно зітхають про зів'янення зірок: погляд потьмянів, мова невиразна, обличчя не рятують пластичні операції, рухи скуті, статура заплывла. Так хочеться, щоб усе-таки розкрили секрет Макропулоса і чудодійний еліксир повернув молодість хоча б талановитим людям. А от над Людмилою Марківною Гурченко, здається, час не владний. Микита Михалков якось помітив: «Цій акторці завжди 28». Вічно молода й екстравагантна, вона не втратила оптимізму й бажання жити, подобатися, полонити, її задерикувата юна усмішка, яка вперше блиснула на екрані в «Карнавальній ночі» ще 1956 р., не змінилася, хоча давно минула епоха чорно-білого кіно. А вже її фігурці – взірцеві витонченості й тендітності – можна тільки позаздрити. Лишається тільки здогадуватися, чому роки не владні над цією жінкою. Може, тому, що дитинство було для Люсі Гурченко тим найсильнішим внутрішнім імпульсом, що привів її в мистецтво. Це воно виховало в ній бій-

цівський характер і допомогло створити свій світ – світ театру однієї надзвичайної акторки. Це воно не дозволило їй постаріти.

Людмила народилася 12 листопада 1935 р. у Харкові й була єдиною дитиною в сім'ї. Її батько, Марко Гаврилович – сільський хлопець, душа товариства, «невідшліфований талант», – працював забійником на копальні, трохи провчився в музично-драматичному інституті, виступав як баяніст на різних масових заходах від Палацу піонерів, був завгоспом у науковій бібліотеці ім. Короленка. Мати акторки, Олена Олександрівна, москвичка з «дворян давнього роду», яка була вихована в суворості й отримала гарну освіту, вела гуртки художньої самодіяльності. Вона рано вийшла заміж і народила дочку в 17 років. Захоплений батько хотів назвати дочку Люсі, але зареєстрували її Людмилою, а вдома звали Люсею. Батько з перших років життя пророкував своїй улюбленій акторську кар'єру, захоплюючись її дитячими талантами.

«Не пам'ятаю сумних людей, сумних облич до війни... Начебто до війни всі були молоді. Молодий батько, молода мама, молоді всі. І я сама – щаслива, радісна і, як мене запевнив тато, зовсім виняткова», – так писала потім акторка у своїй книзі «Моє доросле дитинство».

1941 р. батько добровольцем пішов на фронт, пройшов усю війну з концертною бригадою. Шестирічна Люся залишилася з мамою в окупованому Харкові. Веселе безтурботне життя скінчилося. Довгі тоскні черги за водою до ополонки, холод промерзлої квартири, шибениці в центрі базару, жажливі вівчарки і патрулі, страх, що мама не повернеться додому. «Я все всотувала і нічого не забула. Я навіть розучилася плакати. На це не було сил. Тоді я росла і дорослішала не щодня, а щогодини». Голодна, вона крапа із хлопчиками на базарі, торгувала поруч з мамою тютюном, бігала з каструлькою за супом у німецькі ремонтні майстерні й чекала тата.

Після звільнення міста Людмила пішла до школи, в якій не було ні парт, ні підручників, ні зошитів. Восени 1944 р. склала іспити до музичної школи ім. Бетховена в «клас охорони дитячого голосу». На прослуховуванні вона виконувала «пісню з жестикуляцією» «Про Вітю Черевичкіна». Педагоги ридали від сміху, дивлячись на цю «творчість», а мама згоряла від сорому, почувши на додаток до програми «Зустрілися ми в барі ресторану». Але дівчинку зарахували в «майбутні акторки». У музичній школі говорили, що вона «пече пісні, як млинці», навчаючись усього на ходу, а ще боролися з її шепелявістю і великою кількістю «словесного сміття», що дісталася в спадщину від батька та війни. Але вже тоді Людмила любила тільки співати, «теорію музики відразу ж забула, а до гармонії так і не дійшла».

У задушливому, забитому людьми вагоні маленька Люся дала свій перший концерт на замовлення, за який захоплені попутники «хто скільки може заплатив». Це був її перший заробіток. Усі гроші пішли на оплату музичної школи.

У вересні 1945 р. додому повернувся батько, радісний, шумний, з подарунками. Голодний «доні» він привіз люстерко, велосипед і «доросле» концертне плаття, прикрашене бісером і камінцями. Але незабаром усе це було виміняно на продукти, тому що татова «клюковка», «доня» більше була схожа на «сухар» від довгого недоїдання.

Улітку 1953 р., закінчивши школу, Людмила зібралася вступати до Харківського театрального інституту, але батько наполіг на поїзді в Москву: «Іди, вшквар як слід. І нічого не бійся. Іди і дуй своє. Нехай усі будуть як люди, а ти вертись, як чорт на блюді». І вона, запрограмована татом на успіх (а вже вертітись їй довелося потім чимало), поїхала підкоряти столицю. Гурченко подала документи до трьох вищих навчальних закладів. Після двох турів вона передумала вступати на курс оперети до Державного інституту театрального мистецтва, зате пройшла одночасно в Шукінське училище й у Всесоюзний державний інститут кіно. Вибравши кіно, Людмила вчилася в класі С. Герасимова і Т. Макарової. На другому курсі знялася в невеликих ролях у фільмах «Дорога правди» і «Серце б'ється знову». А потім на неї звалилася слава «Карнавальної ночі». Цей фільм був експериментом для всіх членів знімальної групи. Сценарій Б. Ласкіна і В. Полякова кілька років нікого не цікавив. Режисер Е. Рязанов робив свою першу художню картину. Ігор Ільїнський знімався після багаторічної перерви. А Людмила

Гурченко з Юрієм Чистовим уперше потрапили на головні ролі. Постановку фільму курирував І. Пир'єв. Саме він і затвердив на роль молоду акторку, що провалила проби (а вона їх провалювала й потім із дивовижною постійністю).

Фільм вийшов на всі часи. З роллю Людмила впоралася блискуче. Запальний азарт, талановита гра, чудовий голос, виточена фігурка «з осиною талією» полонили глядачів: до неї в одну ніч прийшла слава. І лише набагато пізніше прийде гірке протвердження: «Вона мене зламала і повністю спантеличила. Скільки разів потім, через дурість, в інших картинах я пробувала повторити Леночку Крилову. Виходило жалюгідне наслідування самої себе». Розчарування публіки. Поступовий перехід до «другого сорту». Але відразу після виходу фільму був запаморочливий успіх, нескінченні зустрічі з глядачами й у фіналі обов'язково «Пісенька про п'ять хвилин». Вона повторювала й повторювала те саме зі сцени і з екрана, поки не вичерпалася. По-старому не хотілося, по-новому не вміла. А тут ще й розгромна стаття в газеті про «гроші в блакитних конвертах» за низькопробні творчі зустрічі й осуд із усіх боків. Почалися довгі роки простою в кіно. Акторка кинулася до театру. В «Современнике» не прижилася. Потім був Театр сатири, але й там вона не підійшла.

Тепер 17 років опали Гурченко пов'язує з відмовою працювати з іноземцями на Міжнародному фестивалі молоді (1957 р.). А в ті роки вона не могла зрозуміти, що ж трапилося. Використовуючи свої лірико-комедійні та вокальні дані, акторка зіграла в низці стрічок («Дівчина з гітарою», «Роман і Франческа», «Приборкувачі велосипедів»), але всі фільми були слабкіші за «Карнавальну ніч» і не приносили ні успіху, ні задоволення.

А от невелику роль Соні Бистрової у фільмі «Балтійське небо», згадавши всі жахи воєнних років, Гурченко зіграла прекрасно й розкрилась як драматична акторка. Вона дуже потребувала справжньої роботи не тільки через матеріальне становище, але й щоб довести всім і собі, що вона не «другий сорт». Діставши пропозиції на чергові проби, вона влетіла в студію – «Малиновий костюм з рудою лисицею, малинова шапочка, чорні ажурні панчохи в трояндах». У такому «відповідно до випадку» вбранні побачив її режисер, який запропонував їй роль у фільмі «Робітниче селище». Через кілька хвилин Людмилу було не впізнати: з верткої шансонетки вона перетворилася на типову робітницю.

Але інерція «Карнавальної ночі» була сильнішою за бажання грати. Незначний успіх не зміг змінити долю акторки в той період. Вона багато працювала над собою, боролася з харківською вимовою, наросувала в собі «блакитну кров». І весь запас творчої енергії спрямувала на пісню, на естраду. «Ніщо так не загартує, як естрада. У кіно, у театрі є режисер, є колектив, масовка. На естраді – сама. Сама собі режисер, масовка й актор, який миттєво реагує на відгук зали. Але право на соло треба заслужити. Треба привабити публіку й повести її за собою». Радощі від маленьких перемог на концертах – єдині безцінні хвилини в роки простою в кіно.

Особисте життя Людмили Марківни теж не було вдалим. Від першого шлюбу з режисером Борисом Андронікашвілі (син письменника Б. Пильняка) у неї народилася дочка Маша, яку виховували дід з бабою. Потім розпався її шлюб з Олександром Фадєєвим-молодшим. Нічого гарного не може згадати Гурченко й про спільне життя з Йосипом Кобзоном.

1969 р. їй було присвоєно звання заслуженої артистки РРФСР, і її знову стали запрошувати в кіно («Білий вибух», 1970 р.; «Один із нас», «Дорога на Рюбецаль», 1971 р.; «Тінь», 1972 р.). Переломного 1973 р. у житті Гурченко сталося кілька подій. Помер батько. Пішла з життя людина, яку вона любила і яка благословила її шлях на сцену. «Майже неписьменний, неосвічений за нинішніми мірками», він був головною її опорою. Це його життєлюбство передалось їй, його віра в талант дочки допомогла витримати в роки застою і перейти до «першого розряду». «Я абсолютно вірю, що цієї доброї і скромної людини, мого [четвертого] чоловіка – послав тато», – говорила Людмила Марківна про свого нового чоловіка. Цивільний шлюб із 23-літнім Костянтином Купервейсом, піаністом в естрадному оркестрі і композитором, який подає надії, вірність і самовіддача чоловіка дозволили акторці відчувати розуміння і надійний

тил протягом довгих 18 років. Але для Людмили Марківни це був стрімкий час творчого злету і повернення на екран як акторки різнопланової і непередбачуваної. Вона стала чітко дослухатися до режисерів, особливо в нетипових для її амплуа ролях. В. Трегубович, ризикуючи своєю і її подальшою кар'єрою, зняв Гурченко в головній ролі у фільмі «Старі стіни». Картина відкрила перед глядачами нові грані її майстерності, що значно підняли акторський престиж Людмили Марківни. За роль директора ткацької фабрики в цьому фільмі Гурченко було удостоєно Державної премії РРФСР.

Подальше її акторське життя нагадувало «ріг достатку». Вона раділа кожній ролі. Іноді, не довіряючи акторському щастю та примхам режисерів, пропускала «більш цікаві і вагомі ролі». Це гарячкове «швидше в кадр» позбавило її ролі у фільмі Микити Михалкова «Незакінчена п'єса для механічного піаніно», зате маленькі глядачі побачили її в картині «Мама». Цю роль і кілька наступних вона грала з важким переломом ноги, отриманим на зйомках.

Гурченко прекрасно виконувала складні «життєві» ролі. «Можна пережити на екрані драму, трагедію людини тільки тоді, коли ти сам пережив у житті щось приблизно схоже. Можна зіграти, але не прожити». Дитячі, але чіткі спогади про війну, характери і поведінку сусідок і знайомих допомогли їй знайти основні риси й індивідуальні штрихи для своїх героїнь у фільмах «П'ять вечорів», «Сибіріада», «Двадцять днів без війни», «Польоти уві сні і наяву», «Прохіндіада». А в стрічках «Небесні ластівки», «Вокзал для двох», «Любов і голуби» вона грала «різну себе». У «Бенефісах» Крамарова, Мартінсона, Васильєвої і, звичайно, у своєму власному Гурченко розкрилась як незрівнянна акторка шоу. Вона злітала усе вище і вище і непомітно для себе одного разу залишила десь на землі людину, яка відмовилася від своєї кар'єри, ходила замість неї «по високих кабінетах», вносила на руках на знімальний майданчик і просто кохала. Після 18 років шлюбу Людмила Марківна розсталася і з четвертим чоловіком.

Гурченко сама не знає, чи вміє любити. Одного разу вона зізналася, що в неї була «любов № 1 – до тата, любов № 2 – до музики, кіно і професії». З дочкою вона не знаходить спільної мови, онуки називають її Люсею, «тому що я – акторка й акторкою буду до останньої хвилини. Я все віддаю вам [глядачам]. Тому діти й онуки мають дуже мало». Навіть смерть онука вона усвідомила через музику, виконавши рімейк пісні Земфіри «Хочеш».

У 55 років у її життя ввійшов продюсер Сергій Сенін. Гурченко вважає, що в неї тепер «є плече, на яке вона може обіпертися, що це та людина, до думки якої вона прислухається і навіть підкоряється». Їй важливо, щоб її любили такою, якою вона є:

«Главное, чтобы кто-нибудь любил —
Со всеми недостатками,
Слезами и припадками,
Скандалами и сдвигами
И склонностью ко лжи...» —

звучать слова и шлягеру.

Тепер акторка затребувана й у кіно, і в театрі, і на телебаченні. Вона може вибирати ролі, а не чекати, коли її запросять. Дозволити собі демонстративно вирватися з рамок сюжетної оповіді і перетворити фільм «Послухай Фелліні!..» в естрадний монолог акторки Людмили Гурченко. У пошуках нових незвичайних ролей акторка виступає в антрепризному театрі, де їй до душі стихія бенефісного жанру. Ельдар Рязанов зняв її у фільмі «Старі шкапи» (2000 р.), але погодившись на роль «старої», вона все одно «крутиться на одній ніжці».

Гурченко, як і раніше, працює в театрі. Зараз вона співробітничает з талановитим Гедімінасом Тарандою і Миколою Фоменком у мюзиклі «Бюро щастя». Виходять її нові компакт-диски та музичні відеокліпи. Про життя і творчість Гурченко написала у своїх книгах «Моє доросле дитинство» і «Оплески». Її внесок у мистецтво гідно оцінений званнями народ-

ної артистки РРФСР і СРСР. А напередодні її 65-річчя президент Російської Федерації В. Путін підписав указ про нагородження акторки орденом «За заслуги перед Вітчизною» 4-го ступеня.

Одного разу на зустрічі з глядачами Микита Михалков сказав, що є акторки, які родину, дитину не проміняють на гарну роль. І, обернувшись у бік Гурченко, додав, що вона «за гарну роль може підпалити свій будинок, сама принесе гас, – потім буде каяття, суд, але роль вона зіграє».

У неї було доросле дитинство, життя, яке складалося зі злетів і падінь, а в зрілість вона прийшла з душею захопленої дитини, якій усе цікаве і нове. Людмила Марківна досягла всього, про що мріяла маленька харків'янка Люся – грати, співати, танцювати, – вона стала Актрисою.

Данило Романович (Галицький)

(народ. 1201 р. – пом. 1264 р.)

Князь Галицький і Волинський, видатний полководець і державний діяч, перший український король.

«Із блискучою мужністю, славолюбством, спадковим у племені Ізяславовому, Данило поєднав здатність до великих державних задумів і до державної розпорядливості; із твердістю, умінням неухильно прагнути до раз запропонованої мети він поєднував м'якість у поведінці, розбірливість у засобах, у чому походив на друга діда свого, Ізяслава, і різко відрізнявся від батька свого, Романа», – писав про Данила Галицького відомий російський історик С. Соловйов.

Його державна діяльність тривала 59 років, хоча прожив він 63 роки. Чотирирічним вступив Данило Романович на цей великотрудний шлях, продовжуючи справу свого батька – знаменитого князя Романа Мстиславовича, правнука Володимира Мономаха по батьківській лінії й онука польського князя Болеслава Кривоустого – по материнській. Політичний світогляд Романа був дуже широкий. Не обмежуючись перемогами над внутрішніми ворогами, він почав успішну війну з половцями, зав'язав дружні відносини з Візантією. З ним змушені були рахуватися правителі Угорщини, Польщі та Литви. Загинув Роман Мстиславович як справжній лицар – на полі бою, 1205 р. На руках у молодій княгині Анни залишилися двоє синів – молодшому Василькові виповнилося два роки, старшому Данилові – чотири. Переставши відчувати

сильну князівську руку, боярська опозиція, з якою так довго боровся Роман, відразу змовилася проти його спадкоємців.

Удова Романа звернулася по допомогу до угорського короля Андрія II. Прислані ним війська тільки на короткий час відновили порядок, але коли вони пішли, непокірливі бояри покликали на галицький стіл Володимира Ігоровича. Княгиня з дітьми змушена була тікати у Володимир (на Волині). Але й там не знайшли вони притулку. Довідавшись про намір місцевої знаті видати їх новому галицькому князеві, Анна із синами тайкома, через пролам у міській стіні, залишила Володимир.

Юних Романовичів і їхню матір прихистив у себе Лешко Краківський. Незабаром Данило був відправлений до Угорщини, де й пробув до 1211 р. У цей час Галичина і Волинь страждали від міжусобних воєн, набігів ятвягів і литовців. Народ і навіть частина знаті все частіше згадували про синів Романа, які перебували у вигнанні. Налякані різаниною, що її влаштували Ігоровичі в Галичі, бояри хотіли скористатися малолітством Данила, щоб правити за його спиною.

1211 р. угорський король послав на Галич військо, яке оволоділо містом. Данило, що прибув слідом, був проголошений князем Галицьким. Оскільки управляти він іще не міг і за нього це збиралася робити княгиня Анна, бояри негайно вигнали її. Маленький Данило не хотів розставатися з матір'ю, плакав, а коли один із бояр зібрався відвести його коня, вихопив меч, аби ударити його, та промахнувся і ранив тільки коня. Анна вирвала з його рук меч й умовила залишитися в Галичі, а сама поїхала до Василька в Белз. Однак уже через рік Данило залишив батьків стіл і повернувся до Угорщини. У Галичі проголосив себе князем боярин Володислав – нечуване порушення феодального права, відповідно до якого князем на Русі міг бути лише той, хто ним народився.

1214 р. угорський король, уклавши союз із краківським князем Лешком, знову захопив Галич і посадив тут князем малолітнього сина Коломана, зарученого з дочкою Лешка. Тоді ж Данило з матір'ю за допомогою поляків повернули собі два волинські міста – Тихомль і Перемишль. За словами галицького літописця, «стали княжити там, на Володимир поглядаючи, і сказали вони: “Так чи інакше, а Володимир буде наш”».

Тим часом боротьба за Галич між Польщею та Угорщиною вкрай загострилася. Лешко зрозумів, що програє, тому звернувся до новгородського князя Мстислава Відважного з пропозицією зайняти галицький стіл. Лешко сподівався з допомогою прославленого полководця вигнати угорців і самому запанувати в Галичині. Але його планам не судилося здійснитись. 1219 р. Мстислав на чолі кінної дружини вигнав угорський гарнізон і почав княжити в Галичі. Данило, який уже став повнолітнім і затвердивсь у Володимирі-Волинському, вирішив вступити в союз із новим галицьким князем. Союз цей був скріплений традиційним для того часу династичним шлюбом: Данило одружився з дочкою Мстислава Анною.

Відтоді старший син Романа стає помітною фігурою на політичній арені Східної Європи. Разом із братом Васильком він заходився збирати під єдине правління батьківські землі – і почав з Волині. Данило вигнав поляків із західних областей Волині і відібрав Белз у свого вічного ворога Олександра Всеволодовича. Авторитет молодого князя зростав. Він був сміливим і таланим, поступово його огорнув ореол героя, підтверджений численними перемогами в боях з ворогами.

1222 р. у причорноморських степах з'явилися монголо-татари. Загроза захоплення нависла над половецькими племенами, і вони звернулися по допомогу до руських князів. Ті зібралися на «снем» – спільний з'їзд – у Києві і справедливо розсудили: «Краще нам зустріти ворога на чужій землі, ніж на своїй». 31 травня 1223 р. об'єднане військо київського, чернігівського, смоленського, галицького, волинського й інших князів зійшлося з монголо-татарами на річці Калка. Під час битви передові загони кочовиків були зім'яті, але тут раптово половці кинулись навтікача, знищуючи флангові руські загони. Для русичів бій закінчився важкою

поразкою. За непогодженість дій князі жорстоко поплатилися: багато хто був убитий в бою, а тих, хто вижив, татари поклали під настил, на якому всю ніч бенкетували.

Треба сказати, що в критичний момент битви 22-річний Данило виявив себе як холонокровний і вмілий воєначальник, хоробрий воїн. Незважаючи на важке поранення в груди, він продовжував битися. Очевидно, доля зберігала його для майбутніх справ: Данило зі своїм тестем Мстиславом Відважним живими повернулися на Русь.

В останні роки свого правління Мстислав зблизився з угорцями і видав свою дочку за королевича Андрія. Той одержав від тестя спочатку Перемишль, а потім і Галич. Перед смертю Мстислав покався у скоєному, та було вже пізно. Данилові знову довелося битися за батьківську землю. Щоб заволодіти Галичем, старший Романович подолав опір боярської опозиції, помірявся силами з угорським військом – одним із кращих у Європі, дипломатичними шляхами нейтралізував агресивних польських князів і попутно розгромив хрестоносців під Дорогочином.

Молодий, але вже досвідчений полководець спочатку здійснив масштабну військову реформу. Раніше князі покладалися тільки на свою кінну дружину і народне ополчення, зібране нашвидкуруч і погано навчене. Данило ж своє регулярне піше військо набрав із городян: вони завжди підтримували його в боротьбі з боярами. Нова армія була численною і добре озброєною, а ставка на міський стан у тих історичних умовах виявилась єдино правильною. Саме городяни, які втомилися від нескінченних усобиць, підтримали сходження на престол Данила Романовича в Галичі 1238 р. Про ці події літописець писав: «Кинулися графські мужі до нього, як бджоли до матки, як спраглий до джерела, і прийняв він стіл батька свого і відсвяткував перемогу і поставив на німецьких воротах прапор свій».

Однак благополучне правління Данила в єдиній Галицько-Волинській землі тривало недовго: на сході вже розгортався наступ полчищ Батия на руську землю. Першими удар прийняли Рязань, Володимир-на-Клязьмі, Ростов. 1239 р. були захоплені Переяслав-Південний і Чернігів. Данило Галицький спішно спробував створити антимонольську коаліцію, вступивши в переговори про військовий союз із угорським королем Белою. Але той відмовив у допомозі Данилові, як і поляки і мазовшани.

Тим часом у грудні 1240 р. орди кочовиків штурмом взяли і майже знищили Київ, а потім пішли на Галицько-Волинську Русь. Були захоплені Володимир, Галич і більшість великих міст князівства. До кінця наступного року Батий завоював усю Південно-Західну Русь. Сам галицько-волинський князь перебував тоді в Польщі, марно намагаючись заручитися допомогою в боротьбі проти татар.

Повернувшись у свої володіння навесні 1241 р., Данило побачив усюди страшні сліди навали. У столиці Волині Володимирі «жодної живої людини не залишилося, церква Святої Богородиці була наповнена трупами, інші церкви були повні трупів і мертвих тіл». Руські землі лежали в руїнах, а колись могутні князі опинилися в залежності в хана. Однією з деяких областей Русі, де не визнавали влади кочовиків, були володіння Данила Галицького. Але Батий не забував про нього. Своєрідним попередженням свавільному князеві послужив набіг на Волинську землю 1243 р. і руйнування Познззя.

До того ж, користуючись слабкістю Русі, влітку 1245 р. об'єднане польсько-угорське військо вдерлося в Галичину. Перша ж фортеця на шляху завойовників – Ярослав – учинила лютий опір. 17 серпня 1245 р. біля її мурів стався вирішальний бій. Данило, командує галицькими і волинськими полками, показав себе вмілим і мужнім воєначальником. Угорське військо було розбите вщент.

Того ж року Данилові Романовичу довелося перетворитися на проникливого й обачного дипломата. Батий жадав од нього покори, воювати ж із татарами після бою з угорцями князь просто не міг – найкращі дружинники були втрачені. Зваживши все, він прийняв мужнє рішення: особисто з'явитись у ставку Батия і спробувати встановити з ним мирні відносини.

Віддаючи себе у владу татар, Данило був готовий до всього. По дорозі він часто молився, просячи Бога вберегти його від лиха. Прибувши до Батия, князь виконав усі вимоги, запропоновані етикетом ханського двору, і за звичаєм обійшов із подарунками всіх впливових осіб.

Визнання Ордою Данила як законного Галицько-Волинського князя було куплене ним ціною приниження. З іншого боку, ця поїздка підвищила авторитет Данила Романовича в очах західних сусідів. Ніхто більше не збирався зазіхати на його власність.

Зміцнивши свої позиції на Заході і Сході, Данило Галицький почав старанно й енергійно готуватися до звільнення своїх земель від гніту кочовиків. Із цією метою він установив союзницькі відносини з недавніми ворогами – польським князем і угорським королем, а також підписав мирний договір із Литовським князівством. У пошуках союзників князь звернув свій погляд не тільки на захід, але й на схід. Прагнення молодшого брата Олександра Невського Андрія Ярославовича позбутись ординського ярма не залишилося без уваги Данила Романовича. 1251 р. він уклав із главою Володимиро-Суздальського князівства військовий союз, скріплений шлюбом їхніх дітей.

Одночасно Данило відновив переговори з Римом. Аби домогтися від Папи військової допомоги, галицький князь дозволив присутність і діяльність на православних українських землях католицьких чернечих орденів. Рішучим кроком до зближення двох церков мала стати коронація його присланим із Рима королівським вінцем. Розуміючи, що це спричинить гнів ординського хана, Данило барився. Однак 1253 р. у Дорогочині коронація все-таки відбулась. Але крім королівського титулу, ніяких відчутних результатів вона не дала, тому Данило без тіні сумніву розірвав домовленість із Римом.

Залишившись без підтримки перед грізним ворогом, князь-король продовжував зміцнювати старі та зводити нові міста і фортеці, переважно на східних рубежах князівства. Серед них насамперед варто згадати про заснування Львова (1256 р.), названого так на честь його сина Лева. Одночасно Данило переозброював військо. Особливу увагу він приділяв важкоозброєній кінноті. За свідченням літописця, Данило перейняв усе краще в іноземному озброєнні, у тому числі легкі й міцні китайські лати зі шкіри биків, які побачив у тих же монголів. Уся ця робота проводилася поспіхом, тому що татари щорічними набігами нагадували про себе.

Протягом 1252—1257 рр. битви з монголо-татарами були успішними для Галицько-Волинського князівства. Але коли на українські землі прийшли нові загони кочівників під керівництвом досвідченого полководця Бурундая, битися з ними сил уже не було.

Бурундай наказав зруйнувати укріплення в тих містах, узяти які татари не змогли б. Не маючи іншого виходу, Данило і Василько підкорилися. Фортечні споруди великих міст – Данилова, Стожка, Львова, Кременця і Луцька – були знищені. Розуміючи, що татари мстять за його опір, Данило вважав за потрібне виїхати до Польщі, а звідти до Угорщини. Цим він сподівався врятувати Галичину і Волинь від подальшого руйнування.

Повернувшись до рідного Холма 1260 р., Данило Романович Галицький більше не воював, залишивши це заняття молодим – синам і онукам. Останні свої роки він присвятив улаштуванню життя в князівстві. Було закладено нові міста, заохочувався розвиток торгівлі та ремесел, видавалися закони, які захищали селян від сваволі феодалів.

На жаль, нащадки Данила не зберегли цілісності та незалежності Галицько-Волинської Русі. У середині XIV ст. вона була захоплена більш могутніми сусідами – Литвою і Польщею. Але все-таки пам'ять про великого об'єднувача Західної Русі залишилася.

Помер Данило Романович 1264 р. у Холмі (нині Хелм на території Польщі) і був похований у церкві Успіння Богоматері.

Історична роль Данила Галицького, безсумнівно, велика. Він зумів, незважаючи на несприятливі умови, об'єднати Галицьку і Волинську землі в могутнє князівство й успішно протистояв монголо-татарським завойовникам. І нехай йому не вдалося звільнитися від

ординського ярма, своєю мудрою державною політикою і полководницьким талантом князь зробив великий внесок у багатовікову традицію боротьби українського народу за незалежність.

Дерюгіна Ірина Іванівна

(народ. 1958 р.)

Відома гімнастка. Абсолютна чемпіонка світу (1977, 1979рр.) і Європи (1978р.), п'ятикратна абсолютна чемпіонка СРСР з художньої гімнастики. Старший тренер спеціальної дитячо-юнацької школи олімпійського резерву (з 1983р.), заслужений тренер СРСР (1989р.), суддя міжнародної категорії. Віце-президент Федерації художньої гімнастики України (з 1988 р.).

Ірина Іванівна Дерюгіна за величезний внесок у розвиток українського спорту нагороджена орденом Княгині Ольги III ступеня. Її називають «стильною жінкою», «щасливим тренером», «активним функціонером спорту». Вона вже багато років захоплює і дивує не тільки шанувальників художньої гімнастики, але й світову громадськість своєю цілеспрямованістю, величезною працездатністю, витривалістю і непохитністю волі. Дерюгіна завжди твердо стоїть на ногах. Колись вона полонила вболівальників майстерністю, умінням володіти своїм гнучким і пластичним тілом, зберігаючи протягом усього виступу жіночність і красу, гідну пензля художника. А зараз суворо-чарівна Ірина Іванівна випромінює впевненість у своїх силах і з гордістю носить іще один титул, даний їй за незламний внутрішній стрижень, – «справжня леді Сталь». Ірина завжди чітко знає, чого вона хоче і як цього досягти. За її власним твердженням, вона ніколи не впадала у відчай і не відчувала розчарувань. І хоча вона і йшла второваним батьками шляхом, але всього досягла сама.

Майбутня олімпійська чемпіонка народилася в Києві 11 січня 1958 р. у сім'ї професійних спортсменів: її батько Іван Костянтинівич – олімпійський чемпіон із сучасного п'ятиборства, мати Альбіна Миколаївна – тренер із художньої гімнастики. Маленьку Іру, яка ледь навчилася ходити, мама брала із собою на роботу в спортивний зал, де вона занурювалась у світ спорту, тренувань і зборів. Там завжди було гамірно і цікаво: звучала музика і мамин голос, який змушував гімнасток доводити будь-який елемент до досконалості. Дівчинка нікому не заважала, тому що розуміла: всі зайняті справою. Але Ірині зовсім не було нудно. Вона то гралася в ляльки, то уважно спостерігала за граціозними рухами мами і гімнасток. Їй і самій хотілося так само, як вони, витончено і віртуозно пурхати під звуки музики, майстерно виконуючи вправи...

Альбіна Миколаївна відвела дочку до балетної школи, коли Ірі виповнилося всього чотири роки. Їй хотілося, щоб мала опанувала азами хореографічного мистецтва, і навіть якщо в майбутньому вона не стане балериною, то відмінна танцювальна підготовка не зашкодить. І хоча балет дійсно серйозно захопив Іру, після занять вона все одно прибігала в гімнастичний зал до матері. Дівчинка вже тоді підсвідомо рвалася на поміст, думкою повторювала всі рухи гімнасток, але мати не поспішала піддавати її серйозним спортивним навантаженням. І майбутня легенда гімнастики, все ще мріючи стати балериною, у 10-літньому віці вступила до Київського хореографічного училища.

Остаточний вибір між балетом і професійними заняттями гімнастикою Дерюгіна зробила влітку 1972 р., коли її запросили до молодіжної збірної країни. А вже наступної зими вона записала у своєму спортивному щоденнику: «Мій ідеал у художній гімнастиці – Марія Гігова і перша абсолютна чемпіонка світу 1963 р. Людмила Савінкова».

Юна спортсменка дуже вимогливо ставилася до себе, а особливо до того, чим вона займалася. Кожну помилку намагалася проаналізувати і зробити все, щоб надалі її не повторити. Невтомне бажання боротьби і здоровий спортивний азарт допомагали Ірині. Ніщо не могло її зупинити, навіть травма – защемлення меніска правого коліна. Тоді, на Кубку СРСР, який проходив у рідному Києві, вона виступала, перемагаючи нестерпний біль. Однак, дивлячись на неї, ніхто не міг про це здогадатись – Ірина осяйно усміхалася землякам. І перемогла!

Спортивний характер Дерюгіної допомагав переборювати будь-які труднощі. У 15 років вона взяла участь у своєму першому чемпіонаті. Тоді на першості СРСР спортсменка посіла загальне 22-ге місце. Як справедливо вважала мама, Ірі просто не вистачило досвіду. Але ця перша невдача ніяк не відбилася на подальших планах.

Потім був дебют за кордоном, у Голландії. Ірина дуже хвилювалась, але цей виступ привернув увагу професіоналів світового рівня. Про манеру виконання Дерюгіної, артистизм і старанність багато писала преса, пророкуючи їй велике майбутнє. Юній гімнастці аплодували навіть судді, особливо за вправу зі стрічкою, виконану під вальс Андрія Петрова з кінофільму «Стережися автомобіля». Так стрімко почалася воістину тріумфальна хода майбутньої чемпіонки.

1975 р. Ірина стала абсолютною чемпіонкою України, вигравши при цьому і всі окремі види програм. П'ять років поспіль вона була абсолютною чемпіонкою СРСР. Потім до своїх нагород вищої проби вона додала золото абсолютної чемпіонки світу 1977 і 1979 рр. і Європи 1978 р., чемпіонки світу і Європи в окремих видах багатоборства 1975 і 1976 рр. За цими скупими статистичними даними стояли величезна праця, натхнення, майстерність, талант, а найголовніше – упевненість, що, навіть залишивши поміст, вона ніколи не розстанеться з художньою гімнастикою. Ірина Іванівна намагалася нічого не планувати – вона просто крок за кроком, послідовно, спокійно й упевнено йшла до поставленої мети. 1980 р. Дерюгіна закінчила Київський інститут фізичної культури, а три роки по тому вже була старшим тренером спеціальної дитячо-юнацької школи олімпійського резерву (СДЮШОР). З 1988 р. вона віцепрезидент Федерації художньої гімнастики України і суддя міжнародної категорії.

У листопаді 1980 р. Дерюгіна вийшла заміж за «кращого футболіста Європи», нападника київського «Динамо» Олега Блохіна. 15 січня 1983 р. у них народилася дочка Ірочка, яка зараз живе в Америці й от-от має одержати диплом юриста. Іра Блохіна – натура настільки ж обдарована і схильна захоплюватися (майбутній правознавець пробує себе на естраді, серйозно й успішно займається вивченням іноземних мов), як і цілеспрямована. Як і легендарні батьки, вона знає, що ніщо на світі не дається легко і, щоб досягти успіху, необхідно докласти чималих зусиль. Головне, щоб справа, якою ти займаєшся, тебе по-справжньому хвилювала.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.